

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

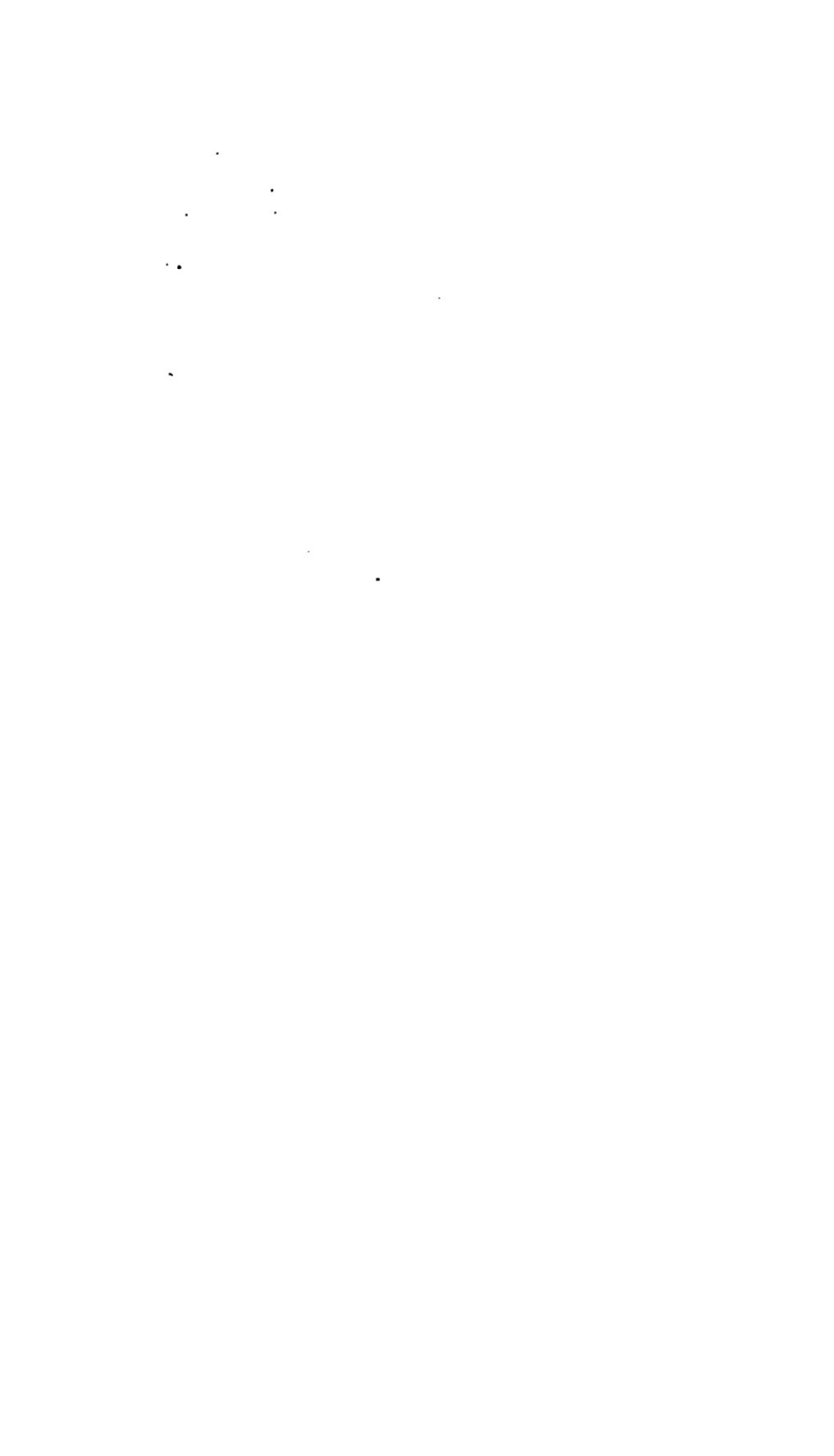
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

D. IOH. CHRISTOPH. DOEDERLEIN

OPVSCVLA
THEOLOGICA.

IENAE
ABVD CHRIST. HENR. CUNOVS HAEREDVS

1789.

1. Q. 117.

LECTORI AEQVO

S. B.

IO. CHRISTOPH DOEDERLEIN.

Cum multi reperirentur, qui de nostris libellis,
per occasiones varias conscriptis iudicium, multo
etiam benignius, ferrent, ac vel nos ipsis, memo-
res virium nostrarum et persuasi de tenuitate nostra
de his scriptiunculis ferre ausimus, efflagitarentque
eorum exempla, quae reperiri alibi non potuere;
nobis quidem; vix tale quid vel cogitantibus vel
molientibus, necessitas paene iniuncta est consilii;
dissertationes istas in unum fasciculum colligendi ac
divulgandi, non quod existimemus, eas valde di-
gnas;

gnas esse, quae ex oblivione, parvarum rerum veluti gurgite, emergerent, sed quod cedendum esse duximus amicorum desideriis, quos spero non nihil utilitatis ex his quoque elaborationibus decerpere posse.

His itaque rationibus commotus, quamquam sciam non omnibus placere sive argumentum tractationis, sive modum, quidquid e genere theologico a nobis conscriptum est, sepositis reliquis, quae magis ad interpretationem spectant, collegi, atque, sicubi opus fuerit, retractavi, novisque curis aut declarare uberioris, aut confirmare diligentius, aut accessionibus, literarilis maxime, adaugere tentavi, ita tamen ut ea, quae aut propter occasiones scribendi olim addita erant, aut maturiore iudicio damnanda atque abiicienda fuerint, amputarentur.

Ac

Ac eas mutationes omnino necessarias esse du-
ximus in *dissertatione de redenitione a potestate Diabo-
li, ut insigni Christi beneficio.* Ea enim conscripta
est primum a nobis ea aetate, quae ad maiorem
maturitatem perducenda erat, et eo tempore, quo
iuventus, locus, modestia, prudentia aliaeque cau-
sae fat graves, prohiberent, quo minus aut profi-
teri liberius sententiam nostram et declarare, aut et-
iam ad notitias certiores pervenire liceret. Nec
etiam tum defebuerant lites de Diabolo, quibus
immisceri a consilio et animo meo fuit alienissimum:
neque theologi, qui tum celebres suere et recto-
res opinionum vulgarium, noluere omnino abiici-
ratas de potestate diaboli hypotheses, quibus me
opponere aut inconsultum aut immodestum videri
potuisset atque invidiam facile creare acerbam et
noxiam. Sed ex eo tempore, felicius erecto mul-
titudinum ingenio ad leniores de his quaestionibus hy-
potheses, nobis quoque, non modo exemplis, ve-

runt

rum multo magis argumentis multorum hoc persuasum fuit, ut commode retractaremus veterem sententiam, atque apertius nostram pronuntiare nulli dubitaremus. Ac utrum ratio mea explicandae rei omnibus placeat, an displiceat, temporis relinquendum est. Mihi satis est, eam ad debellandam superstitionem, qua peior calamitas nulla accidit rei Christianae, et ad cavendas fraudes ~~ad~~ opiniones stultas et vagas prodeesse posse, et honori religionis sanctissimae consulere, atque ab inani verborum usu ad sensum pium rectumque beneficii Christi adducere. Ceterum historicam huius dissertationis partem fere intactam reliquimus, in qua scimus materiam quandam tractandae historiae huius dogmatis haud inutilem congestam esse, qua uti, quam tractatione magis absoluta perficere si quis voluerit, nobis quidem gratissimum faciet.

Quod *de difficultatibus in tradenda morum doctrina* differuimus, id ad Christianos morum magistros

gistros proprio pertinet, quanquam reliquorum quoque scholas impediri his quaestionibus videam; quorum lites ut Kantianae definitiones dirimant optari debet, nedium sperare licet. Evidem no-
lui me huic arenae, in qua multi exercentur et fatigantur, committere, non possum tamen non praemonere, virum perspicacissimum ita differere, ut quantis difficultatibus prematur vulgaris officiorum definiendorum ratio, felicius exposuisse, quam certam ratamque et probabilem omnibus normam reperiisse videatur.

Accessit oratio, ante*a* inedita, de ingeniorum li-
bertate in religione, pacis praefidio, propter argu-
menti similitudinem et usum, hac prae*s*ertim aeta-
te, quae dum pacem verbis optat, ingeniorum li-
bertatem, legum etiam auctoritate, damnat et cir-
cumcidit, ac periculorum monstra, concessa sentiendi
et sensa proferendi libertate, timet. Quorum*sive* timi-
ditatem sive tyrannidem (nam profecto etiam in his

cau-

eaufis tyranhidem meticuloſam eſſe reperimus) puta-
mus obſervationibus noſtris aptis et conſiliis facile
poſſe reprimi. Quo fiet, ut ſi quis oratoris vim, decus,
elegantiam in nobis deſideret, argumenti, quod
tractavimus, veritate perſpicua et utilitate inſigni
forſitan capiatur.

Si quis ex his libelliſ fructus ad religi-
onis honorem et dignitatem, ad theologiae ve-
rae et purioris emolumen- tum, ad rei Christia-
nae decus legitimum, ad ingeniorum exercitia et
culturam acceſſerit, vehementer laetabimur. Iena-
d. XXV. Sept. MDCCLXXXVIII.

ARGV-

A R G V M E N T V M.

I.

De Historiae Iesu tenendas tradendaeque necessitate
ac modo

p. 1

Scripta IV. programmatibus in Festo Nativi-
tatis Christi Ienae annis 1783 - 1786.

II.

De vi et usa formulae: Christum de caelo venisse.

Progr. Ienense A. 1782.

59.

III.

De Christo, a legibus civilibus ferendis alieno.

Progr. Ienense A. 1787.

72.

IV.

De redemptione a potestate Diaboli, ut insigni Chri-
sti beneficio

Dissertatio inauguralis hab. Altorf. 1774. et

1775.

93.

V.

V.

De mutatione religionis publicae.

Diff. hab. Ienae 1783.

163.

VI.

De difficultatibus in tradenda morum doctrina.

Progr. Ienae scriptum 1783.

189.

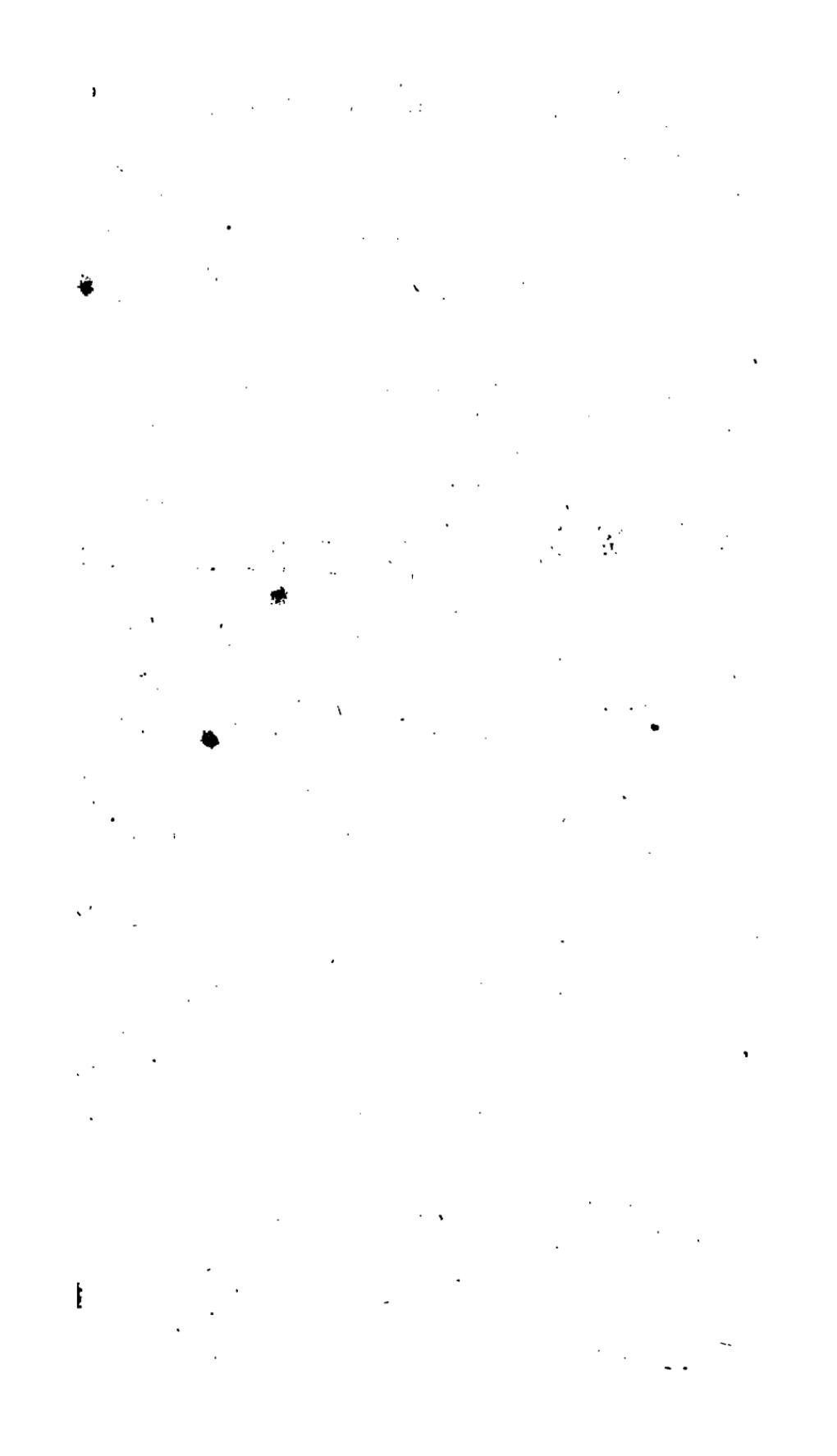
VII.

Oratio de libertate ingenii in religione, magno concordiae praefidio.

DE

DE
HISTORIAE IESV
TENENDAE
TRAENDAEQVE
NECESSITATE AC MODO.

Si nihil praestantius est generi humano datum, quam religio Christiana, qua ademta omnis veritatis divinae ac virtutis cultus et felicitatis spes certa deficit; et si natura ipsa sensu quodam suavitatis imbuit animos nostros, cum virorum, qui magnitudine rerum gestarum et meritis nobilitantur, historias perequimur: debet profecto nobis iucundissima esse non tantum temporis illius, quo Iesus, salutis humanae autor et fator, interesse rebus terrestribus coepit, verum etiam universae vitae eius, tot tantisque factis clarissimae, pia atque adsidua recordatio. Etenim cum videmus ingenium humanum ab intuitu et admiratione rerum, feliciter et cum virtutis quadam excellentia gestarum, repente converti ad historiam illorum, qui eas patrarunt, atque cupidè quaerere, qua patria, quibus parentibus nati, quanam aetate, quibus magisteriis vixerint et similia, ac, si quod ex hoc genere resciverint, non sine magna animi voluptate audire: quomodo non iusta sit hausta e notitiis de vita Christi, qui unus omnes virtute et meritis superat, certis et accuratis delectatio? In qua si nihil aliud esset, quod probari posset, animus certe deberet laudari gratius adversus eum, a quo optima felicitatis praecepta et promissiones amplissimas et virtutis exemplum praestantissi-

4 DE HISTORIAE IESV TENENDAE

num accepimus. Est enim non tantum grati animi
haud vana significatio in recordatione viri, qui post
fata superstes vivit in mente, verum etiam quaedam
beneficiorum remuneratio, brevem hominis vitam me-
moria quam diutissimam efficere. Sed cum alii in histo-
riis Iesu unice versantur pulcrisque narrationibus malunt
plebis aures delinire, quam veritatis, ab ipso acceptae,
excellentia animum collustrare, multisque ex causis,
sed vanis et turpibus, universam religionem Christianam
in pauca quaedam historiarum capita contrahunt, quasi
Christum satis noscant, qui vitae, quam decurrit, iti-
nera norint; rursus alios nostra quidem aetate audimus,
qui in his notitiis nihil praeter voluptatem aliquam, ina-
nem forte ac vilem et indignam homine Christiano,
inesser arbitrantur ac, dum in laudanda veritatis et disci-
plinae necessitate ac elegantia sollicitate occupantur, quid-
quid de nativitate Iesu ac reliquis vitae humilis con-
versionibus traditur in Evangelii, id non modo citra
ullum rei Christianae detrimentum ex animis et manibus
removeri posse, sed etiam propter insignem utilitatem
arceri debere, contendunt. In hac ingeniorum discordia,
quaes facile turbare posset animos pios et ab utraque
parte non caret periculo, opportunum videtur brevi
commentatione *suum historiae Christi tueri et, quibusnam finibus ac cautionibus regi oporteat*, exponere.

Atque non ignoramus, sapientiam Christianam et
capita fidei ac morum posse etiam, semotis historiis,
apte doceri et pie excipi ab animis Christianis, neque
~~exquisitis~~ e vita Christi historiis opus esse vel ad
intelligenda eius beneficia, vel ad sensus divinos, vel ad
salutis fructum. Siquidem hoc est, Christum cognosce-
re, scire, quid attulerit generi humano, quid poscat,
unde

TRADENDAEQ. NECESSIT. AC MODO. S

unde peccati gratiam petas, quanta bona, quibusnam conditionibns promittat: non, historiam eius recensere et vitae decursum contueri. Neque tamen propterea audiendus est, si quis has res omnes ut otiosas et viles contemnat ac repudiet. Carere narrationibus Evangelistarum multis potest religio, nostra praesertim aetate: sed aegre omnibus carebit. Quodsi quidem accusanda in iis tenendis et explicandis vanitas ac supersticio sit: ea profecto redargui debet in illis, qui defixi in historiis vitam Iesu studiose depingunt, ac velut in tabula stirpem, vultum, lineamenta, parentum paupertatem, miraculorum varietatem, dolorum et passionum modum, cruentem, mortem eius subtiliter et curiose expoununt, sed quanta virtute eminuerit, quae tradiderit, quo consilio vixerit, leviter attingunt ac virtutis, qua eminuit, excellentiam per negligentiam obvelant. Multo autem magis temeritas ac inscitia accusanda erit illorum, qui omnes e vita Christi traditiones cupide arripiunt atque pietatis et religionis nutrimenta e singulis promiscue christianaee plebi offerunt, et in sanctissimo ipsius religionis argumento recenseri volunt originem Iesu regiam, nativitatem Bethlehemi factam, magorum adorationem, et reliqua anecdota, quae suis maxime temporibus et lectoribus grata ac utilia composuit Evangelistarum diligentia et veritatis studium, seniori aevo vix profutura. Verum ea vanitas ac supersticio non potest agnosci in iis, qui proposita vitae Christi imagine fidem exercere et persuaderi de praefantia et veritate religionis, et animum ad sensum ac studia virtutis acutre velint, in quo est historiae Christi ut consilium salubre, ita fructus minime dubius et praestantissimus.

6 DE HISTORIAE IESV TRADENDAE

PARS I.

De necessitate tenendae historiae Christi et tradendae.

Primum si scripturas audiamus, summa religionis Chr. est in *fide*, quae ab ipso Paulo dicitur ελεγχός των μη Θεοφυεών Ebr. 12, 1. Ea quamvis praecipue adhaerescit promissionibus rerum futurarum et bonorum invisibilium atque in hoc quasi fundo agitat, tamen per historias etiam decurrit atque in his tirocinia ponit et documenta dat. Nam si in religione Christiana, ut in ceteris disciplinis, ab elementis fit progressus ad altiora ac difficiliora: frequentibus in historia credenda exercitiis animus preparatur ad graviora fidei exempla. Facilius enim historia creditur, in qua est rerum gestarum certitudo et persuasio, alios vidisse, quae nos minime vidimus: difficilius promissioni fides habetur, quae nobis res minime adspectabiles offert. Ac vide, quantam fidei historiarum materiam suppeditent scriptores sacri, non modo in Evangeliiis, quanquam his maxime cautum est, ne vanis traditionibus et incertis, ac fraudibus et figmentis curiosorum hominum, qui narrationes de vita Iesu compilarent, decepta aetas Apostolica et turbata veritatem amitteret; sed in reliquis quoque five orationibus five epistolis. Paulus quidem fidem mortis et resurrectionis Christi, quae sunt primariae vitae eius capita, graviter commendat 1 Cor. 15, 1 sq. ac cum pietate et salute Christiana coniungit Rom. 10, 9. 1 Thess. 4, 14. et notitias vitae Christi humilis laudat atque tanquam caput doctrinae suae (κατα το ευαγγελιον μου) commendat 1 Tim. 2, 8. tum nativitatis (επερμάτος Δαυιδ) tum mortis et resurrectionis, (εγγεγέμοις)

TRADEMUS AEQ. NECESSIT. AC MODO.

γερμενον εκ γερμων) v. et 2 Cor. 8, 9. Rom. 1, 3. 4. Nec si nulla historiae utilitas existeret, *αναβίσια* traditionis opus fuit, qua Lucas et reliqui rerum Iesu gestarum scriptores tueri fidem suam aliorumque fabulas refellere conati sunt.

Quid vero? nonne doctrinae dignitas sanctitasque disciplinae Christi, in qua purissimam rationis institutionem tradi videmus, intelligi cum admiratione et commendari graviter ac sensum animumque occupare possit, etiam si aliquis nihil de autore, de naturis, fatis et factis eius audiverit unquam? Possit forsitan vis veritatis, quam docuit, per se vincere, sed non ea est religio Christiana, quae nihil a Christo accipit, vanumque hominis Christiani nomen. Si de vita Christi nihil recias, nisi forte Platonicam vel Socraticam scholam etiam sine Platone vel Socrate existere posse, cominiscaris. Ac esto, veritatem, quam Christus docuit, aliunde cognosci posse et stabiliri rationibus iustis: non tamen amat gratus animus eas angustias, ut praeter veritatem beneficii et magnitudinem nihil sciat, ignoretque et autorem et modum, quibus neglectis saepe ipsa beneficia vilescunt, quibus autem rite cognitis sensus gratitudinis mirifice acuuntur et impelluntur. Iam ea est inter historiam Iesu et veritatem christianam combinatio, ut altera alterius adiunctione adiuvetur, ut haec quidem sine illa saepius obscura fiat et vim amittat, illa autem, haec sejuncta, saepe otiosa reperiatur fructuque careat. Tolle historiam Christi et nulla iam nec promissionum certitudo nec institutorum magna restabit commendatio. Fides, ubi ab historia declinat, corruit, rursus ubi ea sustinetur, immobilis perdurabit. Quae sunt paulo luculentius exponenda,

8 DE NECESSITATE TENENDAE

In reliquis quidem magisteriis non obscurum est, quantum vim habeat perspecta vitae morumque ratio eorum, qui doctores ac duces sese profitentur, sive ad alliciendum, sive ad persuadendum. Saepe qui magistri amore capit, citius disciplinam eius, utut molestam, adamabit et sequetur: nam ut quisque de doctore sentit et opinatur, ita erga eum adficitur atque ad eundem sese lubentius adiungit. Ac multum prodest, in hanc causam intueri Christum et, quoniam sit animo erga homines affectus, intelligere, quanta pietate, quanta benignitate et clementia erga quoscunque, etiam adversarios et hostes, usus fuerit, addiscere, ut mirari virtutem raram et facta eximia discamus, unde animus ad obsequium facile declinat. Sed ad haec praeiudicia nostra persuasio accedit a miraculis, in quibus enarrandis copiose versatur scriptorum sacrorum diligentia. In his sive ea species, quorum ipse autor laudatur et perfector, v. c. morborum sanaciones, sive ea teneas, quibus vitae eius conversiones insigere Deus voluit, e. c. nativitatem ἐν πνευματος αγιου, resurrectionem post triduum mortis; utrumque genus historia tradit, fidesque amplectitur, ac res ipsa docet, id maxime valere ad tuendam Iesu Christi autoritatem, id vero est, ad religionis Christianae decus et certitudinem. Non sumus quidem ii, qui velimus vel necessitatem miraculorum adstruere, vel iis unice confirmare atque commendare fidem Christianorum; persuademur enim autoritatem Iesu divinam aliunde etiam cognosci et in summa doctrinae elegantissimum atque efficacissimum argumentum posse instrui: sed, cum veritas numero argumentorum, velut arbor pluribus definita radicibus, magis adversus omnem iniuriam ac dubitationem vincat ac confirmetur, et rude nec philosophata-

HISTORIAE CHRISTI ET TRADEND. 9

phaendi consuetudine exultum ingenium humanum habere facile percunctando elicere disciplinae, traditae in N. T. praestantiam valeat; non debet contemni publica et solemnis significatio, qua Deus noluit personam doctrinamque Iesu Christi carere. Ea si spectatores tantum virtutis tantae Iudeos potuit commovere et debuit; cur igitur scriptis consignata atque ad eos propagata est, qui a theatro tantarum regum procul absentes? Si ad rudes homines et sensuum magis quam rationis usu rectos aditum religioni facere: cur in nostra hominum, quae est haud paucorum, infantia non videatur consentaneum, eisdem historiis, quorum nec memoria obsolevit nec vis et efficacia, divinam Christiane disciplinae originem persuadere? Quidni igitur in spectatorum comitatu iam quoque ad litora Iordanis admireremur vocem de coelo delapsam Matth. 3, iam in monte sancto, quem Petrus laudat 2 Ep. 1, 18. cum tribus Apostolis intueamur Iesum, divino splendore illuminatum, Matth. 17, iam cum populo laetemur de virtute Iesu, dum morbis et tempestatibus ipsique morti imperat; iam inter testes novae et beatissimae vitae, in quam rediit, versemur? in quibus universis indubia est ac evidens significatio, Deum fuisse, qui hanc doctrinam sua probaverit autoritate. Non enim aliam ob causam nec consilio alio arbitramur hanc historiae Christi partem aut oppugnari adversariorum calumniis, aut depravari ac detorqueri callidis nonnullorum artibus, nisi hoc, ut quod illi cupide optant, ipsa religio, his praesidiis defensa, iis prostratis deseratur.

Praestantissimam Evangelii partem agnoscimus in promissionibus beneficiorum, quorum amplitudine excipere humanam indigentiam voluit liberalitas divina.

Sed in omni beneficio duo, cum primis spectantur, alterum, ut pro modo et magnitudine aestimetur, alterum, ut de veritate beneficij constet: quorum illud maxime affectum gratum erga collatorem excitat et acuit, hoc per spem, et fiduciam ac per sensum felicitatis mentem ad quietem et tranquillitatem componit. Vtrumque igitur iudicium de insignibus Dei beneficij plurimum adjuvatur notitiis de Iesu eiusque actionibus, quibus nobis tantam felicitatem meruit. Quare videmus, cum descriptione et spe bonorum Evangelii haud raro coniungi laudem vitae passionis Christi, atque ex hoc velut fonte tantam felicitatem ad homines derivari. Parta nobis est peccatorum venia. En beneficium! sed, ut modum eius ac magnitudinem aestimes, additur historia δικαίου αἵματος του χριστού, του νιου του θεού Rom. 3, 25. Conceditur incolitas peccatoribus, quae satis beatos sciunt: verum certam de tanto benignitatis divinae fructu persuasionem Apostolus desumit e conditione Christi et insignibus vitae eius conversionibus Rom. 8, 34. Restituitur mortali hominum generi resurrectiois spes, solatii plenissima: verum illa rursus confirmatur ex historia Christi novoque, in quem rediit, statu. 1 Cor. 15, 17. 1 Thess. 4, 14. Haeç quidem et similia loca (non enim attinet singula congerere) demonstrant, quantum oporteat et doctores Evangelii combinatione promissionis Evangelii et fatorum Christi declarare ipsam veritatem, et animum hominis Christiani talibus notitiis imbutum esse, quae si teneantur, iudicium de pretio beneficiorum vehementer adaugent animumque totum Christo devinciunt. Quamvis enim per se satis magnam reperias clementiam in tribuendis bonis, ubi tenueris miserum te, si illis careas, felicem, si ea obtinas:

HISTORIAE CHRISTI ET ITRADEND. 11

neas: novum tamen pondus accedit, si scias, partum tibi esse ab amico, nec sine molestia et dolore autoris, nec ullo tuo merito: quae est laus beneficiorum Christi, si historia audiatur. Nemo pius intueri humilitatem Iesu, nemo spectare tot doloribus cruciatum, nemo moribundi suspiria audire, aut videre sanctissimum corpus per atrocissimos cruciatus praematuero fato defunctum possit, quin eintis αιματι χρυσου ὅνις hac gratia magnum pretium adiungi intelligat.

Multo autem maior utilitas historiae Christi est in spe implendae promissionis certa atque inviolabilii. Eternum non temere speratur salus, quae rebus vere gestis innititur, neque confusa aut dubia sunt beneficia, quae ex fonte vitae Christi promanant. In quo, praeter alia documenta πολυπομπῶν σεφίας, hoc quoque non post haberi debet, quod Deus spem salutis tam certam et inconcussam esse voluit, quam est persuasio de vita et actionibus Christi. Hanc igitur qui convellere aut non conservare et promovere fraudent, vereor, ut ab ipsa fide fundamenta removeant.

Nec minus utiles ad sensus religionis acuendos et regunda virtutis studia reperientur notitiae accuratae actionum Christi et memoriae narrationum, quibus vitam eius, agendique modum et animi sanctitatem Evangelistae describunt. Qui fructus et amplissimus est et praestantissimus et certissimus, non modo propter communem illam exemplorum illustrium vim, quorum intuitus et admiratione facile capit mens humana atque ad imitationem incitatur et rapitur, sed etiam propter efficaciam longe potentiores, ortam a castitate et excellencia virtutis ipsiusque personae dignitate et praestantia. Itaque non parum proderit, Iesum per universum vitas humas

12 DE NECESSITATE TENENDAE

humilis et sanctissimae stadium quasi intuendo persequi ac sensuum, quibus ipse animatus fuit atque actionum omnium quasi directoriis usus, admirari altitudinem, honestatem, pulchritudinem, Dei religionis, fidei amorem; rerum terrestrium et fluxarum, quarum fruendarum et ius esset et copia, contemtum: officii servandi studia et religionem; in tolerandis iniuriis facilitatem; curam in honore vero et durabili quaerendo et similia. Hac enim via discemus, miseriam non esse a paupertate, ab humilitate sortis, a genere ignobili, a contumeliis per iniuriam illatis, ab obsequio erga parentes et magistratus, a morte praematura, nec felicitatem contingere habendas utendisque rebus corporeis, voluptatibus, divitiis mollique vitae genere, sed esse a rebus certis, a pietate, ab animo recti conscientia, a procuratione salutis humanae, a spe felicitatis post mortem. Neque facilior et efficacior tum in hoc genere, tum in omni virtutis disciplina exercitatio adhiberi potest, quam vitae Christi, hoc est, virtutis ipsius, in his terris commorantis, aut contemplatio, ut ipsum adsciamur et excitemur, aut commemoratio ac descriptio iusta, quo sensibus piis et divinis reliquos imbuamus, praesertim in ea conditione et aetate, cum nondum per multos annos et cupiditatum pravarum vim in eis recipiendis impediuntur. Profecto, si Christiani hominis officium sanctissimum et decus summum est, cum magistri imaginem, mores, animum, studia per omnem vitam refert et περιπατεῖ, καθὼς αὐτοῖς περιπατησε Ioh. 2, 6. id aut frustra statuitur, si historiam deseras, aut animum ipsum ad contemplandum summae virtutis simulacrum adducit ac impellit.

Eivicimus utilitatem ac necessitatem historiae Christi: iam ad ea, quae in contrarium partem adducuntur, aliquid

HISTORIAE CHRISTI ET TRADEND. 13

quid respondendum erit. Nam qui removeri et omitti eam cupiunt *primum* obmovent consilium consignatae ab Evangelistis historiae, in eo situm, ut Iudeos adducerent ad religionem christianam, non, ut fidei confessoribus ea credenda praescriberent; *deinde* decretum Pauli 2 Cor. 5, 16. quo negat se ετι γινωσκειν κατα σαρκα χριστον et (sic exponunt formulam obscuriorem) Iesu Christi terrestria magni aestimare; *tertio* pericula, ne per male sedulam nonnullorum diligentiam, historiis expositis, religionis capita, multo graviora, vilipendantur atque negligenter tractentur. Haec itaque breviter sunt excutienda.

Nemo igitur eruditus neget, traditiones de vita Iesu eo consilio fuisse compositas, ut Iudei, qui tum maxime refragarentur rei Christianae et primum adducendi fuerunt ad Ecclesiam, rescirent, qualis inter populares suos vixerit Iesus, eumque ut Messiam revererentur, in cuius vita, quidquid de Messiae patria, natalibus, virtute ac fatis subeundis per prophetas praenuntiatum aut reperirent aut viderentur reperisse, id omne expressum cognosceretur. Etenim et is saepe delectus fit in laudandis virtutibus Iesu, ut quae cum spe et opinione Iudaica de Messia consentirent, studiose commemorarentur, v. c. genus regium; et Johannes diserte hoc consilium libri sui profitetur Cap. 20, 31. et ipsa methodus, accommodandi V. T. oracula fatis et conversationibus vitae Christi, praesertim apud Matthæum, Iudeorum ingenii et opinionibus aptior videtur, quam Christianis. Quam in causam plures et, ut solet, exquisitas observationes nuper exposuit SEMLERVS, theologus praestantissimus, in *praefatione ad TOWNSONI de*

14 DE NÉCESSITATE TENENDÆ

IV Evangelii librum ^{a)}). Hoc igitur consilium Matthei et Johannis (nam Lucas homini Christiano scripsit), qui tempori suo his traditionibus vellent consulere, non posteritati, et Iudeos allicere ad cultum Christianum, nec universitati Christianae easdem praescribere, hoc igitur consilium non potuit non multa decerpere ex historia Christi et studiose tractare, Iudeorum gratia. Quid igitur? Anne omnia amputare fas est, quia quaedam a nostro ingenio sunt alieniora neque nobis gravia atque utilia videntur, nec ad persuadendum de dignitate Messiana, nec ad sensus pios, e quo genere sunt genealogiae, magorum cultus, circumcisio et similia? Atque nos Apolorum pietatem, quae ex actis Christi ea delegit, quae Pro lectorum suorum ingenio iudicarent efficacia ad convincendum atque perutilia, omisis reliquis, imitabimur, et ea conservabimus atque commendabimus, in quibus aut fidei aut pietatis nutrimenta latent: nisi forte iustum videatur abdicare universum N. T. corpus, quoniam singulis libris pleraque immisceri pro consilio autorum constat, quae sunt a nostra aetate, nedum a religione; aliena. Sed haec in altera dissertationis parte dilucida sunt.

At enim Paulus imitandus est, qui χριστον κατα τηρη penitus abdicavit ac capita vitae Iesu humilis non sicut adhuc repetere. Ει και εγνωκαμεν κατα ταρχα χριστον, αλλα νυν ετι γινωσκομεν. 2 Cor. 5, 16. Ac nescimus an magnum adversus hoc argumentum praeiudicium sit in leci ipsius obscuritate et ambiguitate interpretationis, quam diversæ interpretum sententiae satis arguant et indicant. Nam in diversa trahuntur tum tum quae:

^{a)} Addendus est Ven. STORZ über den Zweck des Ev. Johannis. Tub. 787.

HISTORIAE CHRISTI ET TRADEND. 15

quaeritur, formula κατα σάρκα quomodo fungenda sit? utrum sic, ut Christum, quatenus is est σάρξ, neget se cognosci: an, ut Paulus conditionem describat, in qua ipse olim cognoverit Iesum, nunc autem cognoscere vel colere desierit: tum quomodo ipsa formula κατα σάρκα intelligi debeat. Qui igitur Paulum ita intelligunt, ut neget, se γίνωσκειν iam χριστον κατα σάρκα. id aut de humana eius natura interpretantur atque putant, eam depositam vel ab humana natura absorptam non amplius existere, fere ut ORIGENES b), quo inclinasse Servetum et fanaticos alios CALVINVS autor est in *commentariis ad h. h.* aut corpus humanum, infirmitatibus et morti obnoxium σάρκα dici putant, a quo iam liberum Christum Paulus fateretur, ut est apud CHRYSOSTOMVM c) THEODORETVM ac d) AVEVSTINVM e); aut vitam eius humilem,

ut

b) Homil. XV. in Ierem. c. 8, Καὶ τηγή ὁ σωτὴρ, ἔτι, ἐν ἑργοῖσιν, αἰθρωπος ήν· ἀλλ' εἰ πῃ ἡν αἰθρωπος, ἀλλα νυν σύδαι μιας ἐσιν αἰθρωπος· εἰ γαρ ἐγινώκειν Χριστον κατα σάρκα, ἀλλα νυν οὐκ ἔτι γίνωσκομεν, Φησιν ο απεσολος. T. III. opp. p. 226. Rueei. In aliis tamen locis alium sensum, ut sit in accommodatione, quam vocant, sequitur.

c) Commentar. ad h. l. Τι οὖν; εἴπει μοι. την σάρκα απέφεσε πῃ νυν οὐκ εσι μετα του σωματος; ἀπάγε· καη γαρ καη νυν ἐν σώματι εσι (laudat AEt. I; II.) — Χριστον το κατα σάρκα το εν τοις παθημασιν της φυσεως, οιον εν τω διψήν, ἐν τω κοπιασι — το δε μη κατα σάρκα το καη τοιντιν απηλλαχθει λοιπον. Ex hoc fonte pro more hauisit THEOPHYLACTVS ad h. l. quocum scholia, quae Octavianii nomen praeferunt, ita consentiunt, ut unum utriusque libri autorem facile noscas.

d) THEODORETUS sic commentatur: λελυθα τω δεσποτικω
Σαρκο μεμαθηκοτες τοι θανατοι, ουδενα λοιπων αιθρωπων
Ωντος επισκεψια. Ει γαρ καη αυτος ὁ δεσποτης Χριστος πε-

πηται

ita ut defenderet, se Christum inter mortales conversatum oculis vidiisse quidem, verum ex ea re non putare sibi quaerendam esse laudem, ut HYPERIVS f) vult, aut de rebus sensibilibus dici autumant et externa dignitate, qualem Iudaica ingenia revererentur et aestimarent, genitus, natales, circumcisionem et similia, praeeunte CALVINO g) quem plurimi sequuntur. Contra qui vocem

κατά

Ἵητον εὐχε το σωμα, αλλα μετα το παθος αφθαρτο τουτο πεποιηκε και αθαυατο.

e) *Adv. Faustum L. XI. T. VIII.* Opp. ed. Antw. 1704.

f) *Commentar. ad h. l. Colligit Apostolus nunc, se postquam omnia debeat uni Christo, non amplius curare hominum perversa iudicia atque omnium quidem minime eorum qui secundum carnem vivunt. Et istud (etiam si cognoverimus Christum etc.) per occasionem et obiter quasi effectu aliquo permotus addit ad exterritatem calumniam adversiorum, qui iactabant se novisse Deum de facie, Paulum vero nequaquam, et eo nomine elevabant eius autoritatem. Ait igitur se quoque novisse eum, tametsi ex ea re non putet sibi quaerendam laudem et gloriam. Consimiliter fere Ven. ROSENMLLER in Schol. ad h. l. nisi quod cum conditione exponit: et si cognovissimus etc.*

g) *ad h. l. Noscit hic accipitur pro censerè, quasi dicere, nos secundum externam larvam non iudicamus, ut is habatur praeftuitissimus, qui talis apparet in speciem. Sub carnis nomine comprehendit externas omnes dotes, quas homines solent in pretio habere. Quod additur: quin etiam si Christum novimus etc. sic exponit: Si Christus ad tempus versatus fuerit in hoc mundo et agnitus hominibus, in his, quae spectant ad conditionem huius vitae, nunc alio modo cognoscendus est, nempe spiritualiter, ut nihil mundanum de ipso cogitemus. — Non de corporis substantia loquitur (Paulus) sed de externa specie, neque dicit, non amplius cognosci a nobis carnem in Christo, sed inde Christum censeri negat. Similiter SCHLICHTINGVS ad h. l. qui σαρκα dicit circumcisioνem et externam dignitatem; atque e nostris Mosch.*

HISTORIAE CHRISTI ET TRADEND 17

ματα σαρνα ad Paulum referunt, pauci quidem reperiuntur, in quibus ARETIVM h) et qui eo longe superior est, ERASMVM i) ac fere SEMLERVM laudare iuvat. Satis diximus de dissidiis interpretum, e quibus vix te ex. pedias. Atque adversus illam rationem, quae Pauli auctoritate contentum historiae Christi tueri haud vereatur, quae ignorari vult Christum *ματα σαρνα*, parentes, patriam, vitae conversationem, fatorum vicissitudines, neque alium nisi *ματα πνευμα*, spiritum eius, doctrinam ac disciplinam tradi et cognosci, ipsum Pauli exemplum valet, quem supra vicimus atque aliunde constat de his quoque rebus praecepsisse Gal. 4, 4. 1 Cor. 15, 1 sq. Rom. 1, 2. 3. neque probabile est a se ipso desciscere. Verum multo etiam maiora huic interpretationi refragantur. Etenim res et consilium Apostoli quomodo eam admittat, non video. Est autem clarum, virum sanctissimum docere velle, quam late pateat vis mortis Christi, qua *omnes* sibi devinxerit (v. 15.) et in novum imperium, abrogata vetere oeconomia,

MOSCHE in *Bibelfreund*, T. VIII. p. 65. v. et SEMLERVS in *Paraphras.* qui *Primasium* huius expositionis fautorem laudat; KOPPIVS et al.

h) *Comm. ad h. l. Evidentia olim carnaliter agnovi Christum, eo modo, quo mundus agnoscit, ut impium, morte dignum: iam autem inde a conversione (απο του νυν) longe aliter cognosce.*

i) Qbiscuor est ERASMI sententia, neque tamen non, quid de formula γινωσκειν κατα σαρνα senserit, appareat, dum πα-
γεφερεται: *Ex his rebus (animno nostro) aestimandi sumus, non ex carnis propinquitate. Quin et ipsi licet de genere Israelitico gloriari possimus, tamen posteaquam Christo sumus iniciati, neminem novimus secundum carnem. Hos cognatos dicimus, qui filii dei consortio nobis copulantur.*

mia, coegerit. (v. 17. 18.) Sed huic demonstrationi minime apta videtur interpretatio, quam diximus: nos quidem ipsi olim magni fecimus Iesu natales, genealogiam, et alia de eo anecdota: iam autem minime curamus illam vanitatem et vilitatem historiarum: itaque Christiani nominis confessor nova est creatura. Abstrusa profecto, nedum lepida conclusio! Itane Apostolum ratiocinari autumem? Non persuadeor. Deinde non sinnunt vera interpretandi praecepta, simili in una oratione dictioni diversam vim tribuere, aliterque explicare illud, *αδενα γινωσκομεν κατα σαρκα*, aliter hoc, *Χριστον κατα σαρκα εκετι γινωσκομεν*. Quae si teneantur, sponte cadit cum reliquorum interpretatio, quae vel de intuitu corporis Christi in his terris, vel de humana natura affectionibusque humanis Iesu *την σαρκα* exponunt, eam enim in reliquis hominibus agnoscere saltim debuit: tum illorum, qui omnem historiam damnari contendunt. Hi etiam si caveant ab hoc peccato, dum explicant: neminem iam propter externa instituta, natales, circumcisionem et alia Iudaismi praerogativa aestimamus; adeoque nec in Christo talia iam, ut olim, probamus: tamen vix declarabunt, quomodo Apostolus se eas res olim in Iesu magni habuisse dicat; nec etiam, quod praecipuum videtur, idoneis rationibus *γινωσκειν* in significatione *aestimandi, approbandi, accipitur*, valde ambigua et ab iis locis, quae proferunt v. c. Ps. 1, 6. aliena. Optimum autem interpretem habemus Paulum, manifeste *τους γινωσκοντας τον χριστον familiares Christi, adsecdas et confessores religionis novae, τους εν χριστῳ Ιησου* v. 17. dicentem, cui consonat nostri simillimus locus Phil. 3, 10, in quo *γινωνται χριστον* planissime est id, quod *κερδησαι αυτον*, et usus loquendi apud Johannem 1

Ep.

Ep. 2, 14. τοι διωσηρ, εδεναι, αγαπαν χριστον ι. q.
 εναι το χριστο, μουν εν αυτω εft, adiungi disciplinae
Christi. Iam in hac beata cognitione aliter fatetur se
 olim versatum esse, aliter nunc vivere. Ac antea coluit quidem nomen Christianum, verum κατα σαρκα,
 non sic, ut terrestrem Messiam coleret, quod est a pie-
 tate Pauli alienum, nec ita, ut indulgeret simul vitio-
 sitati, quod rursus abhorret a sanctitate religionis; sed
 ita, puto, ut institutis Iudaismi teneretur, quod alias di-
 cit ον σαρι σινα Rom 8, 5. κατα σαρκα ζην Cap. 8. 4.
 δουλευειν εν αρχαιοτητι γραμματος Rom. 6, 7. v. Gal. 3.
 2. Etenim sub novae religionis initia fuere, qui adiun-
 gerent institutis Mosaicis Christiana atque utriusque dis-
 ciplinae combinationem suaderent. Horum igitur ali-
 quamdiu partes tenuit Apostolus: iam autem deseruit.
 Itaque monet: non iam σάρξ, opinio de ritibus Iudaismi
 retinendis locum habet; nolo iam γνωσιν χριστον et
 σαρκα, novam et veterem disciplinam coalescere: om-
 nino abilienda est vetus: τα αρχαια παρηλθεν: novae
 so ci etatis consors est, qui Iesum profitetur: itaque ne-
 mini adhuc familiares sumus (*γινωσκομεν ex usu hebraeo*
 v. Pl. 55, 14.) Iudaicae religionis alumno, vel illis, οσοι
 θελουσιν ευπρωσωπησαι εν σαρκι Gal. 6, 12. sed hos
 cognatos dicimus, qui Christianismi consortio copulan-
 tur neque iam Iudei sunt, nec profani, sed novi ho-
 mines: horum unum omnium ius est et dignitas, liber
 ad Christum aditus. Gal. 6, 14. 15. qui locus totus con-
 sulendus est, ut nostrae interpretationis veritas patescat.
 Atque in hanc interpretationem ipse nos deducit Paulus
 loco plane simili Phil. 3, 3. ubi, *nos*, inquit, *vere circuncisi sumus, animo colentes Deum, et gloriamur de Christo Iesu, nec amplius confidimus εν σαρκι, rebus illis*

20. DE NECESSITATE TENENDAE

externis, quibus et ipse olim confidere habuit dubitabam. Neque offendet aliquem illa, quam de se Paulus laudat, iudicij mutatio. Etenim res ipsa docet, Apostolos, Paulum quoque, nova iudiciorum suarum incrementa cepisse, atque, ut fit in hominibus, a praeiudicatis opinionibus sensim fuisse reductos. Non mirum, si Pauli, severioris olim disciplinae alumni, studia rerum externarum etiam tum, cum Christianam veritatem amplexus esset, aliquamdiu animum ejus regerent, quae in Petro aliisque longe altius defixa haererent. Sed is primus fuit, qui omnem Iudaismum suaderet repudiare et σαρκασμόν disciplinam penitus abiicere. ^{k)} Imitabimur itaque Paulum, tunc omissa Christianismi cum Iudaismo confociatione, tum publica et libera professione cultus novi, qui nihil habet cum Synagoga commune, nihile tamen secius, secundum ea, quae supra diximus, narrationem de vita Christi sanctissima salubre in conservata postulat.

Denique metuitur in tanta ingeniorum sive libidine, quae pingendis e vita Christi scenis artis et elegantiae audem apud tenellos homines captat, sive tarditate, quae puerorum more narrationibus pulchris adhaerescit atque non vult progredi ad sublimitaten doctrinae et πνευματος, ne per κακογηλιαν quandam, etiam cum specie religionis, historiis abutantur et, quo magis plebecula traditionum est cupida et amica, eo facilius veritatem ipsam negligant. Hunc metum tantum abest, ut tanquam vanum et inanem rideamus vel etiam damnegemus.

^{k)} Legenda est ad h. l. Ven. Noesselt Comm. de Christi cognitione secundum carnem ad locum 2 Cor. V. 14-17. Hal. 1784 inserta Opusculorum T. II.

HISTORIAE CHRISTI ET TRADENDAE 21

mus, ut potius gravem et justum esse concedamus; praesertim apud nostros, quibus selecta narrationum capita ex Evangeliiis praescribuntur, publicis orationibus declaranda. Qua lege fit, ut et concionatores copiosi sint in tractandis curiose traditionibus, rari in doctrinae capitibus exponendis, et plebs magis historiarum studeat amoenitati ac facilitati, quae imaginationem decipit, quam rerum sublimitati, quae iudicium et attentionem postulant. Itaque declamationes, descriptiones, quaestiones, commentationes de loco nativitatis, de vera genealogia, utrum Lucas an Matthaeus illam conservarit? de magorum patria et religione ac munieribus, de caede infantum Bethleemiticorum, de fuga Christi in Aegyptum, de deserto, in quod tentatum venit, de miraculorum praestantia, de doloribus animi et corporis, et innumeris huius generis traditionibus audimus et legimus multas et severas, nedum ieunas et inaness: dum indicia veritatis et virtutis nutrimenta, quae latent in historia, minime produnt. At propter paucorum vitium et abusum nefas est universam narrationem se ponere atque opprimere: nisi quis etiam omnem rationis usum malit in religione prohibere, quia fuere atque adhuc sunt, qui vane philosophando Christianam veritatem corrumpunt. Atque satis occurret periculis, quae illi metuunt, prudentia theologorum, quae vitam Christi tum eo historiarum delectu tum eo modo describet, ut in ea non tam eventuum mirabilium, quam potius virtutis omnis theatrum esse intelligatur, de quo altero Capite praecipiemus.

PARS II.

De modo historiae Iesu tenendae et tradendae.

Cum nostra aetate reperirentur, qui de historia Christi universa exiliter sentirent existimarentque, in religione, abiecta narrationum de vita Iesu simplicitate, rerum et veritatis, rationi obviae, sublimitate esse utendum, institutum nobis adhuc fuit, ne ea opinio, multis artibus disseminata, averteret ab hac institutionis Christianae parte animos, demonstrare, quam minime consentaneum sit vel consilio scripturae sacrae et religionis nostrae, vel pietati hominis Christiani, negligere atque proscribere traditiones de vita et rebus gestis servatoris, quae Perspicuum et insignem habeant cum virtute et fide coniunctionem. Sed in ea commendatione historiae Christi justa et legitima facile praevidemus, admoniti tum communis hominum imbecillitate et perversitate, quae in causa etiam iustissima usque legitimo raro modum tenet nimiumque vel cum desipientia utendorebus concessis peccat, tum exemplis multorum, qui historiis adhaerescendo veritatem deserunt et religioni ipsi nocent, atque iis traditionibus vel nimis vel minus apte utuntur, his igitur periculis admoniti praevidemus, opus esse definitione modi, quo historiae Christi sive dignitas aestimanda sive iusus regendus nobis videretur. Hac igitur definitione certa et brevi speramus tum ab inani metu revocare quosdam, qui, ne rebus ipsis detrahatur historiae auctoritate atque commemoratione publica, cooperunt vereri, tum confirmare superius argumentum atque ostendere utilitatem tenendae atque traden-

adenda historiae Christi, unde necessitas eius sponte
uit: nam debemus uti iis, quae paratum et spectatum
religione Christiana usum praefstant. Quae qui repu-
at, qui negligit, qui autor est, ut negligantur, pa-
cum ab impietate abesse iudicandus videtur. In hac ita-
ie definitione cum iam versamur, omnino commenda-
us et in *diligendo* ex his historiarum monumentis pru-
ntiam, et post delectum in *tradendis atque tractandis*
igulis narrationum capitibus *iudicium*, justis legibus
lustratum. Quae iam sunt luculentius exponenda.

Quicunque igitur iustum et sobrium historiae Jesu
illicitiam conferre student eamque commendare cupi-
nt, eos *primo* minime vellem uni huic argumento re-
gionis Christianae, tanquam fidei omnis fundamento
quasi summae adhaerescere, atque existimare, exhau-
ti a se omnem veritatem, dummodo de vita Jesu
ulta accurate teneant, vel se tum maxime affectas
christi esse futuros, si eum per universum vitae iter-
nimo sectentur, matris nomen, sedes varias ac fortu-
am, cruciatus, vulnerum numerum, resurrectionis
iem testesque norint. Ea opinio cum fautricem habet
mbolorum antiquissimorum indolere ac, si quid iudico,
uctoritatem, tum blandas quasdam conciliaticulas, igna-
iam et plebis gloriolam. Est enim neque ingenii mag-
, neque laboris, fata illustria hominis cujusdam me-
oria complecti et quibus velis enarrando tradere, tum
raesertim, cum rerum gestarum insolentia animum
ercellit atque excitat. Pueros quidem cupide videmus
divolare ad enarrationes historiarum, easque cum de-
statione quadam audire atque in memoria repositas
nere, dum severas scientias repudiant. Similiter illu-
nim ad traditiones de Jesu leviter applicant, oratio-

nes eius sapientiae et virtutis plenas vix attingunt. Nempe hae diligentiam magnam veritatis gravitate requirunt, ac rerum, quas meditando esse qui debet, sublimitas valde inimica est ignoriae, ad cuius amorem studiumque tantopere huius aetatis mores, ne dicam instituta, inclinaverunt. Neque tamen laboris exigui fructus non magnus speratur et obtinetur, delectatio atque applausus animorum tenellorum, qui historiis, nedum fabulis, innutriti, dum sensus suos pulchellis descriptionibus, ornatique verborum et picturis resonum gestarum agitari vident, dum aures et phantasiam his rebus expleri sentiunt, in summa veritatis et officiorum ignorantia ac stupore, de religione sua minime dubitant. Ac nescimus, an satis digne Evangelio Christi faciant, qui nimis multum commemorant de vitae Christi conversionibus, cum interea tacent fere de consilio vitae eius et de operis ab ipso peracti praestantia omnisque veritatis ab eo traditae sanctitate et salubritate. Haec quidem vera et propria est scientia, sine qua historiarum cognitio aut nulla est aut jejuna. Quemadmodum ego quidem rei herbariae vix fatis peritum laudaverim eum, qui seminis, e quo herbae nascuntur, formam, foliorum filamenta et colorem, herbae quasi patriam nativumque coelum, denique aetatem, vel etiam infectorum, quibus infestatur, genera diversa et infidias multiplices enarrare queat, virtutem plantae et utilitatem ignoret penitus: ita nec hominis ullius, nec Iesu Christi cognitio absoluta dici possit in notitiis de genere, de nativitate, de morbis et morte, ac aliis quae figuram potius et imaginem corporis describunt, nisi ingenii et factorum, quibus eminuit, virtutisque vis animo

animo capiatur. Itaque doctrina Christi primarium caput cognitionis Iesu est: in hac verus est et melior Christus, quem animo excipimus; quem intueri possumus, qui vivit in nobis, quem mente et factis decet referre. Quodsi quidem religionem universam tenet, quicunque historiarum capita dederit; cur igitur Paulus rarius historiam Christi attingit, topiosus aliquin in exponenda doctrinæ puritate? ecce ipsos Evangelistas videmus memoriae orationum Christi, quam factorum conservandæ studiosiores, *τὰ γνωμένα*, nativitatem, parentes, iuuentutem aut praeterire omnino aut vix attingere, *τὰ λεγούσα* summa cum diligentia expondere? ecce Deus ipse, qui rei Christianae benignie fatis et sapientissime prospexit, tam multa ignorata a nobis, plurima obscura esse voluit in hoc arguento, nisi ut ab harum rerum observatione et indagatione, in quam curiosa nimis nonnullorum mens propendet, animum ad doctrinæ claritatem esse convertendum admoneremur atque disceremus, religionem minime memoria rerum gestarum contineri, ab his ad sublimiora aditum fieri, et in speranda felicitate, quam Iesus nobis paravit, praestandaque ea, quam praescribit, obedientia, fidei Jonge esse illustriora exercitia, ac nobis historiarum traditionibus proponuntur, quae nisi excitent sensus piis animumque aut confirmant aut efforment, otiosae videantur.

Quo magis secunda cautione opus erit in electu historiarum, ne eas omnes in universum commendemus promiscue neve singulas narrationum particulas eadam fide, qua summam traditionis, necessario amplectendas esse iubeamus. Ac multiplex profecto veritatis apparatus congeritur in sacris literis: neque tamen non Christiani

nedum theologi dignitatem tueri aliquem existimamus, etiam nonnulla ignoraverit, neque de religione et pietate ac salute hominis dubitamus, cum nihil unquam audiverit de interitu mundi per ignem, de prophetarum et sacrificiorum rationibus et similibus, forsan etiam contra statuerit. Quin adhortamur Evangelii doctores, ut ex his rebus seligant ad usum popularem, quae sunt cum religione coniunctiora, reliqua aut leviter attingant aut praetereant. Quod, si in dogmatis scripturae S. periculo caret laudemque meretur, multo etiam magis contentaneum est in historia fieri. Nam *primum* in omni historia magna *auctoritatis diversitas* existit a fontibus, unde manavit traditio, a rebus ipsis, quarum fidem facit, a diligentia auctoris in enarrando: quibus rebus neglectis periculum est, ne pro veritate fabulae, incertae ac vagae narrationes pro certis et indubius, ae in universa eventuum serie levia et minuta pro gravibus et capitalibus arripiantur. Eandem igitur diversitatem in sacris quoque literis haud dubito agnoscere. Interdum iustae adversus authentiam suspicioni locus supereft v. c. narrationis de adultera Ioh. 8. de coniuge Pilati Matth. 27, 19. de apparitione Christi post resurrectionem, tradita a Marco Cap. 16, 9, sq. Ioh. 21. Quaedam concordi Evangelistarum suffragio communiantur: alia unius testis auctoritate nituntur, sed spectantis ac praesentis: nonnulla alieno testimonio tradita a scriptoribus sacris proferuntur. Illa igitur, quae plurimis non modo vera, sed et gravia et utilia visa sunt viris sacris, multisque testibus constant, nonne praefenda iudicemus reliquis, quae unus tantum attingit? Alia strictim perscribuntur; eadem ab alio auctore minutatim exponuntur et uberioris: denique videmus Evangelio-

gelistas, in recensenda rerum gestarum summa concordes, rursus singulis partibus earum rerum definiendis a se invicem dissidere. His igitur adhaerescere, has tanquam fidei materiam commendare, in his curiose tendendis tradendisque subtilius versari, quasi notitiis earum rerum, quas unus alterve Evangelistarum haud dubitavit silentio praeterire, nedum negligentius narrare, omnis religio fidesque et salus Christiana penderet: hoc non modo ab exemplis Apostolorum alienum est, verum etiam parum abest, quin ipsam fidem impedit, simplicitatem Christianam, quae, quid in his scriptorum sacrorum dissidiis ut verum teneri debeat, vix extrahit, mirum in modum implicit atque ad Rabbiorum superstitionem accedat, quae more quidem et ingenio suo, a singulis literis montes magnos suspendi, commenta est. Esto tamen, quod pluribus praefideo probatum iri, esto per omnium Evangelistarum traditionumque cunctarum, quas composuerunt, auctoritas: constet de authentia narrationis: caverit inspirationis vis omne, leviter in re minuta errandi, periculum; ipsum tamen auctorum sacrorum consilium prohibet, quo minus omnes narrationes, utut verissimas ac certissimas, nostro adhuc tempore citra delectum pietati Christianae tradamus atque commendemus. Ac non me fugit, quam impeditae sint de scopo Evangeliorum coniecturae, quam precariae nonnullorum in hac causa hypotheses, quam obscurae et incertae, si quae de editione eorum apud veteres, Irenaeum, Origenem, et Eusebium, extant, traditiones. Neque tamen dubitari potest, quin scriptores illi cogendis narrationibus de vita fatisque Iesu temporis maxime suo, non posteritati, voluerint consulere nec universitati Christianae scripta sua destinaverint.

rint. Cuius consilii vestigia minime ambigua vel in argumento, quod impietatem et errores aetatis illius graviter refellit, intelliguntur vel ex ipso auctorum testimonio. Lucas quidem in prooemio diserte monet se compilasse has traditiones ut ratas ac fide dignas, quo fraudes fabularum ab hominibus parum idoneis confictarum evitari possent a Theophilo suo ac veritas a rumore certaque traditio ab obscuris et precariis fecerni. Iohannes non aliud se consilium attulisse fatetur ad scribendum, quam commonstranda dignitatis Iesu Messianæ apud eos, qui spem Messiae conceperint et alerent; Iudeos guto et Samaritanos, ac Iohannis Baptistae adfecias, qui huius magistri auctoritatem secuti de auctoritate Iesu dubitarent. Neque denique temere Semlerus, vir perspicacissimus (in observationibus ad Townsonum de IV. Evang.) origines historiae Evangelicae repetit a cura et vigilantia Apostolorum, qua primis Evangelii doctoribus compendia traditionum paucarum sed certarum defatis et rebus gestis fervatoris nostri videntur tradidisse, qua veluti materia in hac institutionis Chr. parte tute ac feliciter uterentur. Hoe igitur consilium rumores vagos eoercuit, praecavit ac repressit fabulas, et pro μυθοῖς τεσσαράκοντα simplicem et constantem veritatem exposuit atque ex uberrima rerum memorabilium materia paucula tantum selegit, in quibus aut purgata a corruptelis, fabulis et accessionibns temere confictis historia proponeretur, aut inesse occasio praecidendarum adversus Iesum calumniarum, aut via patetieret ad persuationem de auctoritate Iesu Messiana. Sed in hac causa iusta et gravi, multa, sicut in ceteris disputationibus, κατ' αὐτόν proponi atque accommodare ad Iudeorum ingenium ac decreta de Messia, quis vero neget? Itaque qualem tum Iudei sperabant Messiam, talem Iesum

sum fuisse Evangelistae declarant, nec alio consilio natales eius a stirpe regia deducunt Matth. 1. et Luc. 3. ac Bethlehem oriundum commemorant. Luc. 2. Matth. 2. 1. Itaque circumcisionis ritu eundem in societatem populi sacri adoptatum, atque disciplinam Iudaicam pie secutum fuisse, passim referunt, ne a Deo patrio defecisse existimaretur. Eodem consilio miraculorum, quibus editis Iesu eminuit, memoriam conservant, quo novae disciplinae ministrum non sine numine munenis sui partes explevisse constaret. Eodem consilio diligentius exempla conversationis Iesu cum Samaritanis, cum profanis hominibus colligunt, ut Christiani e Iudeorum coetu admonerentur de amplitudine beneficii Christi et finibus veritatis Christianae ad omnes promiscue gentes proferendis. Haec igitur et similia, quorum multo obscurius videtur, consilium v. c. de magis et fuga Iesu in Aegyptum, isti, aetati proficia, quomodo nostra causa confignata existemus, cum iis utendi nec necessitas aliqua, nec opportunitas adsit: nec ad iudicium de fide diversarum traditionum, quae tum circumferrentur, regendum atque facultatem genuinas a conflictis discernendi; namque nugas illas et fabulas olim periisse norunt omnes, quidam etiam dolent: nec ad redargendas criminationes adversus Iesum, quae conticuere: nec ad tuendam veritatem de Iesu Messia, quae proprie ad spem gentis Iudaicae pertinet. estque a fide et pietate nostra, cum iam longe nobilius de Iesu sentimus, alienior: nec denique ad commone faciendum de profanarum gentium aditu ad rem publicam Christianam, nec enim nostri, tanti beneficii particeps, umquam de amplitudine imperii et voluntatis Christi dubitarunt. Sed restant, omissis quoque his plurima, quae commode tractari atque salubri consilio exponi poterunt. Quodsi denique in partibus institutio-

30 DE MODO HISTORIAE IESV

nis Apostolicae iuste aestimandis nemo erraverit, si, quanto illae sunt *confilio religionis chr. coniunctiores* vel ad declarandum, vel ad persuadendum, vel ad pietatis et Φιλανθρωπίας studia excitanda, tanto iis maius pretium tribuat, tanto sibi commendationes habeat, tanto liberalius proponat: consentaneum est, eadem quoque via ab Apostolis monstrata procedere in historiis, ex his thesauris aptissimam quamque materiam diligentissime depromere vel ad consilium divinum in vita I. C. declarandum, vel ad animi sensus regendos, cunctaque pia meditatione rectoque usu ad religionem, h. e. animi quietem et pietatem convertere.

Itaque devenimus ad alteram partem hujus dissertationis, quae accuratus modum tradendae *historiae I. C.* exponit. Sed quoniam sacrae traditiones duabus potissimum partibus absolvuntur, altera, quae conversiones vitae Iesu, *fatorumque vicissitudines* persequitur, altera, quae theatrum *actionum* eius instruit, in quibus proprie vita cernitur: quaenam utriusque tractandae methodus propria et commendabilis nobis videatur, dispi- ciemus. In illo quidem genere, quod origines, nativitatem fortunasque servatoris optimi describit, iamque humilem eum et depreffum calamitatibus ac iniuriis monstrat, iam honore condecoratum, *primum* fas est veterissimam narrationis Evangelicae simplicitatem persequi atque interpolationes et corruptelas cavere, ad quas ferax fabularum ingenium, semper addens alienae narrationi aliquid de suo, plerumque inclinat, consilio quidem sibi contrario legibusque diversis, communi tamen libidine, in commodo pari: nam et simplicitatis decus perit in illis studiis et periculum est, ne, latius extensa narratione, *ingenii* humani inventa traditionibus genuinis permi-
sccean-

sceantur. Nihil unquam veritati historiae ut inimicius fuit conjecturis ac verborum pompis, ita amicius et accommodatus simplici brevitate. Absit erga malignitas eorum, qui callide occultari plurima ab Evangelistis calumniantur ac pleniores nobis sua auctoritate suoque ingenio excogitatam historiam confingunt, atque artificissime multa intexunt, quibus, quidquid divinus extat in vita Christi humili, id omne obscuratur penitus ac eluditur. His artibus nuper legimus narrationes de conceptione Iesu, de baptismo, de resurrectione et similes, quibus significatio auctoritatis Iesu divinae inest, extenuari, his inventorum involucris pravitatem opinionum circumdari, hac specie non bene cautos decipi, ut in Iesu nihil nisi humanum, nedum vile et impostore dignum restet. Sed ab horum studiis vix verendum est, nemulti corrumpantur, qui si pro studiis suis adversus religionem fabulas de Iesu legere satagunt, profecto malint eas ab Evangelistis discere, quam a novis conjecturibus; fin veritatis amore ducuntur, in illa simplicitate narrationis, fide dignissimae, acquiescent, nec novitatis visco capi se contra antiquitatis auctoritatem patientur. Meliori consilio alios videmus historias de Iesu studiose poetarum more tractare, figuratis uti descriptionibus pro Ieiuna Evangelistarum narratione, theatra splendida construere atque in scenas vitae Iesu plurima ex ingenio ornatus causa congerere, dnm vel fortunae adversitates exasperant vel, cum in beatiorem eius conditionem incident, eandem portentofis accessionibus amplificant, ac multa generatim confingunt quorum ne lineas quidem et umbras apud scriptores sacros reperias. Ac hi, si faterentur, se poëtarum more transformare narrationes, eam ingenii luxuriem probare possent earum rerum arbitris,

32. DE MODO HISTORIAE IESV.

tris, qui compositionis potius artificium, imaginum copiam et ornatum, verborum venustatem quaerunt in poëta quam rei veritatem. Rursus si copiosa oratione uterentur pro narratione concisa auctorum sacrorum, si primas quasi rerum gestarum lineas descriptas ab Evangelistis amplificarent atque ex ipsis monumentis materiali desumerent imaginum descriptionumque, possent honesti et salutaris consilii fructu sine invidia gaudere, dum narratione sua res ipsas depingunt accurate atque lectorum studiis perspicuitate consulunt. At vero libidinem nullo modo probaverim, quae temere configit, nec explicat imagines rerum in scripturis obvias, sed aduentitiis coloribus et alienis adiunctionibus deformat. Itaque, ut exemplo utar, non modo tenuem sortem Iesu recens nati depingunt, sed copiose describunt lineamenta infantis, vagitum, stabuli tenebras et alia, quae deliciatas mentes facile adficiunt. Similiter in δοξασμῷ Christi Matth. 18, vultus nitorem, vestes nive candiores et nescio quod formae Christi immutatae monstrum pulchellis verbis exornant. Sed hi sunt μυθος στροφισμοι, rei et veritatis in magna specie verborum inanissimi, quos Petrus negat se esse sectatum 2 Ep. 1, 14. iubetque exemplo suo repudiare cum autoribus suis. Egone vero eos factores digne, ut putant et iactant, de historia Iesu sentire, eosne, quod sperant, bene mereri dicam? Minime quidem, quamquam videam, populum, non modo, quem vulgo appellamus, sed etiam alium, qui se illo loco censi non vult, his rebus adhaerescere, his delectari, haec admirari: qui profecto rerum corporarum et sensibilium imagines inanes captando deluditur, atque effusus in phantasiae spectacula integrum et puram veritatem ex oculis amittit. Evidem omni-

um

um maxime laudaverim simplicitatem Evangelicam, quae non opus habet alieno cultu nec fabulis, ut placeat; animosque ipsa sublimitate rerum in oratione tenui ferit, seruante perspicuitatem ad docendum et intelligendum, atque per eam virtutem indubio veritatis, quae maxime spectari debet, sigillo communitur. Pietas Christiana non tantum admiratione rerum insolitarum exercetur, neque hac praecipue, sed materiam quaerit in historiis solatii virtutisque, quae se non facile insinuaverint in mentem, in lusus ingenii defixam: pauci enim, cum multi ludant in re feria; a lusibus ad rem seriam animum convertere volunt, vel etiam possunt.

Quanto igitur satius est abstineri a conjecturis in narratione simplici et certa, ac in iis acquiescere, quorum de veritate constat. Sed in his quoque traditionibus supra diximus, delectum esse faciendum pro narrationis consilio. Quid si Iudeos spectat, si facta Messiae exponit accomodate ad interpretationem V. T. Iudaicam spemque ex his locis conceptam, rei gestae memoria nostri facile carebunt. Obviam autem atque uberrimam fidei ac pietatis et spei materiam reperiet bonus quisque in reliquis vitae Iesu capitibus, dummodo iuste quaerit veritatem. Ac fidei nutrimenta vix deerrunt; cum expendamus, quam frequens, quam lucilenta sit, quam solemnis significatio amoris in Iesum divini, quam perspicua admonitio de praerogativa honoris et majestatis, quia Christus ornari debuit. Cui non origines Iesu, nativitas, solemnia, inauguratio per baptismum, miraculorum vis, phaenomena sub mortis tempore, resurrectio, nis triumphus atque tot de adversariis malignitate victoriae declarant, hunc non esse ex communis genere hominem, sed praestantem virtute, sed gravissima senti-

filio viventem, carum probatumque Deo, adiutorio atque auctoritate numinis instructum? In reliquis vitae Iesu conversionibus existimemus scholam nobis verae sapientiae et pietatis perfactam esse, in humilitate, in paupertate, in calumniis toleratis, in universo misericordiarum externarum afflictionumque ad mortem usque comitatu: non modo exemplo praestantissimo, quod tolerare adversitates, nihil arrogare, Deo acquiescere, ac felicitate interna frui docet atque ad id incitat, sed etiam ipso harum rerum intuitu et meditatione pia, quae nobis persuadere possint, aerumnas non esse ex genere malorum: errare, qui favoris divini fructum in laetioribus fortunis quaerant: internae felicitatis participes Deum nos reddere velle per Iesum, qui et ipse adspectabilibus bonis libenter caruit; non semper vincere vim veritatis; probissimumque et officiorum studiosissimum non effugere contumelias, insidias, iniurias hominum improborum sed ipsa probitate suahos offendere eortamque iras excitare et c. p. Haec atque familia decreta quis non in schola vitae Iesu didicerit? Ac nomine tum etenim historiam recte tenemus, si eam vitae magistrum habeamus? Nec denique spei Christianae et solidati nutrimenta ex his fatorum Christi conversionibus non decerpit homo plus et religiosus. Ac in genere nostrorum cum Iesu fatorum similitudo et aerumnarum societas quantum erigit animos! quantam vim. habet persuasio, nostri similem fuisse Iesum, eum haud ignoramus malorum didicisse misericordis succurrere, nos ipsa humilitate eius imaginem referre! Nec obscurum esse potest in vita Iesu, quonodo ipsum numen Iesum semper praemuniverit beneficiis ad novas et atrociores calamitates subeundas; unde iustam spem auxilii divini condimus. Denique praeernis fidei amplissima, Servatori nostro

io decreta, Paulus intueri iubet, ut admoneamus, nem constantia pietatis sit exitum habitura Ebr. 12, 1. Nec et similia qui monstraverit, hos sensus qui excitat: et aluerit per historiam Iesu, nae is maxime ornata narrationes Evangelistarum efficitque, ut non resum la memoria conservaretur, nec tantum rerum varie: tis quae sua natura suavis est, comtaque oratio obligeat, sed vim habeat ad vitam regendam monendamque, que intelligatur, hac ipsa historia felicitati nostrae con: illi.

Augustius autem theatrum construitur in historiae ante ea, quae Iesum agentem describit ac qualis fuerit, ex indole, qua vi, quo animo, iastructus, ipse factus monstrat: quam quo modo intueri, quibus legibus utiliter tractare, consentaneum sit, prolixius persequi: vat.

Clarorum virorum vitam enarrare, quicunque agi: effi sunt, duplē fere modū servarunt in delectu: rum rerum, quas dignas commemoratione ac laude: nserent. Ac alii vitae decursum et vicissitudines de: sribendo, ad laudandam personam recensent patriam: nus, nomen; fortunarum sive adversitatis sive com: xida amplificant verbis et, quid homini acciderit, qua: nditione, quibus muneribus et honoribus vixerit, ibus infortuniis, quamdiu conflictatus fuerit, quem: nique exitum et fatorum et vitae habuerit, studiose: pingunt: alii autem facta ingresque viri illustris tra: re posteris, inge: sum eius describere, bona animi: idare, si non typicam, praecipuam saltem, esse lauda: is virtutem existimant atque tali narratione tum hon: ri clarorum vigorum, tum historiarum dignitati, tum: is vitarum lectoribus maxime consuli, persuadentur.

Ac nos quamquam facile concedamus illud genus non modo valde placere ingenii hominum, qui novitate insolentia et vicissitudine casuum facile percelluntur et quo magis est eventibus prodigiosa fabulisque simili narratio, eo cupidius audiunt et admirantur, verum etiam non omni fructu carere, sive ad solatia vitae expienda, ubi fortunatum quasi societas est; sive ad laudem providentiae divinae, quae tum maxime e vicissitudinibus rerum humanarum elucet: tamen posteriores, quam diximus, methodum, et si minus arridentem ingenii curiosis et levibus, arte et utilitate praestantiorum non possumus non existimare. Nam in ea proprie certatur descriptio vitae, quae profecto sine actione mors est: in ea, quoniam historia traditur animi, non corporis, non earum rerum, quae aliunde veniunt, sed rerum, quae ab ipso homine nascuntur, iustissima et mentis humanae delectatio, viri laudati certissima virtus, vitae ipsius magisterium luculentissimum, imitacionis, ad quam exempla actionum humanarum invitans, incitamentum gravissimum. Quid enim magis delectet hominem, de mentis humanae praestantia persuasum, quam intueri vim illam, qua eminemus, in nature fore consortibus claram, conspicuam, actuosam, sive prudentia et sapientia, sive imperio in cupiditates pretas, sive honestate tuenda, sive commodis promovendas? quae aut maior et certior laus comparari potest ut dignior tribui, quam ab ea virtute et praestantia, quae ab ingenio et moribus pendet, intusque alitur ex rebus externis nec datur nec eripitur, hoc est, ab ipso animo et signis motuum bonorum, actionibus claris? Quid denique si vitae magistrum historiam esse velimus, ad imitandum tradi, proponi, commendari posse putemus?

Minime quidem natales, munera, morbos vel mortis genus, casus, vel quascunque res secundas vel diversas, in heroë victorias, in mendico paupertatem, in rege imperium, in servo servitutem: etenim ea omnia aut non sunt in potestate nostra sita, aut, si cupiat quis lector in vita sua referre, simiarum more imitetur, qui licet imperatoriis vestibus et armis ornentur, tamen cum iam virtutem imperatoris prae se ferunt, propter vanam ambitionem magis etiam deridentur. Ingenium, mores, studia, actiones imitari decet, non habitum externum. Quo magis iuvat illa describere, quam his immorari. Ac iusta mihi suspicio nascitur aduersus laudatores eos, qui, cum de vita sive sua sive aliorum differunt, fatrum, quae quisque expertus est, munerumque, quibus ornatus fuit, decursum verbis multis et pulchelliſ describunt, in actionibus et moribus cuiusque commemorandis parcí ceteroquin et breves et tenues, quorum ars vereor ne obscuragi vitam viri, qui debuit laudari, adventitia luce callide collustret et virtutis, quae possit laudari, tenuitatem fortunarum amplitudine exornare frustra conetur. His quidem longe dissimiles reperiuntur ilii, qui cum virorum clarorum memorias posteritati tradere apud animum constituerent, laudem laboris sui et utilitatem in narrationibus de rebus gestis magnorum virorum quaesiverunt; e qua genere scimus Plutarchum, Xenophontem, Suetonium, Cornelium et alios inclariſſe, non modo propter veritatis studium, et orationis elegantiam, verum maxime propter narrationis diligentiam et περιγραφικον. Namque quomodo quisque in re quacunque agenda, patienda, videnda, audienda, erga patriam, amicos, parentes, liberos, in adversarios publi-

cōs et privatos, adfectus animo fuerit, qui motus extiterint, quae studia, qui mores, docent, ut ea legendo absentis imaginem praesentem habere et coram intueri eius animum videaris, et persuadearis, dignos eos esse vitae et usura et memoria. Namque egregie *Sallustius*: (*Catil. c. 2*) *is demum mihi vivere et frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit*: reliquorum, qui, inulti et inertes, vitam veluti peregrinantes transiere, fas est, ut vita et mors iuxta habeatur, ut de utraque sileatur. Easdem vitae describendae leges praefixisse sibi scriptores sacros in commentariis de vita I. C. in aperto est. Vnde enim putamus brevitatem in traditionibus de infantia et adolescentia Christi, molestam sedulitati nonnullorum, qui aegre ferunt, diem horamque nativitatis, astrologis memorabiles, durationem vitae universae munerasve gesti, annum diemque obitus minime definiri ab his laudatoribus, atque ipsis in has res, scilicet momento gravissimas, inquirunt studiosissime, nedum vanissime, unde igitur putamus eam narrationis de his rebus negligentiam brevitatem ac tenuitatem ortam esse, nisi a confilio, vitam Iesu, quae vere dicitur h. e. vim vitae, factis sese prodentem, describendi, a persuasione, vitae obscurae mortiam obscuram debere conservari, et primariam atque clarissimam vitae partem existere in rebus a Iesu pie et feliciter peractis, in munera sui officiis exsequenda, in virtute exercenda; ab ipsa admonitione Christi, Ioh. 4. 34. qui quemadmodum corpus cibo nutritur, ita se recte factis vivere fatetur; denique a studio, vitae eius formam sic depingendi, ut ex eo quasi speculo mens humana expressas virtutum imagines in se recipiat atque

ab intenta boni honestique in summi hominis actionibus
enitentis contemplatione ad res bonas excitatam sese
sentiat; et, ut est historia vitae magistra, veris rerum
gestarum argumentis instruatur.

Quae adhuc diximus, commendare nobis et possunt
et debent diligentiam, quae in hac praecipua et nobilissi-
ma historiae Iesu parte immoratur piaque meditatione
versatus et illam iusta cura exponit. Nihil adhuc dicam,
quam hoc debeatur honori I. C. qui vitae suae decursum
tanta virtute illustravit et in ipsa hamilitate fortunarum
majestatem suam factis visibilem monstravit; quantu-
m ea res voluptatem adferat ipsa rerum bonarum et
virtutis contemplatione, quantum denique sensus de na-
turæ dignitate excitetur, cum legamus, cum naturæ
humanae confortio vixisse, in quem unum, quidquid
magnum, admirabile, divinum sive sensibus et motibus
singulis, sive indole, concipi animo, et describi potest
confluxit. Nec enim opus est commendatione historiae
Iesu, post superiorem dissertationem: magis iuvat pra-
cipere paucis, quomodo hac in re pie versari animum
Christianum, et quibusnam cautelis regere diligentiam
iustam, oporteat. Sunt autem us in omni alia actione,
ita in Iesu quoque factis, duo potissimum videnda, quid
fecerit, et quo animo, quorum illud (*physicum actionis*
dixeris) materiam historiae tradendæ nobis offert et vires
agentis ostendit; hoc autem, quod *moralis scholastici* vo-
cant, praecipue spectari debet, tum quoniam omnia cu-
iuscumque actionis decus et honor et meritum pendet ab
accidente animi conformatione et confilio, quod solum
efficit, ut sit e virtutum genere censenda, tum quia
exinde aditus paratur ad ipsam animi indolem, qua quis

pius, magnus, admiratione dignus habetur, intelligendam et aestimandam.

Iam si facta singula quaeramus, magna pars narrationis Evangelicae versatur in *miraculis* I. C. quibus et vim et auctoritatem suam demonstravit. In his nos hoc loco non morabitur vanitas et temeritas quorundam, qui offenduntur traditione scriptorum sacrorum eiusque simplicitatem sive suspicione impia sive commentitiis ad junctionibus violare minime verentur. Nam is sapientiae morbus, ubi animum infederit, non facile disputatione subtili et severa eradicatur, et multorum studiis, qui nostra praesertim aetate, miraculorum fidem defendunt, satis praecavetur. Neque tamen contraria studia festabimur eorum, qui in his narrationibus unice subsistunt et, miraculorum admiratione iusta veluti defixi, reliquas servatoris nostri actiones negligentius intuentur et posthabent sive meditatione propria, sive commendatione. Qui vereor ne vel ipius Christi iustum comprehensionem mereantur, quem constat tantum absuisse, ut nulli probaret auditorum suorum spectandi miracula libidinem, ut potius ab his spectaculis saepe avocaret animos ad ipsum veritatis studium; vel superstitionem alant, quae et cupida et suspicax est miraculorum, ac dum numinis vim obviam ubivis negligit et frigidius intuetur, eventuum insolentiam venatur; vel in ipsum Iesum injurii sint et praecipuam eius maiestatem, quae virtute, pietate, animi magnitudine continetur, et in omni vita, publica et privata, adspectabilis est, vilipendant. Quemadmodum enim, si quis in vita regis, virtutibus plurimis clari, laudanda, eum tantum inter certamina intueri velit et, quot proelia commiserit, quot re-

reportaverit victorias, persequi, legum autem ab eo latarum, iustitiae, sapienti, pietatis documenta, non minus illustria, praetereat, is tantum ab eius dignitate hoc silentio detrahit, quantum a virtutis bellicae laudibus accedit, (nec enim iuste laudat, qui non cuncta, quae quidem possunt, laudat): ita qui visibilem Iesu splendorem miraculis editis unice contemplantur, quem admirari facile est, tantoque cuique facilius, quanto magis hebes est ad virtutis decus intelligendum, Iudaico stupore et studiis σαρκωσις impeditus. sed animi indeolem admirari noluerint, domesticum et summum I. C. decus ex oculis amittunt. Media igitur quasi via ingressi quotiescumque, historia duce, in hoc theatrum virtutis Christi devenimus, non opus erit, ut multis verbis ornemus factorum novitatem, vel magnitudinem virtutis in tali re efficienda conspicuam, nam ea sponte cuique incurrit in oculos et animum: verum hoc loco maxime commendaverim *modum et consilium* peracti miraculi studiose indagare: *modum* quidem, qui plurimum facit *vel* ad persuasionem de veritate miraculi, namque in magno verborum instrumentorumve apparatu, in caligine et secessu ab hominum oculis periculum est, ne fraudes praestigiatoris alicuius lateant, contra autem methodi simplicitas, res publice gesta, eventus mirabilis, non loci, nec certorum hominum nec machinarum adiumento adstrictus, vim divinam prodit; *vel* ad ipsam majestatem animi I. C. intelligendam, quae maxime clementia et pietate cernitur, quam ipsis miraculis expressit: *consilium* autem, quo persuademur, non abhorrire a sapientia Dei, quod vim suam communicaverit tanto viro, cuius auctoritas publico quasi sigillo esset confirmanda.

Hac via declaramus, quas ob causas interdum a miraculis, etiam cum peterentur, abstinuerit; quare ea in tempestive praedicare prohibuerit; quam gravi ratione commotus iam non cesserit desideris plebis vel Pharisaeorum, qui videre aliquid mirabile cuperent, iam spectatores improvisos editis miraculis praeveniret. Hac via intelligentis, semper iungi institutionem in veritate Christiana miraculis, de qua sicubi aut opportunitas monendi homines imparatos et rudes, ut in Canariaea muliere, aut spes convincendi animos occupatos, ut Pharisaeorum et Herodis, deesset, noluit vim tantam sine fructu ostendere vel vana spectaculis edere, vel malis artibus sibi liberalitatem extorqueri, quae petitoribus invisa esset et noxia; rursus ubi auditores videret cupidos descendari, pronus ad veritatem capiendam, sine praeiudiciis dubitantes de auctoritate sua, his quidem nec doctrinam nec miracula, confirmandae illius causa, invitit. Hac via intelligemus, quam impie calumniantur religionis adversarii aut numen ipsum, quasi id miraculis vitia naturae emendaverit vel periclitanti orbi debuerit succurrere, quod nullo modo factum videmus, aut Iesum, propterea quod, postulantibus licet hominibus, theatrum virtutis suae clauerit: nisi vero iniquus audit poeta, qui coram plebe imperita irritum carmen edere subdubitat. Hac denique via intelligemus, quomodo narrationibus de miraculis uti conveniat: non profecto ut his rebus narratis adstupeamus, ut delectemus narrandis; sed ut iis persuadeamus auctoritatem Iesu divinam et doctrinae ab eo traditae veritatem. Nec enim ea diverso consilio a nobis credi et laudari debent, quam quidem edita et narrata sunt: nec in iis iusta fidei exercitia

citia quæerimus, (namque nec Iesus unquam miracula ut materiam fidei commendavit auditoribus suis), sed commendationem, sed argumenta, sed fundamenta fidei. Nec vim illam nobis propriam esse arrogantius optemus, sed in his actionibus exemplum capiamus, quomodo viribus nostris uti deceat. Itaque intuerti consentaneum est vim virtutis Iesu, pietatem, quae noluit, etiam ubi graviter incitaretur, contra voluntatem divinam vi fuâ abuti, nec fui commodi causa edere miracula Matth. 4, 3. 27, 40; clementiam et humanitatem, qua in vi sua exferenda allorum commodis consuluit ac fine ostentatione, fine arrogantia, lubens, promptus, laetus miferos adiavit; constantiam, quae ne criminationibus quidem frangi ac impediri se passa est, quo minus opportune et intrepide opus suum perficeret. Nam si ex insolentia facti vis numinis cui omnia parent, elucescit, ex ista virtutis divinae uia animi prudentia, quae etiam illam vim divinam regere potuit et sapientissime et benignissime dispensavit, non sine iusta admiratione cernitur.

“ Sed cum multi arbitrentur miraculosa actiones C. maiores esse, quam naturales et humanas, minuendam esse hanc opinionem supra diximus. Ac vere si volamus iudicare, multae etiam res in vita Iesu existunt fructu maiores et indeole clariores, quam miracula. Horum quidem auxilia paucis concedi potuerunt, illarum fructus continuus fuit et communis; in his auctoritas, de qua aliunde etiam constat, conspicua fit et vis, vincens morborum vehementiam et mortis tyrannidem; in illis vis, quae ipsum animum devincit et sceleris impetus peccatique illecebras propulsat: haec ad persuasione faciunt de veritate Christiana, illae ad imitationem

movent, incitant, impellunt. In illis itaque intuendis, cum negotia alia *publica* sint et *propria* illi, alia *privata* et *communia*, de ictu quoque officiorum Christi genere, quae et quomodo exercuerit, discutiendum est.

Principio igitur muneris *publici* gesti ut rationes cognoscamus, primum *praefiantiam*, dein *sapientiam*, denique *fidem* et *pietatem*, quae in eo administrando eminuit, indagare decet: nam in his rebus omnium magnorum virorum sublimiumque actionum honor continetur. Ac *praefiantia* officii publici cui non facile agnosciri et commendari possit ab ipsa veritate, quam profiteri, quam docere et communicare cum aliis et proferre ut per se nobilissimum est, ita in hoc doctrinae genere, in illa religione, quae a superstitione liberaret genus humanum, sceleris vim reprimeret, adduceretque ad Deum cultumque Deo dignissimum, in illa abundantia *χριστος και ανθρωπος*, propria iustificationi Iesu Christi, non potest satis animo, nedum verbis, celebrari. Sed vide, quanta verecundia, quanta *prudentia* hoc opus *μεσιτου καιης διαθηκης* perfecerit! Ac in genere cum errores inveteratos proscribere, superstitionem a religione avellere, novitati apicos conciliare vellet, non praecipitavit ingenia, non investitus est in veterem omnem disciplinam, in qua veritatis et utilitatis aliquid subfasset, non continuo hortatus est auditores, ut vanitatem illam per tumultum abiicerent, sed omnem curant egit, ut explicatius et copiosius traderet veterem disciplinam, ut ex ipsa religionis, quam profiterentur auditores, indole, superstitionisque periculis intelligeretur novae doctrinae cultusque melioris necessitas, ut rudes adhuc et incapaces veritatis sublimioris sensim et tacite

ad

ad perfectiorem institutionem pararet. Iam in singulis causis exquiramus, quam accommodate ad temporis auditorumque rationes docuerit, quomodo cum sophistis egerit, qui arte mala et captiosa quaestiorum subtilitate circumvenire eum tentarent; rursum quomodo callidam simulationem exceperit, quae, praetendens descendit studia, insidias innocentis struere haud dubitaret; quomodo collocutus fuerit cum illis, quorum animus, liber ab opinionibus et studiis, fatigatusque sive traditionum, sive etiam molestiore peccatorum tyrannide meliora optaret; quem modum adhibuerit sive tradendae veritatis (abstinuit enim a speculationibus et subtilitate), sive declaraudae doctrinae pro ingenio et indole auditorum, iam aperi-
tioris iam obscurioris; sive promissionum et solatii, cum
quisque aut cupidus et capax esset beneficiorum aut ne-
gligens et indignus; sive admonitionis et disciplinae ad
versus vitia hominum, clementioris, ubi videtur scel-
leris societatem agnosciri, severioris, cum opinione et
praetextu sanctitatis latens animavitium tegi cognosceret;
sive demonstrationis et argumentorum, nam ubi alii
argumenta essent in promptu, veluti e natura, e libris
Mosis et prophetarum, ducta, noluit auctoritate vincere;
cum artibus uterentur adversarii, calliditate quoque
non dubitavit vanos disputatores repellere. In hanc
methodum optabile est ut studiose inquietant atque exinde
prudentiae, quae doctorem decet, exemplum defumane;
quicunque veritatis proferenda studiis sese dedunt et
munere funguntur, quos spero, nihil non dignum reli-
gione, nihil violentum adverfus veteres opiniones et vi-
tia sive disputatione, sive admonitionibus dicturos esse,
si ab hoc exemplo modum sapientiae didicerint. Nec de-

46. DE MODO HISTORIAE IESV-

nique praeterire fas est animi pietatem, qua munere suo Jesus defundus est. Nam actio, non spectato agentis animo, si vel re gravissima et fructu utilissima et sapientissima rei gestae modo videatur, spectiem potius quam vim virtutis habet; nec numinis ad minister, nisi fide in administrando provincia sua, auctoritatem suam tueri poterit. Illam igitur considerandi locus datus partim in suscipiendo munere, partim in gerendo: in illo, quomodo noluerit immisceri negotiis a voluntate patris sui alienis, quomodo declinaverit iurisdictionem, arbitria, imperia, quomodo se meditatione, secessu, precibus pataverit ad res suas apte et feliciter gerendas; quam animo prompto, sine targiversationis suspicione, imo etiam laetus aggressus fuerit docendi officium ac in eo perseveraverit: in gerendo autem munere animum nostrum desigamus in constantiam et patientiam, quae nec indocilitate vel ingratitudine dissentium, nec calumniis odiosque nec ipsidiis morteque ipsa, quod veluti praemium meritorum suorum retulit a popularibus suis, frangi potuit: etiisque et necessitudines corporis que curam vigamus ipsam non carorem habuit officiis; in benevolentiam et lenitatem, quae ignaros veritatis, nedum miseriae suae, ad se placide invigavit, his auxilium et promisit liberaliter et commode praestitit, nemique se, nec liberius, nec etiam noctu, si quis timidus diem fugeret, per otium subtraxit; in numinis reverentiam et humilitatem, quae nihil sibi arrogat, nihil sui honoris emolumentive causa gerit, sed quidquid vel verum docuit, vel magnum patravit, vel salutis tribuit vel honoris reportavit, id omne ad patrem refert, ad id sola memoria legum divinarum aquitur. Quid vero putamus? nonne in hac actionum publicarum Christi

*et memori animus Christianus nutrimenta efficacissima capiat et fidei, et virtutis? fidei quidem, quomodo enim non honoremus eum, qui Deum retulit in his terris, factisque et studiis promovendae veritatis et felicitatis verae numini simillimus fuit, tantum abest, ut quidquam alienum a provincia doctoris divini committeret; qui orationis consiliique conspiratione legati coelestis auctoritatem unus omnium consecutus est. Neque tum offendoni locus supererit et calumniae nonnullorum de actionibus paucis, quae ab animi erga matrem pietate, ab humilitatis sensu, a clementia et lenitate studiis paulo videntur alieniores: sunt enim et his impressa signa tum animi, memoris, cuius causa viveret in his terris: nolentisque turbari in officiis, tamen dignitatis ut Matth. 21, 1. sqq. et officiis, quo religionis decus a violationibus tueri, et a sacrificiorum cultu ad simplicitatem avertere suos debuit, cuius rei significatio extat Matth. 21, 11. *Virtutis autem exercitio commendatur, non quo ea omnia, eo modo, faciamus, quae ille talis potissimum, in tali munere, tali tempore, et loco, tali modo fecit: sed quo discamus in propriis officiis imitari Christum in memoria voluntatis Dei.* Qui nobis hunc locum, hoc bene merendi theatrum designavit, in cautione, ne nos aliis rebus immiscendo materiae nostri partes deseramus, aut negligamus; in prudentia, ut quidquid temporis, loco, societati, ingenii conveniat, exquiramus et praestemus; in patientia, quae, rebus etiam adversis, inter invidorum et malignorum hominum iniurias, inter impedimenta a pravitate hominum obiecta, negotia tractat; denique in fide, quae conscientiam rectitudinum omni laudi hominum anteponit: nec fluxarum regum cupiditate corrumperitur nec nisi divipas voluntas honorisque divini memoria regitur.*

Quan-

Quanquam autem ad dignitatem Servatoris nostri intelligendam atque admirandam vita eius publica miraculis factisque cum maxime illustris plurimum adducat. eam tamen unice intueri, atque *vita privatae* contemplationem negligere vel poshabere, nec iustum nec contentaneum videtur. Ac in universum multa reperiuntur, quae cuiusque hominis domesticā quasi studia, mores, disciplinam studiose indagare et diligenter expendere suadeant, praesertim in viris magnis et gravibus publicaque five ministeri dignitate, five rerum gestarum laude, five auctoritate iusta conspicuis. Quos dum in secessum quasi actionum suarum persequimur, eosdem non sine voluntate videmus ad humanitatem, ut ita dicam, redire, ultra quam egregiis factis animique praestantia et divinitore dignitate publice evesti essent, et cum reliquis hominibus rursus consociari, five vivendo, five agendo, unde aequalitatis sensus, mire delectans, suboritur. Nec omnino verendum est, ne tali contemplatione homini virorum magnorum quidquam detrahatur, qui tantum abest, ut domesticā virtute et communib[us] studiis contaminetur, ut potius firmior et splendidior fiat, ubi intelligas, eosdem non deposuisse in domo pietatem, fidem et bene intērendi studia, quae in reliquis officiis profiterentur; sed in quavis actione animum aequabilem sibiique constantem conservare. Ac profecto omne iudicium de moribus et indole hominis valde imperfectum, nedum fallax et vanum, esse videtur, nisi spectata cuiuscunque *vita privatae* ratione. Est enim communis experientia cognitum, eos, qui in negotiis ceteris obtundis publicisque munib[us] administrandis neque studium satim desiderari neque diligentiam curamque sicut, summaque patientia sustineant laborum molestias

et

et pericula, citiusque vitam quam fidem amittere ve-
lunt, si iam privatum agant, sive cum familia, sive cum
amicis vel etiam cum inimicis, negligentissimos, im-
patientes, timidos fieri, ac, dum in conspectu multi-
tudinis pravum ingenium callide occultant, id relichto
virtutis suae theatro, deposita melioris indolis specie,
satis depravatum abiectumque ostendere. Horum igitur
quomodo sive virtutis perseverantia laudari cum veritate,
sive fraudes et versutiae detegi poterunt, nisi adspicere
vitae privatae, cuius non minus quam publicae, ut or-
natus certissimus, ita comes et rectrix perpetua virtus
esse debet? Neque enim vera virtus ulla ratione, ullo
tempore, et in ulla conditione a se desciscit, sed cum
omnibus vitae partibus copulatur singulisque factis velut
intertexitur, vel praecedit. Denique si actiones legitimae ani-
mique indoles laudabilis praelucere debent ad imitandum,
privatam vitae rationem fas est multo attentius spectari,
quam publicam. Nam ad hanc pauci tantum adspirare
possunt seque conformare, quos vel ingenii vel mune-
ris similitudo ad imitationem allicit et idoneos reddit;
ad illam omnibus aditus patet ex ipsa naturae confor-
matione: in illa multi, qui exemplorum magnitudinem
a se attingi posse desperant, ab imitando absterreri fese
patiuntur; in hac se etiam ad viros magnos tantilla vi
sua accedere posse laetantur. Jam, si ad vitam Jesu
deveniamus, ea sic peracta est, ut privata disciplina non
minus sublimis et admirabilis reveriretur, sic descripta
a viris sanctis, nt. cum obscurior interdum esset, tum
praecipue factis studiisque pietatis et humanitatis illu-
cesceret, utque nemo dubitare posset, quin, quam iug-
studiosissime contra Phariseorum ostentationem com-
mendavit, virtutem privatam et in latibra se con-

traheutem, eam impensisime et constanter exercuerit. Hoe igitur quomodo intelligi, qua ratione quo ve fructu teneri debeat, restat ut exponamus.

Sed virtutis privatae campus amplissimus, modus agendi varius, exercitium multiplex est, ut, de singulis dicere, fere infinitum foret: spectatur autem principie in rebus terrestribus appetendis utendisque; in communitate et consortio cum hominibus, probis, peccatoribus, inimicis; in contrahendis et aliendis amicitiis, in otio denique et solitudine, quae singula non modo ad efformationem morum, sed etiam ad cognitionem ingenii et indolis cuiusque plurimum conducunt. Cui igitur difficile iniucundumve fuerit, in vita Jesu humiliari expendere ac admirari tum moderationem in quaerendis rebus externis, quibus plurimorum studia multo vehementius, ac decet sapientem, solent inhiare, tum in utendis temperantiam, ortam ab animi magnitudine, quae longe maioribus et certioribus bonis frueretur, utesetur, beatamque se aptamque ad beandos alias reperiret? Itaque opum et divitiarum appetentia nulla, honor nullus; nullae de fortunarum tenuitate querelae; paupertas honesta, quam non declinavit, non putavit turpem et ignominiosam sibi fore, non dissimulavit; semper haud ignarus fuit, rei familiaris copia curas et solicitudines adaugeri, increscere peccandi pericula et invalescere, animumque facile a studiis et admiratione rerum invisibilium averti, paupertate autem nihil detrahi vel honoris vel felicitatis aliquid, vel occasionibus bene merendi, ubi perennioribus divitiis animus fuit infraclusus, veritate, sensuque pietatis et benignitatis, quae beneficia sua non ex arca sed quacunque virtute degromit. Itaque splendoris, qui oculos percellit, potestate, honorum, nulla cupiditas, admiratio nulla,

lum studium; nullus ex humilitate sive generis et familiae sive conditionis et fortunarum pudor; nullus ex ignominia et contemtu, haud promerito, dolor; adversus calumnias defensio nulla, nisi cum muneris sui dignitati officerent; animus aversans inanem ostentationem sive religionis, ut erat in Phariseis, sive ingenii et eruditiois, ut in Sadduceis, nihil sibi arrogans, non sectans plebeculae gratiam, non arripiens maiestatem et honores, non tamen refugiens laudem omnem, sed in ea potius promerenda, quam obtainenda occupatus. Sed vide, quibus ex rebus honorem quaesiverit, nempe veritate cognoscenda, officiorum praestantia, fidei constanza; quibus artibus eum tueri voluerit, nempe sapientia, humanitate, benignitate, defensione justa, sed aduersus iras vehementiamque omnem mitigata, quae demonstraret, se nec obscuritatem nec etiam contemptum reformidare. In caeteris autem rebus, quae sensus suavitate et voluptate adficiunt, temperantiae ac sobrietatis exemplum quale praestiterit, multis actionibus per vitae eius decursum intelligitur. Ac appetitionem earum sic direxit, ut illas quidem non capide ambiret, nec horum bonorum carentia infeliciorem fese judicaret, sed ut oblatas ab hominibus nullo modo, ne quidem ad avertendam invidiam et criminationes severiorum hominum praecavendas, recusare vellet et adversari, quorum illud est hominis vani sensuumque impetu recti et invidi, hoc austeri et inhumani; alterum molitatem gignit, alterum confine est saevitiae erga semetipsum et odio erga alios, unde plusima malitia profluunt. In voluptate autem capienda et laetiore vivendi modo, si qua occasio oblata esset, facile teneri potest, quomodo naturam secutus sit, regiam per sapientiae modum, lubenter carens cuia oblitiosam

munus postularet, sed parum curans nec exempla et
auctoritatem quorundam, qui nescio qua sanctitatis spe-
cie et opinione et laude ieiuniis vacarent, nec judicia
aliorum, qui remissionem ab ista severitate disciplinae et
αφεδικ του σωματος ut indignam viro gravi et sancto
condemnarent, nec pericula, ne his rebus uteris ad hu-
xiuriem, ad profusionem, ad desidiam, ad molitatem de-
clinaret: etenim illa iudicia non veniunt ab animo hu-
mano et miti, sed superbo, avaro, et invido, haec au-
tem pericula non opprimunt, nisi incautos et leves, qui
vitae fructum unicum in deliciis sensuum quaerunt, ne-
que illas parcus gustare sed devorare avidissime consueve-
runt: ab utroque autem vitio immunem se continere debu-
it is, qui Dei beneficia commendaret, nosset humanae na-
turae praestantiam, castigando animum potius quam corpus
ad virtutem exigeret, nec exterarum rerum usu sciret ho-
minem pollui, mentis integritate et puritate conservata.

Sed is animus humanus et civilis cum maxime nu-
tritur et acuitur societate hominum et coniunctione hu-
mana, qua remota virtus ipsa feritas sit quaedam et
immanitas. Illam igitur non modo tenebimus haud
refugisse Jesum, neque pietatis praetextu, neque secu-
ritatis causa adversus iudicia, calumnias atque insidias
hominum, neque propter exercitia, quae munieris fui
publici rationes adiuwarent, neque cum fastu, qui ho-
mines *αδελφους επονομαζεν καταισχυνεται*: quomodo
enim huius generis servator avelleret sese a com-
munitate? verum etiam maxime, quo modo iniverit,
qua ratione soverit, qua rexerit, dispiciendum est.
Quod quidem non indignum existimavit nec sanctitate
sua, excipi coetibus peccatorum; nec gravitate sua,
immuniter lautis laetantium conviviis; nec prudentia,
inter adversariorum agmina versari; nec dignitate sua,

pau-

pauperum casulas adire, exosculari puerulos, colloqui cum haereticis; quod affabilem inter tot ac tanta negotia, ad officia paratum, colloquiis utilem et suavem, hilaritatis non castigatorem invisum sed autorem et promotorem liberalem sese ostendit; quod a conversatione regum et potentum, aularumque consortio sese retraxit; quod ne hospitum quidem vitiis indulxit, sive arrogantiae, cum a Pharisaeis vocatus esset, sive, cum a publicanis exciperetur, iniustitiae; quod, ubi versutia adversariorum tentandæ accusandæque virtutis eius causum proponeret, nec aufugit timidus, nec injectiva oratione sodalitates eorum turbavit, nec irae, ut uti jutiae, nec auctorati, quamvis maxima, nec odio quidquam cessit; quod, quanquam nihil per simulationem nec pietatis nec amicitiae egerit, ne cum iis quidem, quos ut callidos et infenos sibi simulatores nosset, tamen non dubitavit interdum celare et dissimulare iudicia, consilia, notitiasque suas, nec se temere crediti iis, quorum de malignitate persuaderetur aut de integritate justa dubitatio incideret; quod denique nihil non accomodate ad tempus, locum, ingenium, studia eorum, quibuscum colloquendi agendive opportunitas daretur, instituit, peregit: haec indagare, haec intueri, haec persequi, in his viri boni ingenium, mores, instituta, velut in consumatissima imagine descripta explicare, colere, imitari, id vero est, praesentia Christi frui et inter vitae suae socios conversari.

Neque negligi velim vitae inter cognatos, amicos et familiares transactae contemplationem; etenim inter hos apertius studia moresque sese produnt. In qua cognoscemus primum in amicitiis contrahendis prudenteriam, quae exploraret prius studia hominum et animum, ne indignis cor tam sanctum aperiretur; delectum, cui-

54 DE MODO HISTORIAE IESV

cari essent, quorum animus ratione exultus, virtute ornatus esset; modestiam, quae viris, virtute, honore, dignitate longe inferioribus ut amicis uti, haud erubeficeret: deinde in fovenda familiaritate sinceritatem, quae nihil scitu utile et proficuum celaret, fidemque et constantiam caritatis, quae nec mercedes exigeret nec perfidia frangeretur, nec beatiore status sui mutatione immutari posset; denique in utenda amicitia curam et benevolentiam. Ea, etsi errorum indulgens, vitia severe castigavit, ita tamen, ut monitio acerbitate, obiurgatio contumelia careret: ea tutrix adversus pericula, dolens, si quae amicis obvenissent, adversitatibus, ipsam eorum mortem deplorans, excusatrix infirmatum, defendens contra criminationes iniustas, foras prodiit; ea, spe perennitatis excitata, dolorem absentiae mitigare studuit, seque ita se ab his familiaribus seiunxit, ut non amicitiam sed amicos deserere videretur. In quo quis non videt fentisque amicitiae dulcedinem et, ut ita dicam, divinitatem?

Denique comitari decet Iesum in solitudinem et otium. Quemadmodum enim non ita totum se in scientiae et veritatis studiis collocavit, ut negotia omnia omitteret, et, solivaga quadam cognitione acquiescens, subterfugeret societatem, ita non tam carum habuit officium, quin etiam interdum secederet a turbis multitudinis molestiae amicorumque comitatu, et in hoc otio vires exhaustas restauraret, novas acquireret. Sed hoc rarius nec sine necessitate factum est, nec sine fructu et exercitiis; namque aut meditationibus in secessibus vacavit, aut precibus, in quibus magna atque utilis preparatio ad actiones graves quaeritur et vis ad animum inducendum, ut offici facient necessarii labenter se constanterque subjiciantur.

nec

nec per tempus diurnum; mox enim confirmatus rediit ex solitudine ad commercia cum hominibus et muneris fuit rationes promptius faciliusque persequendas, qui profecto et iucundissimus et nobilissimus otii fructus habetur;

Quodsi iam singulis in vita I. C. actionibus, quarum adhuc capita delineavimus, contuendis, diuidicandis admirandisque animus delectatus et quasi satiatus fuerit: novam maioremque voluptatem capiet ex praecclara conspiratione morum universaque animi fundo-
le, quae colligendis singulis conspicua fit. In omni quidem virtute nihil est tam illustre, tam necessarium, quam concentus non tantum animi cum actionibus, sine quo mera est simulatio vanaque virtutis species, verum etiam actionum, ita inter se connexarum, ut, quamquam tempore, modo, fructuque diversissimae sint, tamen, velut radii in centro conspirent: ut nihil committatur, legibus divinis caritatique hominum adver-
sum, conservetur morum aequalitas et constantia, ac, quod quasi summum sapientiae est, privata studia non modo non obsint publicis officiis, sed ea potius alant, adiuvent, promoveant, perficiant. Quid vero? nonne in vita privata Christi, in otio, in familiaritate cum amicis, in communitate et societate cum adversariis etc. mera praeparatio est ad Evangelii praedicationem et commendationem, quae ei demandata effet? Ad haec in-
dolem animi quis non in his actionum lineis pulcherrimis le-
gat? pietatem, cui semper praesens sanctaque effet numi-
nis memoria, generis humanae amorem, qui nemini sese subduxit, magnitudinem, quae tot virtutes coluit, tantas
actiones genuit, constantiam, quae, quidquid utile, bonum,
pulchrum excogitari potest et perfici, id strenue exercuit, in eo perseveravit, unamque et perennem legem tenuit, ge-
neris humani felicitatem.

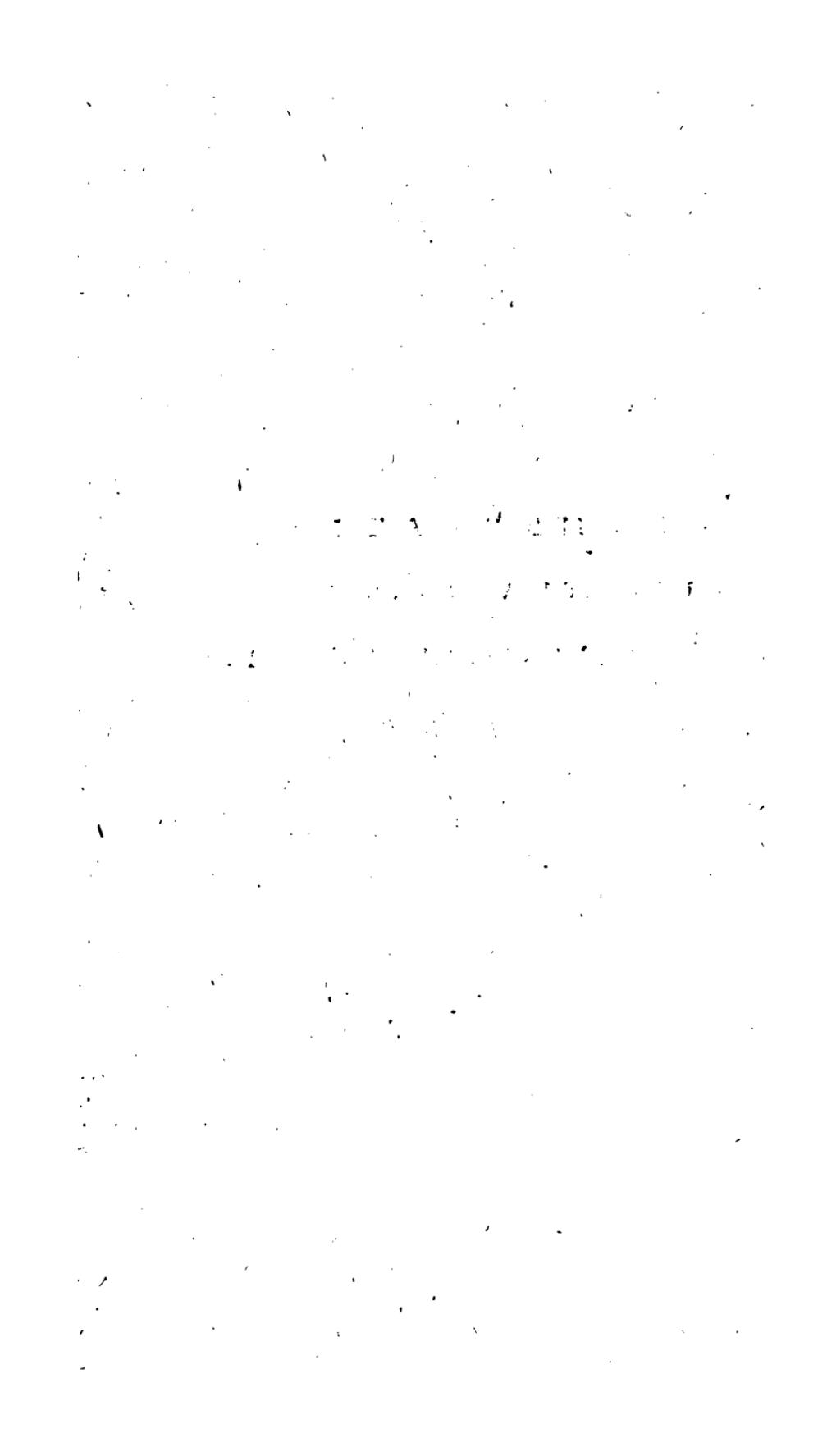
Harum meditationum similiumpque de actionibus et moribus Iesu nullumne putemus aut tenuem et contemnendum fructum obtineri? Ac mihi, si quid virtutis sensus, si quid iudicium valet, ingens et multiplex esse videtur. In universum admirabilis suavitas inest commercio bonorum hominum et in memoria dictorum factorumque, quibus quisque sive publice inclaruit sive domi familiares contraxit, ac de civitate et familia bene meruit. Virtus quidem, quae non laetatur vicinia virtutis et aspectu praeclararum actionum, aut invidet alienis meritis, aut friget, aut angustis finibus felicitatem humanam vult contineri, et, si quid huius vitii adhaere-re sibi patitur, dubia est et inanis. Nec illa oblectatio, digna sapiente et puro animo, oritur tantum a contemplatione virtutis, verum etiam multa alia capit nutrimenta et incrementa. Vides exempla, quae magnitudine percellunt mentem evehuntque, et magnifice sentire jubent de hominis natura, in cuius sociate viri tam magni, tam praestantes et clari vixere, et mitigant dolorem ex intuitu sceleris inductum: haec cinc generis tui ornamenta possis sine voluptate intueri, quae, quantum valeat vis humana, quo progressi, quo evehī possit, luculenter docent? Spectas honestatem in indole et actionibus: at vero iucundum est, tum persentiscere insitum in mente tua veri rectique amorem. Admiratione te ferit praestantia morum: rursus oblectat, inter magnas res versari. Caros tibi efficit virtus viros bonos: nihil suavius reperitur amoris sensibus; ad imitationem incitat: sed summa voluptas est nosse, quibus assimilari cum laude possis. Est is communis omnium exemplorum fructus certissimus, ut iucunditatis et laetitiae sensus animis instillent, quorum fontes in vita mortibusque Iesu Christi apertius largiusque profluunt, cum nihil

his impuritatis vitiique offendat, nullaque labes exempli vim minuat, factorumque tum intrinseca praestantia, tum multiplex copia tum consensus singularis reliquorum mores longe post se relinquat. Sed maior relinquitur isque proprius in hac vita intuenda fructus. Non dicam, quantam vim hoc studium habeat ad persuadendum Iesu Christi dignitatem, cultumque, viro divino debitum, lubenter praestandum, nam haec persuasio multo magis a publica vita eius venit, quam a domestica et privata: maximus esse videtur hic, quod his meditationibus tum iudicium de virtutis indeole, tum ipsum virtutis studium mirifice acuitur. Iudicium quidem nam quidquid Iesus privatim et qua ratione egit, id ea ratione et modo non potest tollere innocentiae laudem, nec adversari voluntati divinae, nec non componi cum vero virtutis cultu et studiis. Etenim qui Deo probatissimus fuit in universa vita, nihil non licitum, non consentaneum voluntati numinis, non imitatione dignum cogitasse, dixisse, fecisse, putandus est. Non erratur, si via virtutis quaeritur, si, quam ille tenuerit, dispiciamus. Hac igitur via intelligemus, veram virtutem non delitescere in deserto, nec sensibus et meditationibus meris, ieuniis et precibus sine fructu contineri, sed immisceri hominibus, socios quaerere, actionibus utilibus prodire, vitae bona haud omnino repudiare. Hac via intelligemus, eandem occupare vitam omnem, regere officia publica, motus privatos gubernare, neque in forum tantum templumque et conspectum multitudinis venire, sed etiam inter amicos, in secreto, in solitudine, tanquam comitem fidum perpetuumque, adsidere plis, ac hac ipsa constantia morum quam maxime lucere. Hac via intelligemus, multa posse copulari cum virtute, quae saepe ab hominibus superbis et vanis, per opinionem εθελοθρησκειας, ut impia, inania, et indigna cultore Christi non modo omittuntur (quod tolerari potest), sed etiam in

aliis diro et inhumano decreto condemnantur, ut conversari cum peccatoribus, participem fieri laetitiae aliorum etc. Hac via intelligemus, Christum et disciplinam eius sanctissimam non tollere nec hilaritatem, amicorum familiaritatem, laetioris fortunae usum, sed commendare, sed regere, sed cum ipsa virtute connectere, nec prudentiam, quae se genio hominum temporique et loco, cum quibus et in quo vixeris, in vestitu habituque externo et colloquendi ratione accomodet. Hac via intelligemus, qua ratione et fide privatae actiones omnes ad publicum officium conferri et possint et debeant. Sic schola aperitur virtutis in exemplo Iesu Christi, quod in actionibus privatis multo magis proponi ad imitationem potest: nam quae ille in munere suo et propriis officiis gessit, in eis non actio sed animus commendari potest, in his, quae communia sunt cum hominibus, aditus ad eandem animi indolem et conformatiōnem in agendi ratione nemini erit praecclusus.

Qua re vel ipsum virtutis studium acuitur in homine, qui imaginem Iesu in vita sua referre voluerit, non in stigmatis vulnerum, nec in gressu vel vultus humanitate, nec in doctoris legatique divini auctoritate, sed in modestia, in conversatione cum amicis, in aequalitate et perseverantia. In his quis non quaerat attingere omnis virtutis exemplar et conformari illi, quem propter tantas animi dotes, propter mores compositos, propter amorem generis humani, propter beneficiorum amplitudinem et fructum, ad nos derivatum, omni pietate colit? Omnis enim vitae ratio sic constat, ut Quintilianus (*Infl. or. 10. 2*) inquit, ut, quae probemus in aliis, facere ipsi velimus, utque, quem impensisime columus, eum studioissime imitemur.

C O M M E N T A T I O
DE VI ET VSV FORMVLAE:
CHRISTVM E COELO VENISSE.

Communem laetitiae fontem rursus aperimus, in memoria diei, quo rebus humanis interesse coepit is, cuius singulares omnino dotes atque amplissima de hoc orbe merita iubent pie congratulari generi nostro, quod tantum viruna, tantae felicitatis autorem, natum e se vidit aluitque et aliquandiu consortem habuit. Ac ea laetitia satis iusta esset, si Iesum nudum hominem veneraremur, virtute ac veritatis amore insignem, utriusque magistrum, cultusque divini restauratorem et iam, post vitae humilis in hac mortalitate decursum, imperii divini consortio condecoratum. Quemadmodum enim unius viri celebritas cum familia vel civitate, quae eundem edidit, communicatur, unde multas olim civitates Homerum, elegantissimum poetam omnisque apud Graecos eloquentiae parentem, sibi vindicasse constat: ita ab hominis summi dignitate factisque et honore non omnino nullam laudis suae particulam decerpit mortali- um genus, ignobile ceteroquin et humilitate depresso. Iam autem ea laetandi materia magnam accessionem ha- bet a persuasione, eundem non esse unum ex multis, qui in his terris nasci solent sorte parum beata, verum sublimioris longe originis, et dignitatis laude excellere, quam quae ab hominibus vel venit et conceditur, vel acquiri possit et sustineri. In quo non modo offendio,

ob.

oblecta in Iesu a rerum externarum et visibilium humilitate, removetur, verum etiam excitatio ad laetitiam iustum laudemque et cultum divinum multiplex continetur. Nam quomodo non res sit solatii plena, intueri mente et amplecti benignitatis et clementiae divinae amplitudinem, quae mortalibus, calamitatis suae sensu dejectis, et, quod magis angit, imparibus ad excitandum sese ex his miseriis, auxilia prompta et certa aliunde paravit atque misit? quomodo non honorifice sentire discamus de genere nostro, cuius commercia Iesus, quamquam praestantiore natura clarus, noluit detrectare, μη αρχυνομενος αδελφους αυτους καλειν Ebr. 2., II.? Denique ex hac ipsa persuasione, fides nostra, quae hominum, utut magnorum et piorum, auctoritate subnixa, interdum vacillat propter commune erroris periculum, praesertim in veritate coelesti, magna sibi firma-menta repetit, cum sciat, non esse merum hominem, cuius a veritate et auxilio spes hominis Christiani suspenditur, sed eundem origine, natura, dotibus reliquos omnes antecellere, quo fit, ut animus ab humana imbecillitate ad virtutem eius coelestem, hoc est, divinam considerandam, a dubitatione et inconstantia ad sensus certos firmosque veritatis avertatur.

Verum ne sive per errorem sive per fastum vel nimiam dignitatem Christo vindicare, vel, illius causa, precariam nobis arrogare videamus, neve ab illo honoris et laetitiae culmine per invidios homines, interdum obvios, facile deturbemur, non alienum fuerit, in persuasione de dignitate hominis Iesu summa, quam non modo post mortem obtinuit, verum etiam inter commercia hominum tuitus est, animos nostros confirmare. Atque cum rationibus multis et gravibus vici multi,

Traditione et pietati clari, vindicias sublimioris humana Christi naturae et maiestatis instruant, nobis visum est, unam, tritam quidem et tralatitiam, ubetius excutere, atque, quanta vis formulae, cum e coelo Christus ad nos venisse dicatur. insit ad demonstrandam eius praestantiam, subtilius exponere. Est enim, ut arbitramur usque didicimus, hoc elogium ex eo genere formularum, quae aut perspicuitatis et simplicitatis specie fallunt, aut, cum sint magni ambitus, interpretum consuetudine, nihil auditu verbo cogitandi, nisi unam aliquam partem ex illis plurimis, quibus tota res continetur, sensu nimis angusto, id vero est, truncato et minime integro capituntur.

In hac igitur dissertatione non opus est congerere dicta scripturae sacrae, quo legitimus formulae usus defendatur. Nam primum Iesu de se ipso ita loquitur, ut e coelo, tanquam sede natali, in hunc terrarum orbem se descendisse multis locis commonefaciat *Ioh. 3, 23, 6, 63.* In quo illustris præ caeteris disputatio est aduersus Iudeos, humilitatis aspectu et stupore impeditos, quo minus maiestatem suam cernerent et revererentur, apud *Iohannem 8, 23.* Adversus hos, dum negat, eos posse de dignitate sua iudicium certum et legitimum ferre, propter inscitiam tum originis suae et superioris conditionis, tum futuri status, se, ait, utriusque conscientia impelli ad tolerandas iniurias operisque sui perficiendi diligentiam: εγω οιδα, ποθεν ηλθον καὶ πών μπαγω; idque ne obscurum sit, addit commentum. εγω εκ των ανωθεν ειμι, ε regionibus superioribus f. coelo veni. Nam τα ανω f. ανωθεν coelum dici, solemne est N. T. scriptoribus, ut *Phil. 3, 14. Col. 3, 1. 2.* ex usu hebraeo, qui τα ανω et τους ou-

πανους

gaveus primitus ponit *Act. 2, 19. Ioh. 3, 3. Ef. 45, 8.*
 Haud dissimilis videtur metaphora *Ioh. 6, 51. Ego sum panis, de celo veniens*, in qua facile patet occasionem autendi tropo a laudibus Mannae, cibi, quem coelitus delatum Iudei putarent, repeti, et similitudinis cardinem versari tum in vi sustentandae, recreandae, exhilarandae mentis, tum in origine et praestantia Christi, qui hac formula eximit sese reliquis Dei beneficiis, quotidie ad homines delatis, ac virtute sua id efficere contendit, cui paupertas humana valde indiga minime par reperiaretur. Consentit in hanc laudem Iohannes, is, qui Christum antecepsit, testimonio liberali et modesto, quo autoritatem Iesu, invisa fere auditoribus suis, defnat: *Ioh. 3, 3 οὐδὲν εὑρίσκειν εἰςχωμένος, επεινῶ πάντων εἰς* q. d. *hic, qui coelitus venit, ὅμης, adeoque me quoque, superat.* Habemus quoque Pauli dicta *i Cor. 15, 49* οὐδὲντερος αὐτοποιος, εξ ουρανου *), unde effert com. 48. eundem επεργασιον esse. Neque eo referre dubitem Pauli ad *Ephesios 4, 9.* verba κατεβη εις τα κατωτερα μερη της γης, quibus notio descensus de celo perspicue subest, neque tamen plus dicitur, quam κατεβη εις την γην κατω, (רָאַר מִתְחָר) veluti formula υψος του ουρανου vel τα ανω του ουρανου (לְמַעַל הַשָּׁמֶן) Ioh. 2, 11.) coelum exprimit. Eandem denique potestatem agnoscimus in hymno Zachariae *Luc. 1, 78.* celebrantis clementiam divinam, qua iam ανατολη εξ υψους innotescere coe-

*) Vocabulum *xυριος*, quod vulgati Codices addunt, cum id antiquissimi patres orthodoxi non agnoscant (*Tertullianus*, nescio quo iure, id manu ac crimine Marcionis haereticorum, nescio quo consilio, additum dicit) nec illa necessitas ut genuinum commendet, vix dubito, quin glossam sapiat. Ceterum cf. Ven. *modus*, theologi *Lipsiensis commentatio* *teos ad h. L.*

operit in his terris et auxilia praestare, (*επισκευττεί-
ται* ex usu hebraeo vocis ΤΡΕ vertas Exod. 13, 19.
Ier. 15, 15. et al.). Sive enim id *solem coelestem* ver-
as, cum vulgo interpretum, qui lucis imaginem ob-
diunctum επιφανεῖ praferunt, sive, quod quidem
potius erit et rationibus grammaticis magis consentane-
um, *proles L. propago coelestis*, filius Dei *), semper
I., quod volumus, efficitur, nempe εξ υψους L. εξ ου-
αρεών venisse Christum neque communi vel humanae na-
vitatis vel conditionis humilis lege detineri.

Multo autem magis necessarium multoque gravius est,
ut formulae satis frequentis vim universam eiusque partes
per sacros libros sparsas colligamus in unum et, quid in
hoc elogio Christi lateat vel ad cognoscendam Christi
majestatem vel ad operis, ab eo praestiti, excellentiam in-
telligendam, enucleare studeamus. In quo non debet
raeteriri vel negligi, quod rei fundamentum videtur,
niversum formulae usum unice ad Iesum Christum re-
stringi neque inter tot tantosque viros auctoritate divina
laros natosque insigni gentis suae orbisque beneficio
illum simili unquam elogio ornari. Ac quum videamus

mul-

* Omnes consentiunt vocabulum αντολής explicandum esse
ex usu vocis ΠΟΣ apud Hebreos; sic enim graeci Ale-
xandrini Ier. 23, 5. ΡΩΓ ΠΟΣ vertunt αντολή τω Δαβίδ
quod Symmachus reddit θλιψημα germen, propago, proles
Davidis cf. quoque El. II, 1. neque ullum exemplum ex-
stat alterius significationis, qua sol ipse αντολή dicatur: ne-
que, quod additur, επιφανεῖ offendit in hymno, apud he-
braeus, qui facile metaphoras mutant et imaginum copia
potius et varietate quam constantia et affinitate delectantur,
quanquam et de plantis et floribus επιφανεῖ usurpari pos-
sit, sicut ΠΝΥΓ Capt. 2, 12.

multas res utiles hominibus nec sine numinis providentia benigna traditas e coelo derivari, veluti cum Manna *Ioh. 6, 31.* dicitur coelitus demissum, h. e. singulari beneficio Israelitis concessum, et *Jacobus c. 1, 17.* monet, παν δωρημα αγαθον καὶ τελειον ἀνωθεν καταβανεν, h. e. veritatem et sapientiam doctoris Christiani, aptam procurandae saluti et perfectioni hominum, minime humanis studiis et artibus acquiri, sed divinius aliquid esse, et Christus ipse dicit *Luc. 20, 4.* Iohannis baptisma εξ ουρανου, divinae institutionis, esse; minime quidem offenderebat, si quis propheta vel Adamum a Deo procreatorem, vel Mosen, legis auctorem, vel quemcunque virum, sive virtute sive auctoritate divina insignem, sive rebus desperatis ex improviso opportune supervenientem, e coelo delapsum dicere ausit. Quodsi quidem Ciceron potuit ad *Quintum fratrem I. 1, 2.* oratione simplici graecorum erga hunc pietatem huiusque apud illos auctoritatem his verbis describere: *Graeci sic te ita viventem intuebantur, ut de coelo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent:* quomodo ab hebraeorum vel ingenio, quod res etiam parvas amplificat, vel religione, quae numen ubique praesens inducit, abhorre restatuamus, ut σωτηρας suos, qui plurimi fuere, a Deo coelitus demissos statuerent? Hoc vero encomio tantum abest, ut quisquam vel alias homines ornare audeat vel se ornari patiatur, ut potius eodem legamus Iesum: Iohanne, divini muneris auctoritatisque suae probe conscientio, distingui. Vnde efficitur, non modo nec praecipue de auctoritate divina esse cogitandum, cum Iesum e coelo has terras adiisse audiamus, nam ea Christo cum multis communis fuit, Iohanni quoque, qui hunc titulum a se amolitur, sed singularēm præstantiam inesse

viro, qui solus e regionibus superis adventasse perhibetur. Solent quidem per se homines coelo dignitatis et felicitatis, terrae fragilitatis et vilitatis notionem adiungere, atque dum in hac nihil nisi ignobile, caducum, imbecillum enasci vident, illud, beatius domicilium, nec excipere vile quidquam nec prodere ex adytis suis communi consensu statuunt. Itaque Iohannes, ut invidia et querelis discipulorum suorum modum poneret ac caveret, ne aegre ferrent vel auctoritatis vel scholae magistri sui diminutionem, novi doctoris maiestatem lubens agnoscit et modeste tuetur brevi, sed gravi, admonitione: ὁ ἀνθετερ ἐρχομενος, ἐπανω παντων ἐστι, omnes doctores longe antecellere eum, qui coelitus venerit adeoque, cui reliqui cedant, esse dignissimum.

Ac primum, si huius dignitatis partes sigillatim eruamus, de *originis* et *naturae* praestantia cogitandum erit, non quidem sic, ut solent nonnulli, qui argumenta divinitatis Christi capide quaerunt et enumerant potius quam rationibus aequis ponderant: nam vana semper, cum sit coelestium civium immensa multitudo, reperietur opinio, numini sociari, quidquid e coelo venit: sed sic, ut neminem mortalium eadem naturae praestantia vivere persuadeamur. Huc Paulus digitum intendit i Cor. 15, 47. in comparatione Adami et Christi. Namque cum alterum *ex γης* originem duxisse ac prima eius stamina ex limo s. pulvere esformata esse, propter Mosaicam narrationem de primâ hominis creatione tuerit, unde Adamus natura χοϊκός cum posteris fuit: quis non videt, propter coelestem originem naturaeque multo sublimioris praestantiam Christum αὐθεντογονον ου του ουρανου dici, unde natura eius επεργανιος vocatur, cum cultoribus suis olim communicanda? In

hac quidem fidei simplicitate acquiescimus neque rationibus philosophicis de possibili et verosimili velitamur cum iis, qui e rebus sensum quaerunt et ad sapientiae suae modulum religionis capita inflectunt atque accommodant, neque subtilitate nimis curiosa originis et naturae modum, aliunde addiscendum, ex hac formula definimus.

Quodsi quidem vere dixerunt nostri, Christum nosse, qui eius beneficiā cognoscunt, quidquid de Christo laudatur, id omne ad *operis* ab eo praestiti excellentiam vel intelligendam clarius vel pie admirandam referre conductit. Age igitur, videamus, quomodo is Christi de coelo descensus cum *opere beneficisque* eius coniungatur. Atque, ut ab *opere* incipiamus, perficiendi eius inter homines *facultas* et *confilium* haud obscure eidem vindicatur, qui *εξ οὐρανοῦ* venisse dicitur: *facultas* quidem intelligentia rerum divinarum certa, *confilium* autem et voluntas sensibus piis et coelestibus.

Nos quidem terra prognati rebusque sensibilibus nutriti haud sine dolore gravi iustisque querelis fatemur, difficilem esse ad res divinas aditum, animumque, ubi se se ad numinis vel vim intelligendam vel *confilia* perscrutanda vel cultum rite definiendum componit, deprimi et impediri, quo minus ad liquidam omnino et accuratam cognitionem evehatur. Ac si in rebus obviis sensuum vinculis constringimur, quae progressum morantur, multo minus licebit, sine gravi sive erroris sive temeritatis periculo, extra huius orbis rerum sensibilem limites evagari. Vere Iohannes *βαντιγης* dictus, *Ioh. 8. 13.* ὁ ὡν εν της γης, εν της γης εσω, *humo prognatus, humiliis est;* semper enim aliquid ex origine ei adhaeret, *vile et obscurum,* καὶ εν της γης λαθει, a relatu-

terrestribus et caducis differendi materiam sumit notitiisque et iudicio, de rebus ferendo, a sensibus regitur. Quid vero allaturum patamus eum, qui e coelo venit, numinisque vel maiestatem laudat, vel consilia patefacit; vel cultum praescribit? qui, cum in coelo versaretur, Deo familiaris et amicus, puram a sensuum inquinamentis erectamque et excultam notitiis certissimis et amplissimis mentem non potuit non secum afferre atque ex his thesauris promere, quidquid aut necessarium scitu esset aut utile et consentaneum? qui, ὁ ἀρχαντος, οὐκ πεπεισθε, (l. c. comm. 32.) quicquid apud Deum vidit audiitque, id est, quicquid didicit, sublimioris sapientiae adytis initia^tus, τοντο μαρτυρει, id profert et docet. Itaque ut solent homines humanos casus, decreta, consilia cognoscere cognitaque communicare cum aliis, ferme quidem humano, βαθη θεου nullo modo, latentiora quippe et arcana, quibus nec perspicacia suppetit explorandis, nec oratio humana describendis: ita hic, qui primus in orbem venit e coelo, solus citra errorem τατου θεου et intelligendi et tradendi facultate eminet, quo nullum firmius fidei nostrae fundamentum scio. Hoc enim magistro ad nos delato optime cautum, ne incerta vagaretur religio dubitaretque imbecillitas vel stultitia humana de voluntate divina, et pietatis exercenda disciplinam ineptam comminiceretur, effectumque ut cum fiducia quadam in exercenda pietate, h. e. admiratione consilii divini, et obsequio legum versari possit.

Neque *consilium* et voluntas operis perficiendi deesse potuit illi, quem εκ των ανω fuisse persuademur. Quam in causam Iudeos ipse Christus inducit commemoratione originis suae Ioh. 8, 21. ὑμεις εκ των κατω (εκ του κοσμου)

κοσμου ἐσε, θγω ἐκ των ἀνω, ἢν ἐκ του κοσμου ομης
 ego totus a vobis differo. *Vos estis contemtores doctrinae divinae sensuumque vitiosorum contagio inquinati;*
ego purus ab his affectionibus et cupiditatibus consilia divina probo et exequor (v. 38.). Ac longe maxima
 hominum pars propter imbecillitatem ingenii et iudicii,
 ortam e sensuum impetu rerumque adspectabilium sua-
 vitate, pravis et carnalibus sensibus occupatur ante,
 quam animum instituere ad veros quaerendos alendos
 que possit. In tanto stupore iudiciique fraudibus de re-
 bus *ἐκ της γης*, mirum non est adfici earum amore a-
 nimum atque optare et probare, quae hominum iudicio
 probantur sensuumque imperio iubentur, rursus aversa-
 ri per inscitiam et stuporem consiliorum divinorum le-
 gumque rationes, neque ita adfici, ut voluntas seria et
 constans ea, quae voluntate divina iubentur, sequendi
 et integre perficiendi suppetat. Hanc sive contumaci-
 am erga Deum et *απίστιαν* sive affectionem et delecta-
 tionem de rebus vanis et minime divinis ubicunque in-
 tuemur in homine, non est dubium, quin in nume-
 rum *των ἐκ της γης* L. *ἐκ των κατω* referatur. Quae
 contraria sunt omnia in homine *ἐκ των ἀνω*, e coelis
 adveniente, in quibus omnia recta, pura atque integra
 sunt. Is quidem familiaritate numinis inutritus, divi-
 narum rerum veritate sensibusque a sensuum vitiosorum
 contagio purus servatur: is unice probat, optat, amat,
 quae Deo, quaeque divinae probantur sapientiae sunt
 que notissimis consiliorum eius, legum, institutorum con-
 sentanea; is denique exempli castitate virtutisque con-
 stantia reliquos tantum antecellet, quantum omnes in-
 telligentia et veneratione numinis vincit. Quid igitur
 de eo sperabimus, qui *ἥξεν ὁ δραγανος ἐρχόμενος* inter pec-

tatores vixit? Hoc quidem, ut voluntati divinae satis faciat, ut nihil committat a consilio, quod exequi debuit, gravi et saluberrimo, alienum; ut eius disciplina et exemplo instituti discamus, quod quidem pauci capiant, τα ἀν Φρονεῖν, ut Paulus inquit Col, 3, 1.

Restat, ut ostendamus, quanta vis formulae, Iesu de coelo venisse, insit ad *beneficioram* magnitudinem intelligendam atque commendandam. Ea quidem per se summa esse et minime ex his terris parabilia hominum studiis artibusque, sponte in oculos incurrit: neque repetere necesse est in hac disputatione, quod alii luculenter demonstrarunt, Deum filii sui interventu et virtute vix restituturum fuisse generi humano felicitatem, si aliunde subsidia suppeterent. Verum de ipsa *beneficiorum* ratione et praestantia admonemur. Non enim potuit alia secum e coelo adferre, nisi coelestia, h. *et vera et perennia*. Ac si vel debuisset nobis divitiarum, honoris, potentiae humanae et reliquae vanitatis apparatum porrigere ac concedere, vel etiam potuisset: obdituit ex his terris *beneficiorum* materiam desumere; ninime secum afferre e coelo, quod scimus universa illa rerum sensibilium fluxarumque pompa inane et librum. Coelestia sperari ab eo possunt, qui ex illa civitate divina nec inops nec vacuus in nostram societatem cooptari voluit et civibus suis bonorum suorum frustum communicare; pro ignorantia veritatis decus; pro lubitione certa de rebus divinis persuasio; institutio, quomodo Deus sit erga genus peccatorum et mortalium defectus; amoris divini tranquillitatisque humanae nutrimenta; atque ipsius beatioris olim status obtinendi pes haud obscura vel dubia, adeoque sensus et opportunitas. Quae coelitus allata a se ipse Iesus commen-

72 DE FORMVLA: CHRISTVM ETC.

dat Ioh. 6, 50. sub imagine panis coelestis, de quo supra diximus. Ac non dubitamus, Deum ideo nihil in Christi fortunis reliquissimum pulcrum sensibus, admirandum populo, ne hominum sensus excoecati splendore generis, honoris, potestatis et fortunae reliquae, cernere non possent lumen bonorum internorum et inadspetabilium, quod sola intelligentia percipit, sed ut contentis vulgaribus admirationis humanae ludibriis ad illa beneficia extasias, et cernenda et amanda et possidenda converterentur, quae ut sunt longe maiora et praestantiora, ita, fluxis illis et cito perituri, perennia et durabilia.

Haec igitur intueri, haec capere a munificentia Christi decet, ut animus consilium divinum in demisse e coelis filio suo agnoscat, sensusque iustos et tranquillos laetitiae adsumat ac pie venerari Iesum, tantu dignitate praestantem, eiusque, *εξ οὐρανου λαλούντες*, doctrinam admiratione et obsequio addiscat, denique totus studeat, inter tot rerum caducarum, cupiditatumque vanarum illecebros, ad eius exemplum sese componere, qui in his terris civem coelestem amore numinis, sanctitate universa et obedientia retulit.

COMMENTATIO
QVA OSTENDITVR
CHRISTVM ALIENVM FVISSE
A
LEGIBVS CIVILIBVS FERENDIS.

Ad piam dignamque homine Christiano memoriam Iesu Christi in primis pertinere videtur et hoc, ut animum nostrum erigamus ad notitiam ac sensum felicitatis et honorum, quae ab eius institutione et praceptis proveniunt, in quibus quanto est usus promptior certiorque et illustrior, tanto iucundior magistri memoria, incitator gratae erga eundem mentis affectus, pietasque constantior erit. Intelligere unius sapientissimi optimique doctoris pracepta beneque vivendi instituta, quae exposuit, quae praescripsit, quae commendavit cultoribus suis; eorum vim, consilium, fructus beatissimos exquirere; intueri, quid docuerit sive ad evehendam naturae nostrae dignitatem, sive ad animi labem delendam, sive ad regenda vel acienda virtutis studia, sive ad hominum consociationen adiuvandam et confirmandam; haec tenere, ad iudicium rectum et promptum de meritis Christi plus refert, quam indagare vel scire infinita alia, in quibus nonnulli omnem pietatem Christianam servotoris que nomen et honorem contineri, e quibus salutis nostrae summam et spem aptam esse volunt; his bene uti, is longe praecipuus institutionis Christianae fructus habetur. Bene quidem sive lege sive adhortatione et pracepto utuntur, non modo hi, quibus nihil sanctius est; quam se ad illa massum actionumque directoria pie compo-

76 CHRISTVM ALIENVM FVISSE

ponere, verum illi quoque, qui νομωνομιμως utuntur, ut Paulus ait I Tim. I, 8. hoc est, legitime et apte ad monitoris consilium. Ac nescio utrum gravius peccetur negligentia et protervia, quae omne legum onus excutit ac magisteriis obtemperare omnino renuit, an imprudentia, quae magistri auctoritatem in forum plane alienum inducit, eoque loco et tempore institutis et praeceptis eius adhaerescit, a quo quam maxime abhorrent. Illa quidem animi adversus bonas leges rebellio non legum sanctitati nec imperii auctoritati, sed ipsi auctori funesto exitu nocet: in hoc autem abusu aut superstitione latet, similis Christianorum quorundam, qui Mosaica decreta in rem publicam Christianam, vel Iureconsultorum, qui Romanas leges in Germaniae foras perpetram transtulerunt; aut occasio nascitur tum dubitandi de sapientia magistri, male et futiliter praecipientis, tum accusandi auctoritatis presumptionem et dominacionis libidinem, quae in aliud; quasi territorium temere excurreret, quod est a viro bono et modesto alienissimum. Neque profecto huius imprudentiae exempla defunt in usu legum vel, si mavis, praceptorum Christi, e quibus nonnulla videmus in ipsum forum civile migrasse, et, cum sint ad regendam vitam privatam proposita, ipsis magistratibus in manere gerendo et causarum definitionibus tanquam regula iuris sanctissima, auctoritate Christi inviolabili praescripta et commendata esse multis videri. Adversus eam igitur opinionem, praeiudicatam magis, quam certis rationibus nixam et declaratam, constituimus ostendere, frusta Christi praecpta ad res civiles et publica judicia transferri. Quod argumentum, si non novitate, quam plurimi quaerunt nostra aetate, alliciens, tamen non dubitamus, quin fit nostris

nostris temporibus aptum et cum religione conjunctum. Pertinet enim ad iudicium de officio et auctoritate Christi, in quo ipsa Servatoris nostri reverentia nos docet et iubet circumspectius versari, et sedulo cavere, ne meritis, quibus vere inclaruit, detrahamus quidquam, neve iustas eius laudes incrusteremus fisciis, quibus vel laus iusta suspecta redditur, neve auctoritatem, qualem ipse refugit, invito conciliare tentemus, nostro praefertim tempore, inter tantam hominum multitudinem, qui Christo honorem, nobis autem felicitatem et bona eius invident et, praedonum more, ubique inhiant ad exscoliandam sanctissimi nominis auctoritatem. Hinc audias, Jesum in ipsa humilitatis umbra insidias struxisse reipublicae, adfectasse imperia, ad honores civiles adspirasse et, spe ac molitione novarum rerum praeter opinionem deiecta, animum et socios ad augustius longe imperium, invisibile ac beatius, adipicuisse *). Illinc clamatur, concidere civitatem, in qua Christianae leges valeant, perniciosa magistratibus civibusque esse praecpta religionis nostrae sanctissimae, adeoque deiiciendam, deturbandam, reprimendam esse disciplinam, quae privatim forsitan prospicit, publicam salutem immediat et reip. incommoda plurima, pericula, interitum adferat **). Utrinque id maxime spectatur, ut Christi honor extenuetur, qui sive vanis ausibus sive stultis legibus desipuit, desipuit certe. Horum igitur commentis.

*) *Vom Zweck Jesu und seiner Thäger.* Braunschw. Addi poscent praeter alios obscurorum auctorum libellos *Horus* p. 209. seqq. et *Bahrdii* scripta, inde a quinque annis effusa.

**) *Das einzige wahre System der christl. Religion.* Berl. 1787.

cam, legibus dominari, arbitrio, voce, nutu de hostis et calumniis, post allorum studia *), refutandis apta erit disputatio, quae monstrat, nihil contineri in institutione Christi, quod civile imperium spiret, nihil ab eo sancitum, quod ad regimen reipublicae spectaret, nihil constitutum, quo princeps vel magistratus aliquis uti ad tractandas causas regendosque populos daberet.

Nec iam quaeritur, utrum a religionis Christianae praeceptis respublica insignem aliquam utilitatem aut sperare possit aut consecuta fuerit, civitasque, in qua mores ad huius disciplinae sanctitatem componuntur, iis bonis fruitura sit, quae legum civilium consilio, auctoritate et obsequio parantur. Etenim si auctoritate ea quaestio definiri potest, habemus Virum gravissimum, qui, quid e republica sit quibusve rebus saluti publicae certissime provideatur, acute perspexit, Hugonem Grotium, qui, nihil ~~ad~~nequit, in disciplina Christiana, quod non profit. Res ipsa loquitur, et extranei coguntur agnoscere **); si factis et eventu declarari debet, dies docet et historiarum monumenta et regnorum fata ***); sin ad altius examen revocatur, negari nequit, tantum abesse, ut a disciplina, quae audaciam et malitiam,

unde

*) In primis legi merentur I. Tobler *Gedanken und Antworten zur Ehre Jesu Christi und seines Reichs*. Zürch. 1780. et Diff. Legati Stolpiani, nullum in ethica Christi esse praeceptum, quo et singuli cives in commodis suis sequendis et principes in republica secundum politices regulas administranda impedianter. Lugd. Batav. 1782.

**) H. Gratus de Iure Belli et Pacis. L. 2. c. 20. §. 49. p. 350. ed. Amsl. 1670. Adde et Puffendorf de concordia relig. Christ. cum vera politia §. 6. 7. et elegantissimum librum: *De l'importance des opinions religieuses par M. Necker*. Paris, 1788. 6.

***) Cf. Tyge Rothe die Wirkung des Christenthums auf den Zustand der Völker in Europa Kopenh. 1775. seqq.

unde oinnia crimina, lege civili compescenda, erumpunt, ex animis evelleret, virtutisque sive sensus infunderet, sive studia acueret, sive efficientiam proveheret, ut ab hac disciplina civitati quidquam netuendum sit, ut ea nihil aptius, utilius, efficacius ad publicam felicitatem vel excogitari consilio, vel institutione tradi possit, nisi male consultum est a veteri sapientia legislatorum civitatibus, qui non minorem curam moribus ad honestatem fingendis formandisque animis, quam actionibus regendis, consilio, institutis, legibus impenderunt. Si quidem privati mores ad bonum et honestum diriguntur, officiis peragendis vitandisque iniuriis et criminibus homines usu adsuefiunt. Nonne bonos cives laudaverim, nonne eorum multitudine securam, beatam, florentem civitatem dixerim, cum animi ad frugalitatem, continentiam et patientiam sunt adducti, cum, amoris vinculo colligati, nihil pace, fide, communis salutis studio sanctius habent, h. e. cum tales sunt, quales esse decet Christianos, qui ad exemplum et praecepta sanctissimi magistri semet componunt? Manet itaque hoc, nec in dubitationem adduci potest, plurimum felicitatis accedere a Iesu ad rem. quod eius institutione informati cives multa virtute populari inclarescunt, ad quam civilium legum vis et auctoritas paucos, nedum neminem, compellit. Neque detrahitur eius laudibus, si ad res civiles tractandas et administrandas noluit animum applicare, nec iudiciorum naevis mederi, nec legum reformatione bene mereri. Profecto non una haec via ad honores ducit, nec unum virtutis theatrum in foro aut acie aperitur, nec is tantum vir magnus, praeclarus, dignusque immortalitate habendus est, cui fortuna dedit, capessere republikam,

¶ CHRISTVM ALIENVM FVISSE

noribus, fortunis, vita hominum decernere: sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ad gloriam ostendit. Pulchrum est, bene facere reipublicae, tueri cives, coercere iniustos: sed iniustitiae motus opprime-re, pectus adversus vitiorum incursum tueri, bene face-re humano generi, id longe pulcherrimum. Ea qui-dem Christo laus servatur: is honor summus ad unum eum maxime referendus est, semperque referetur ab iis, qui rerum invisibilium veram excellentiam animo capi-unt, neque visibilium splendore excoecantur.

Judeorum quidem ingenium semper proclive fuit ad expectandum regem, qui sapienti reipublicae Israeli-ticae; administratione, legibus, armis, victoriis, pace, aureum seculum redderet. Ac persuasit eam opinio-nem et spem, valde blandam populo, rerum sensibili-um vano splendore capto, ipsa veteris prophetiae au-ctoritas et vaticiniorum litera, cui, securi πνευματος, adhaerescerent. Videas enim, in his ducem Mosi, ce-leberrimo legislatori, similem Deut. 18. 18. promitti, et regem Messiam, omni virtute imperatoria insignem, Es. 9, 6. 7. belli pacisque artibus excellentem, et legi-bus editis ita celebrem, ut vel barbarae gentes earum imperio uti cuperent Es. 60 sqq. Sed eum tum maxime votis desideriisque expetebant, cum non sine gravi dolore inteligerent, non modo iustitiam, legibus adstri-ctam, e iudiciis, et probitatem e vita exulare, (quod facilius toleratur, dummodo leges adsint), sed ipsas leges patrias, Mosis et prophetarum auctoritate olim sanctitas, iam cedere coactas victorum arbitrio, iam barbaris commixtas, iam novis doctorum suorum de-cretis et παραδοσεος auctas, iam sententiis iudicum profanorum subiectas, pristinam sanctitatem amisisse.

Tum

Tum redi sibi postulabant a Deo regem, cuius prudenter et pietas violatis legibus decus, corruptis integritatem, neglectis auctoritatem restauraret, redderet iudicis honorem, imperio maiestatem, reipublicae formam antiquam, novis sanctionibus stabilendam et emendandam. Quid igitur Christus? Nihil innovat, nihil immutandum suadet, Matth. 5, 17.—19. exemplo obedientiam tyrannis praestandam commendat; violenta consilia, resistentiam adversus vim publicam, seditiones prohibet, tum quoque, cum leges a iudice deserventur et inferretur iniuria, Matth. 5, 39 sqq. *); iudicia reveretur, et ab invectivis orationibus in magistratum, minime iustum et clementem, abstinet et publico facinori parcit, dum privatum quodque graviter castigat: Romanam dominationem patientius fert, quam reliqui Matth. 22. 21. negat se regem esse, cuius vel leges ut imperio inimicae, vel vis aliqua, periculum minans reip. metui possint Ioh. 18, 36. in montaham solitudinem secedit, ne a populo rex proclamaretur Ioh. 6, 15. quin et causarum privatarum arbitria, ad se de latet.

(*) Mirum est, vim huius sententiae, a multis inde a Iuliano Imp. in calumniam religionis Christi conversae, impediisse interpres, cum clarum sit, tribus formulis iniuriam publicam describi, quae sit vel ignominia illata (χολαργίων) cuius exemplum extat Matth. 26, 67. vel rapinis et exspolatione partium (λαβη χιτωνας), vel violentiis et servitorum exactione, quo pertinet αγγαρευσι, ad cursus publicos cogere. Adversus hanc igitur iniuriam Iesus vetat seditionis consilia agitare (μη αντιστησι) ac monet, cedere tempori, paratum esse ad atrociora preferenda, pacique publicae ius, fortunas, vires omnes, libertatem ipsam postferre. Cf. I. G. Krafft *Diss. ad h. l. Erlang.* 1765.

lata, quibus sine criminis et audacia, pro more istorum temporum et beneficio, Iudeis concessis a Romanis, uti potuerit, omnino reculat, haud alia ex causa, quam ut omnem publicae iurisdictionis impeditae vel turbatorae calumniam amoliretur Luc. 12, 13. Ioh. 8, 11, denique vanam discipulorum quaerundam cupiditatem et ambitionem, quae ad iudicia efferti vellit, magna cum indignatione gravique obiurgatione castigat Luc. 22, 25. Hunc igitur virum, qui exemplo sanctissimo, factis plurimis, frequenti admonitione demonstravit animum, a libidine imperandi, a causarum civilium et cognitione et administratione et reformatione, et a temeritate turbandi iudicia legitima abhorrentem, huncne existemus a semetipso descivisse, et foro, cuius causas unquam attingere noluit, leges scripsisse?

Sed non minus intelligitur, quantum a rerum divilium commercio sese continuerit, considerando *conflio*, quo vixit et docuit, et intuenda ipsius *religionis*, ad quam melius tradendam acriusque commendandam et latius propagandam venit, *natura universa*. Ac quantum inter legislatoris et regis provinciam ac religionis emendandae munus dissimilitudo intercedat, sponte in oculos incurrit. Utrique curae fundus quasi proprius constitutus et adsignatus est, in quo habitat, quem arte diversissima colere decet et purgare, e quo utilitas, modo et ratione valde dissimilis, capi potest. Religio tota animi est, quem notitiis divinis imbuat, tranquillitatis, spei, virtutis sensu implet et regit, atque in rebus expertendis vel aversandis ad tuendam naturae nostrae dignitatem exercet; nec ea corporis actiones definit certo genere et modo, nisi quod eas universa amoris vi subigit

igit dirigitque. Quod longe secus reperitur in pelicia. Haec enim, posthabita animi et consilii, quo agitur, curia; quae facile conscientiae vim infert ac in tyrannidem abit, externas actiones moderatur, civium fortunas vitamque tuetur adversus fraudes et violentias, nec aliud quidquam spectat, quam cavere calamitates publicas, avertere bella alfasque pestes republicae, pacem servare, et similia; denique rebus agendis fugiendis maxime praest. Religio inscitiam, errores, cupiditates, vitia corrigit, ut quae sunt aliena a Dei consilio et exemplo: haec flagitia reprimit; ut quae securitati et quieti publicae pernicie in adferant. Illa reverentiam et amorem erga Deum ingenerat, ut facere, quod abhorreat ab eius malestate et sanctitate, nolis, utque eius auctoritate admonitus erectusque beneficiis ac promissionibus amplissimis incitatus bona quaecunque et honesta perficias: haec monet, ne quod a commodis societatis abhorreat, ausis perpetrare, poenarum minis voluntati imperat et ruenientem cogit: poenarum severitate. Illa bonis internis, quae sola immutari non possunt, et personibus prospicit: haec fluxis et terrestribus. Illius igitur instituta certa, durabilia, perennia sunt: huius leges in tanta rerum externalium vicissitudine non possunt non mutationibus obici. His, quid consitaneum, probabile, iustum sit, definitur: illa ut quae ramus, ut perficiamus, quicquid iustum et utille cognovimus, hortatur et movet. Iam si adeo dispar est religionis et politiae consilium, studium dissimile, obiectum omnino divergum, contrarius plane regendi actiones humanas modus, ut esse constat: tum quidem Iesus constituta lege civili non minus ul-

tra provinciae suae limites vagaretur, quam solent legum autores, aut veritate praescripta, quae crederetur, aut definito cultu divino, qui animi est, non corporis. Sed ad id consilium Iesu Christi, tradendi religionem, omnia, quae docuit, mandavit, commendavit, referenda sunt. Idque magis clarum fiet, ex ipso argumento doctrinae sanctissimo, etiam tunc, cum de privata et domestica virtute commonefacit. Iustitia quidem (ut exemplo res illustremus) castissime servare iubet, commendat beneficentiam, integritatem laudat, verum quid iustum sit, quo modo paupertati succurrere deceat, qua prudentia temperare integratis studiis, hoc non docet, sed proprio cuiusque iudicio rego per naturam et sapientiam, relinquit. Educationem liberorum negligere graviter prohibet; verum qua arte, quibus mediis domestica disciplina instruatur, et regatur, id non per leges christianas sed aliis longe rationibus praescribitur. Similiter quid pulchrum, quid honorificum sit, maius praeiudicat, verum id caute explorare et ad id, quod tuo iudicio maturo hominumque opinione haud vana decus et honorem adferre reperti, summa contentione virium adspirare, cohortatur. Eadem igitur via et moderatione putandus est nihil praescribere magistratui nec officiorum gerendorum rationes exponere vel, quid e republica sit, praerogativa sententia definire: verum mentem ad prospicendum saluti communii excitare, atque, cum reperit, quid fieri deceat, ad id strenue exequendum impellere.

Iesus cum mandata daret de religionis summa, voluit eam fieri omnium regionum et temporum.
con-

consilio quidem ut gravissimo, ita sapientissimo. Quod si stabilire rempublicam civilisque felicitatis partes omnes amplecti vellet, id, saluberrimum suapte natura et amplissimum, non posset non circumscribi et cadere. Quod intelligi non melius quam Iudaeorum exemplo potest, quorum in republica, Mose auctore, videmus religionem veluti defixam et implexam teneri, adeoque illius limitibus circumscribi, eiusdemque calamitate et interitu deiici. Tantum enim abest, ut extra Palaestinam leges Mosaicae integrae conservari possint, ut potius maior earum pars, relicta Israelitarum patria, libertate diminuta, et mutato coelo, vim omnem amiserit hodieque inter ipsos exules exulet. Civilis prudentia constituit leges, cuiusque civitatis ingenio aptissimas et convenientissimas, quod quam multiplex, quam varium, quam mutabile reperiatur, norunt omnes. Aliud tempus, coelum aliud alia instituta postulat. Quaedam barbaris scribuntur: aliae mitioribus et humanioribus ingeniis adcomodantur. Aliae rebus publicis convenient, aliae imperiis. Novus status, mutata vitae domesticae conditio, progressus ad cultum, divitiarum maior affluentia vel diminutio, et alia, novas identidem inducunt, si quidem, qui gubernacula tenent, prudentia et sapientia naucleri uti voluerint, qui curam, studia, mandata ad tempestatum rationes attemperat. Haec igitur five rerum externarum vicissitudo, five soli, aëris, coeli diversitas, five denique ipsa causarum, quae subinde in rep. incident, et vitiorum, quae perniciem minantur, novitas, novarum legum mater et suasor, non patitur induci leges perennes, omnique regioni, formaeque civili proficuas, cum religione, quae cun-

86 CHRISTVM ALIENVM FVISSE

q̄is regionibus et populis et aetatibus adeoque universo generi humano per naturam suam accomodatur; dum doctrina, praceptis et institutis praecipue animi felicitatem, cuius partes ubique locorum et temporum eadem sunt, quaerit et procurat ac evehit. Neque tum res periculo caret, sive eiusmodi mandata retineas, sive abrogas, quorum alterum melioribus, quae praestit̄ essent, introducendis officit, alterum ipsi religioni infestum est, cuius sanctitas, illis labefactatis et eiusdem, facilius perturbatur, utrumque tum religionem, tum eius auctorem, in contemnum adducit.

Denique res ipsa loquitur, inter tot servatoris nostri mandata, quibus omne fere actionis genus circumscribit, existere nullum, nec de modo bene ac prudenter administrandi remp. de causis forensibus aut gerendis aut definiēndis, de vita civili ad normam certainam componenda, nec ad eos, qui vivunt in foro atque ad has causas fere contulerunt. Nam iusticiam erga omnes exercere, more divino, studere aequitatem, uti clementia, abstinere a violentiis, amare veritatem, et reliquae virtutes, quas commendat, profectio non tantum habitant in foro et tribunalii, iuxta thronos principum, vel inter iudicium subsellia, neque in his locis praecipue, sed communia omnium sunt officia, adeoque virtutis potius pracepta, quam iuris dicendi vel administrandae reip. regulæ. Deinde ipsa mandata Christi nonne ad auditores spectant, qui tum docenti ac monenti adsidereant? Eosne vero putes fuisse rectores civitatum, praesides provinciarum, magistratus, iudices? Minime quidem, neque enim Christiani tum ullam reip. curam attingebant, non sedebant in foris, non occupabant.

ant tribunalia, non imperitabant civibus. Ad hos igitur si spectant orationes et admonitiones Christi, aut quod non sine impietate statuitur) inanes sunt, (ad eos enim loqueretur, qui eum non audirent), aut ad vitam viusque privacam et disciplinam domesticam referuntur.

Hac igitur observatione didicimus, omnia Christi iacta, sive nisi morum corruptelae corriganter, sive actionum directoria continentur, privatos homines privatas querelles adficere, ac circa eius consilium in iudicia introduci. Neque dubitationibus locus supereft, qua nonnullos graviter angi videmus, sive cum aliquid praefari iubetur a registratu, quod Christi admonitione interdicitur, sive cum causae incident in administratione civitatis, in quibus religio salusque communis vix coire posse videatur. Hac observatione malae plurimorum calumniae proferuntur, non modo eorum, qui ministros religionis ei, ut illi maluant invidioso nomine, sacerdotes proprio ambitionis et *περιεργων* reos aguat, cum decretis suis sub religionis praetextu in fora involare dirintur, verum aliorum quoque, e quorum sententia regionem ipsam, utpote inimicam decretis suis auctorati et saluti publicae, e civitate eiiciendam esse procastiatur. Etenim si in praecceptis universis culpa talis non ieret, de singulis non laborandum valde est, quae et insi ad reipublicae curam pertinere viderentur, et at tamen ex universorum mente constituenda, et reis vitae accommodanda. Sed iuvat rem singulis exemplis breviter declarare.

Ac prima *turare* quidam nefas esse decernunt secundum admonitum Matth. 5, 33. ac, dum id praeceum iudicis scribant, magnis difficultatibus impediri

fese sentiunt. Nam aut proscribenda est iuris iurandi religio e foro, aut, ut admitti possit, multae artes interpretationis tentandae, qua praecepti vis et amplitudo restringi et caute circumscribi solet. Sed adversus illud ipsius administrationis civilis vincit necessitas, quae hac religione nullo modo carere potest: in his autem frustra laborasse interpretes, ipsum eorum dissidium ostendit. Quid multa? Non est iudicis scriptum mandatum, quod vitae et disciplinae privatae corruptelas emendat. In promtu enim fuerit demonstrare, orationem universam spectare ad auditores, qui tum institui cuperent a novae meliorisque disciplinae magistro, h. e. ad Apostolos, et reliquam e' plebe turbam, et Pharisaorum, qui tam privatos mores populi regerent, commentis, levitati ac fraudi valde amicis, adversum ire; et ad publicas causas minime descendere. Neque usquam legimus, formulas iurandi, damnatas a Christo, per coelum, per aedem sacram, per caput et similes, in foro fuisse inventas. Quamobrem cum privatum ab omni iure iurando, in quacunque demum causa, quacunque formula, quocunque id consilio praestetur aut quaeratur, omnino abstinere decet Christianum: liberum iudici et inviolatum ius servatur, ubi consentaneum fuerit, hac religione solemnii cives obstringere, nec peccant, qui, ad servatoris nostri exemplum, eadem obstringi se patiuntur.

In eadem orationis serie Matth. 5, 39 sq. superius evictum est, ausus privatos adversus iniurias publicas prohiberi. Hocne liceat ad civitatum rectores transferre adeoque bellorum gerendorum ius adimere Christi auctoritate? Nihil profecto ineptius aut excogitari poterit aut statui de mandato, quod totum versatur in ex-

emplis iniuriae, homini privato illatae, mitemque et patientem animum commendat. Nam reipublicae profecto nemo colaphos unquam inflxit, neque eam ad cursus publicos coegerit. Sed est hoc caput ab aliis adversus fanaticorum quorundam decreta et Bayllii aliorumque dubitationes occupatum et explicatum.

Finiam in paecepto *de divorcio* Matth. 5, 31. 32. 19, 3-9. in quo multis visum est, acerbius ac austrius iubere Christum, dutiusque iugum imponi, quam vitae tranquillitas et reipublicae necessitas suadeat. Non dicam de querelis eorum, qui, divisis licet animis et ingenii contrariis, post initum matrimonium ex lege una vivere coguntur, hoc vero est, ad perpetuam miseriā condemnantur; dicam tantum de difficultatibus et controversiis, quibus iudices saepe implicatos se sentiunt, cum quaestio de dissolvendis matrimonii incident, in qua definienda, cum omnes, praeter *magistrorum*, divorciū causas reiiciunt, verendum est, ne saepe nimis graves imprudentiae poenas luant coniuges, neve inimicitias, iris, caedibus, materia porrigitur, neve publica quies et salus periclitetur: contra si forte alias quocunque causas divorciū admittunt, timent, ne boni Christiani officium laedant et honorem Iesu arbitris suis violare cōsint. Sed avertitur totum, si quae paecepti, quod in manib⁹ habemus, vis, quodv⁹ consilium et quasi domicilium sit, recte fuerit intellectum. Ac primum sanctum est eo tempore ac loco, cum divorciū ius singulis adhuc concessum esset nec publica iudiciorum cognitio et definitio in dissolvendo matrimonio interveniret. Quemadmodum licuit pro arbitrio uxorem ducere, ita pars disciplinae domesticae erat, eandem, etiam leves

ob causas, expellere e familia sibique habere rem suam iubere. Haec igitur consuetudo, non quidem propria Iudeis, sed ubivis obvia, cuius etiam inter ipsos Christianos exempla recurrunt, illa igitur consuetudo, infesta coniugii, controversiae eruditorum inter Iudeos locum dedit, cuius arbitrum Pharisaei Iesum constituere non dubitabant, non quidem eo, ut, quid magistrati liceret in his causis statuere, definiret (nec enim eae communiter ad forum deferebantur), sed eo, ut de causis legitimis repudii *pri-vati* sententiam ferret, non iudiciis, sed scholis *. Apte igitur ad hanc quaestione respondet, nefarium esse, dimissionem scribere ob quamcunque causam uxori, non competere marito ius vinculum sanctissimum pro arbitrio relaxandi vel dissolvendi, nec posse unius partis arbitrio, coeco et crudeli, alteram officijs suis exsolvi, sed perdurare matrimonium ita, ut, si quae pars, sciunctione privatum facta, novum coniugium inire velit, adulterium committere iudicetur. Atque haec interpretatio adiuvatur non modo serie orationis Matth. 5. quae unice ad privatos homines dirigitur, verum ipsis formulis, Eae enim hominem priyatūm describunt, ὅς πολὺς γυναικαὶ αὐτοῦ, iidemque βιβλίον απόστολον scribere iubent, in quo nemq; instrumentum publicum sed libellum priyatūm editum agnoverit. Non itaque intercedit Christianae legis religio, quo minus decreta principis vel magistratus, quorum cognitiōni, haud sine insigni utilitate, lites in hac causa hodie subiectas sunt, solvatur connubii vinculum, nec Christi auctoritas obstat, si quod iudicium, prudens ac cautum, gravibus

* In quoque de his verbis Christi iudicat Pilati: L. de conjug. b. et b. Schott in Einl. ins Eherach. Erl. 1786.

ex causis matrimonia dissolvit et, divortio facto, solutis partibus nova connubia ineundi veniam concedit, ubi id rei publicae et civium saluti consentaneum visum fuerit: nec religionis doctores in his causis, mere cibilibus, ius quoddam exercere fas est, quos domesticam quidem virtutem commendare decet et commonefacere coniuges de pace et concordia colenda, de multiplici dissidiorum periculo, de fide servanda, de cavenda desertione, quae est dimissionis privatae species, aliisque officiis, ceterum, si lites devolutae sint ad iudicia forensia, ad exemplum Iesu Christi sanctissimum cavere, ne iustitiae prudentiaeque magistratum praeveniant modumve prescribant, vel in forum, mutatis officiis sui terminis, invenerant dicta, quibus Christus privatam vitam et domesticam disciplinam correxit.

Hactenus exemplis quibusdam praceptorum Christi declaravimus, quod supra posuimus, noluisse Christum legislatoris auctoritate uti, nec se umquam rebus cibilibus immisewisse. Quod quidem consilium non prohibet magistratus, quin mandata Christi, sive propter reverentiam erga Iesum, cuius doctrinam profitentur, sive ob alia quaedam commoda in forum migrare iubent, (id enim usitatum fuit et liberum cunctis legum ferendarum praesidiibus, ut a virorum sapientum consiliis et institutis, quidquid aptum ad promovendam felicitatem civium rectamque in administranda iustitia videretur, repeterent suisque legibus veluti intertexerent); vetat tamen, provocare in legibus cibilibus ad auctoritatem Christi, easque dupli quasi religione commendare ac illis tantam tamque inviolabillem auctoritatem concedere, ut nec abrogare quidquam nec eas abrogare

92 CHRISTVM ALIENVM FVISSE ETC.

liceat, sicubi e republica visum fuerit *). Quod quidem
contra Christi consilium migravit in fora et iuris civilis
instituta, id contra iniuriam in virum summum impune
removeri poterit.

* Conferri quoque possit, brevior commentatio *Anonymi Italic*
religione Christiana in foro civili cause applicanda, multo minus ad i-
legitime natos a successione excludendos usurpanda, nuper recusa in
Niedersächsischen Archiv für Iurisprudenz und kirchliche Litera-
tur. 1 B. 3. St. 1788. quae varia exempla profert quam sum-
stre in causis secularibus religio applicetur, v. c. adverbus
usuras Luc. 6. vel de bona debitoris fide, necessaria, ad
praescriptionem extinctivam, propter Rom. 14, 13. vel de
iniustitia actionum civilium ob Matth. 5, vel, quod fere ri-
diculum est, de excludendis liberis illegitimis a successione,
propter legem de castitate et coniugio. Verum recte ad-
ditur a V. Cl. p. 147. *Religionis chr. praecepta in foro exte-*
no tum demum normam decidendi suppeditare, quando a) ca-
sa, b) qua agitur, immediate cultum divinum concernit b) a le-
gislatoribus sanctum est, ut in hoc vel illo casu sacram scripto-
ram index sententiam ferendo sequitur, id quod circa matrimo-
nia inter consanguineos et affines ineunda, item ratione a-
vortiorum contigisse, neminem frigit. Haec ille.

DE
E D E M T I O N E
A
POTESTATE DIABOLI
IN SIGNI CHRISTI BENEFICIO

THE CROWN OF LIFE

THE CROWN OF LIFE

GENERAL INDEX

PROOEMIVM.

Beneficiorum Christi duplex in genere videtur ratio: unalia ex naturae divinae consortio fluunt, alia, illi idem propria, cum consilio perditum hominum genus staurandi arctius connectuntur. Illa cum patre comitia habet, cui voluntate et vi est coniunctissimus; ad eccliam omnes actiones pertinent, cum incarnationis fine haerentes, quas filius Dei, postquam homo factus est, bis praestitit atque adhuc nostrae confert saluti, quam et si Deum autorem recte dixeris, quia ad voluntatem et consilium Dei peragebantur, tamen, quum omnisi ab homine perfici poterant et ad hominum reationem unice pertinent, earum tamen gratia Christo sollicitetur, cuius generis sunt reconciliatio cum Deo, puroris disciplinae et sacramentorum institutio et praeterita liberatio a peccati mortisque et diaboli potestate.

Sed in omni beneficio duo praeprimis sunt spectantia: alterum, ut scias id collatum vere et saluti tuae contaneum, alterum, ut aestimes. Atque cognoscitur idem facile, ubi tenueris, miserum te esse, si filius reas: aestimatur autem tum ex collatoris animo liberali ac benigno, tum ex bonorum, quae vel tribuit vel est se trahit, necessitate, magnitudine et copia. Sed

neq;

neutrum a piamente poterit negiri. Namque prius contra ingrati animi foeditatem praemunit gratumque affectum excitat: posterior regit eundem et acuit atque impellit. Vnde in his beneficiis, quae Christo nos deviciunt, recensendis, hoc maxime agendum erit, ut, qui felicitatem suam scire possunt et obtinere ab eo partam cupiunt, vere cognoscant et nec erronee nec iniuste sentiant de salvatoris officio. Nulla enim gratia est, quae ementito beneficio refertur per errorem, nec ea iusta dicitur, quae in parvis haeret, magna praeterit: denique inutilis erit et minime salutaris homini, quem nec Deus salutem tribuit, nisi promissam et acquisitam a Christo, nec homo obtinet, nisi quam sperat ab hoc auctore ac firma animi fiducia ad se derivat.

Atque hae cautiones in beneficio, quod in redēptione a potestate diaboli ponitur, prae reliquis videntur necessariae vel ob hominum impietatem vel ob beneficij memoriam. Impietas quidem hominum haec nostra aetate non veretur aut denegare Christo hanc gratiam, quam sacrae literae laudant, aut, non sive gravi erga Deum iniuria, id beneficium extollere, quum diaboli dominium parum absit, quin exaequat divino: aut fabulas quascunque anilibus nugamentis credere, ut, quod dicunt, huic bono augustius constet pretium: aut formulis obscuris uti, quae facile ad superstitionem adducant. Beneficij autem memoria cum solemnis sit Christiano populo et in puerili quoque instructione colatur, Luthero etiam in catechesi autore, facile potest, quantum intersit pie de eo sentire et reddere docere: non tantum, ut nostri veritatem iisdem S. Scripturae verbis traditam habeant, sed ut intelligent etiam certaque fide teneant, atque ita non minor verbo divi-

no quam Salvatoris benignitati honos conservetur. Quamobrem operae me pretium speravi facturum, si hanc materiam diligentius ad S. Scr. mentem explicarem, collatis antiquorum Ecclesiae doctorum sententiis. In quo si quis nova quaesiverit et ad reformatam publicam ecclesiarum nostrarum doctrinam congesta, eum libenter concedimus spe sua excidere: si autem hunc locum, omni opinionum cupiditate aut temeritate aut praejudicio detracta curatius quam alias si magis perspicue definitum, a nobis aequus arbiter iudicabit: non tam nostro ingenio laudem quam Christo, summo nostro bono, gloriant vindicabimus.

Sequimur ergo sacratum literarum testimonia, quae et imperium quoddam inter homines tribuunt diabolo et destructionem huius imperii ac liberationem a miserrima captivitate, Christo mediante, factam esse demonstrant, Vnde bipartita erit huius loci disputatio. Prima istud diaboli regnum describet: altera liberatos homines per Christum docebit. Ex priori parte patescet, vere, ex altera praesertim, insigniter beneficum esse, qui ab illo nos redemit.

P A R S P R I O R.

quae de potestate diaboli agit.

Disputatio de existentia diaboli & spiritus pravil pravariumque rerum promotoris cupidi, multis multorum studiis, exagitata, nec adhuc, hoc induciarum tempore, finita, omnino supervacanea erit hoc loco. Nam qui negant cum rationis decretis et religionis sanctitate conciliari posse opinionem veterem de pravitate et studiis

geniorum quorundam, in quibus contra naturam res longe dissimiles, vis eximia et malignitas summa animi coalescerent, concedunt saltem, scriptores sacros, dum de Satana loquuntur, ad decreta vulgaria orationem suam componere, atque ita differere, ut ea nec infringant nec profligent, verum ipsum opus Christi salutare cum hac opinione coniungant et in eo describendo, laudando, commendando formulis utantur, quae popularem traditionem sequuntur, atque ex ea apte deducuntur et liberaliter declarari debent. Qui autem sine aliis argumentis, incertis quidem et dubiis, sine auctoritate sacrarum literarum, quae Diaboli mentionem faciunt, commoti, fidem de existente quodam Satana eiusque cum rebus humanis consortio non ausint abiicere, atque aut temerarium putant, negare id, quod a sensibus et experientia est remotum, aut impium existimat, in dubitationem adducere quidquam eorum, quod Apostoli credere aut statuere videntur, aut indignum Christo et Evangelii doctoribus iudicant, loqui cum populo, etiam tum, cum eius decreta, in quibus formularum origines latent, minime probantur, et ad errores vulgi accommodare orationem: hi quidem non erunt novis argumentis convincendi, verum potius de vi formularum, quibus fidem suam superstruunt, certa atque perspicua admonendi. Nam etsi is non errat, qui Diabolum vanum quorundam philosophorum figmentum esse negaverit, tamen facile prolabitur ab hac opinione ad errorem, multo magis pericolosum, de tyrannide Satanae, et vi, qua is, Deo similis, valeret in humanis rebus, grassaretur inter homines, et quidquid impium, horrendum, foedum est, id in orbem nostrum, perfidus autor, immitteret.

Concedi igitur mihi postulem, tum Christum et Apostolos reperisse inter suos decreta de Diabolo, undeque orta, (nec enim origines huius opinionis ad lidum perduci poterunt, nec facile exponi, utrum Savas aliquis Iudaico ingenio inventus, an orientali h. e. Iudaea sapientia confititus, an utrinque compositione formatus fuerit): tum eos, nulla ratione impedire vulgari opinionem de vi et studiis Diaboli, sive quia non erat in religione coniunctum, haec decreta tangere, quae multis Iudeis, Sadduceis, omitti et repudiari scient, sive quia sapientis magistri est, popularium formularum involucris uti ad puriorem veritatem expandam atque commendandam; tum denique, non existisse eosdem ab institutione Christiana hanc materiam, am tum, cum Christianos, e gentibus profanis coaxis, docerent, quos Judaicae de Satana opinionis aut perstitutionis rudes fuisse ante conversionem, sponte illigitur. Cum his igitur Paulus et Iohannes, uterque Evangelii purioris minister candidus et prudens, non ibitant philosophiae Iudaicae formulas communicare que sic differere, ut eos adversus Diabolum praemuant, ut doceant, agnoscere se divino beneficio ab eius causa esse liberatos, ut eodem filii Dei erga se merita pietatem Christiano nomine dignam commendent. In la institutione quae veritatis summa et vis lateat, uid adhuc teneri, probari, commendari possit id tendere, nobis quidem constitutum est.

Eξστιας (quia de hac disputamus) vox e sacris litteris petita Act. 26, 18. Col. 1, 13. transiit in libros doctrinam non eodem et constante significatu, sicut in plerisque peri solet, quae ex hebreo dicendi genere exponenda ad onae graecitatis fidem exiguntur. Nam vel imperium ac

regnum diaboli denotat: vel potentiam eiusdem et universam, qua valet, vim omnesque operationes, quibus dominum in homines vel firmare ac stabilire vel exercere nititur. Ex altero igitur significatu ὑγγραφω, quodnam eius regnum sit, quove loco constitutum, monstrandum erit: ex altero de modo et exercitio dominii inter homines pauca delibabimus.

Notio, quae est sacris literis consentanea, non aliter certe probatur, quam prior illa, *regnum diaboli*, ex hebreo loquendi usu conspicua. Sic *Psl. 113.* (114.) 2. Israel dicitur ἔξτις θεος (תִּלְשׁוֹתָה) et ἔξσια *Dan. 3.* 33. (l. 100. *nora edit. Danielis Romanae*) est ἔπειται id, quod voluntati alterius subest, *imperium*. cf. et *Ef. 39.* 2. *Dan. 7.*, 6. 27. et *Matt. 28*, ult. ubi πασαὶ ἀρχην i. q. πασαὶ βασιλεαὶ. Consimiliter videmus vocem αρχης usurpari non modo de imperio, quod exercetur, verum etiam de ipsa republica, in qua quis dominatur, uti recte observat ad h. l. *Koppius V. C. Itaque* ἔξσια ταὶ αέρος, cuius diabolus αρχῶν *Eph. 2.* 2. nuncupatur, est *regnum tenebriosum* h. e. a luce seruera dei cognitione alienum. Ac scio, placuisse non nullis significationem magis usitatam vocis αέρος, aëris, quem opinio Iudaica olim daemonibus bonis malis repletum esse, putavit: sed nec constat, eo tempore Iudeos his opinionibns fuisse innutritos, nec quam ob causam hoc potissimum cognomine Satanas descriptum sit eo loco, probabili ratione intelligitur nec alienum esse potest, obscuram formulam e similibus αρχοντος των οντων et aliis illustrare. Αῆρ igitur synonymum est των σκοτεινών *Eph. 6.*, 12. ex graeco etiam dicendi genere. v. g. *Homero inferior* aér dicitur αἰθήρ (*Odyss. 8.* 56.) teste *Heracleide Pontico de allegoria Homeri et ζεφεινού*

ιρσης: cuius rei rationem reddit *Plutarchus de poesi Hōeri*: ἄρα λεγει ζοφον ἡβροεντα, ἐπειδαν Φως ὀμειον ε ὅχη, ἀλλα ύπο ἥλιος, καὶ σεληνης καὶ των αἰσερων ἀλλων καταλαμπεται. Sic et in *Orphicis ἀΦανης* et *ἡβριος* inquntur tanquam synonyma in *Hymn. Eumen.* v. 9. p. 58. it. *Parcae* v. 22. (p. 278. *Gesner*). Ex *Philone (de creat.* 6.) eundem vocis ἄνε significatum probatum ivit C. G. br. *Teller* in *Lexico N. T.* (p. 276. Ed. 3.) aliis autem argumentis demonstrarunt *Moldenhauer* in *commentar.*, ad h. l. et *Tosche*, *Bibelfreund T. 2.* p. et *C. G. Langii libellum boae frugis Exegetische Versfache P. 4.* p. 627. Huius autem ἔξεσιας praeles ac princeps diabolus, habetur ἀρετης τα ποσμα *Ioh.* 12, 31. 14, 30. 16, 11. Θεος τα μυα 2 *Cor.* 4, 4 cui quum diserte opponatur βαουμα του νικη *Col.* 1, 13. societas Christiana, quae Christo capite regitur, non erit ut prolixius demonstratus, vel obtinere hanc significationem in locis Paulini, vel intelligi hoc nomine *imperium Satanae*, rei Christianae publicae plane contrarium. Sed huius nominis vis et origo ex oeconomia V. T. praecipue petenda idetur.

Deus, qui omnium rerum legitimus dominus ac praeses habetur, eos praesertim gubernare dicitur, qui iurae quasi h. e. pii animi vincule sibi adstringuntur, inde, qui a superstitionis labore puros semet conservant, eo patre ac rectore in unam quasi familiam dicuntur adoptati. Namque sive iustitiam dixeris sive benevolentiam, ea semper fuit supremi numinis dispensatio, et omnium herus ac gubernator, pii maxime ducem et moderatorem exhiberet eorumque societatem praetulquis dignam sua tutela iudicaret. Bonus enim quisque iis lubentissime praest, quos commune felicitatis

studium in unum quasi corpus coniungit mutuaque fides ita obstringit, ut nec praeses velit alios qui pareant, nec hi optent alium cui subiificantur. Postea populo praecipue Israelitico ducem et imperatorem semet constituit, tum leges ferendo, tum tutela et patrocinio. Legibus igitur sanctum est, ut qui huic adiungerentur societati iisque institutis ultro se obstringerent, insigni fruerentur huius regni felicitate in vero Dei cultu **εὐδοκία** maxime conspicua: qui contra renuerent **ἴσημα** praeceptis parere, secreti ac proscripti ex republica divina iudicarentur. Ita postquam Deo duce et auctore **ἱερά** Deo societas, sive, quod scriptura nominat, **מֶלֶךְ כָּהֲנִים** Exod. 19, 6. et **βασιλικὸν ἵρατον** coiit atque non tam rerum terrestrium apparatu et mercenariis operibus quam animi pietate illi devota fuit, reliqua hominum pars, quae **κοσμός** ob multitudinem per totum terrarum orbem diffusam et **σκοτός** ob ignorantiam et impietatem dicitur, ne plane videretur **ἀκεφαλός**, contrariae subiici statuitur potestati, quia segregata a veri Dei peculio (**נַחַל**) ad nutum diaboli, malorum omnium autoris, sese composuisse eiusque instituta, peccata quaevis, spretis per impietatem legibus divinis cultique divino, traditur adamasse. Itaque debitari nequit vel ob hanc causam vel ob dicta Pauli, **ἔχσιαν τὰ συτάνα proprie esse gentilismum**, a quo revocandas gentes Apostoli ministerio promittit Iesus Ad. 26, .16. et Col. 1, 13. revocatos gratus Paulus agnoscit Colossenses.

Haud absimilis videtur ratio temporum N. T. in quibus prioris disciplinae severitas liberalioribus et apolitica mundana remotioribus Christi institutis cessit, res que publica divina non quidem exiguae gentis uniusve

terrarum anguli limitibus continetur, nihilo tamen secus certa et inviolata norma terminatur. Est enim, sicut in antiqua oeconomia, is hominum selectus, ut nec, qui ab his legibus, fide et morum puritate, abhorrent, rege Christo gaudent, nec, quibus salutaris illa disciplina probatur, hoc capite destituantur, in beatissimum status divini corpus data per sacramentum fide adoptati. Sed si credentium caput Christus: quid de credentibus? si piorum rex ille constituitur, quid de iis existimabimus statuendum, quos animus a legibus et moribus divinae reipublicae abhorrens fecit extores? Non possunt non contrariae potestatis servitio opprimi et teste *Iohanne I Ep. 3, 8.* esse εἰς ταῦ διαβόλων sive sub capite Satana coalescere tanquam corpus, de quo dicendi modo legenda *Tichonii regula hermaneutica ultima apud Augustinum de doctr. Chr. L. 3, 37. (55. ed. nov. Teeg.)* diabolum habere corpus non solum, in tuis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam, qui cum ad ipsum pertineant, tamen ad tempus miscentur Ecclesiae et rel. Itaque quamvis hoc nomen proxime dixeris gentilisini descriptionem a Paulo datam, eo tamen quemcunque hominum, sceleri deditorum, statum tenemus describi.

Atque haec sententia commendatur iis quoque locis, quibus a diabolo irretiti atque captivati dicuntur veritatis Evangelicae adversarii, αὐτιδιατεθεμενοι 2 Tim. 2, 26. et persecutores Eph. 6, 12. qui errores spargunt et ecclesiae quietem turbant 2 Cor. 2, 10. 11, 3. 13 - 15. atrociorum criminum rei Act. 5, 3. Ioh. 13, 2. et generatim, qui consiliis eius optatisque respondent et quod ille facit et appetit, faciunt ipsi atque appetunt. Ioh. 8, 44. 1 Ioh. 3, 8. Haec enim omnia regno Christi adversantur et ab ea voluntate declinant, quae firmissima ho-

minum lex atque inviolata norma habetur. Neque contra*ri* huius regni praesidium Satanae adscribi quisquam mirabitur, ubi tenuerit, nos quidem sine haesitatione aut dubitatione virtutis vel sceleris imperium eadem ratione, iisdem finibus, immutato paululum tropo, describere, ac Iudeos a Satana peccati initia, mortem, infelicitatem omnem generis humani deducere, nec in epte subiectum diabolo dici, qui eius similis est, in quem unum omne scelus quasi confluxit. Sed ex his dictis claram efficietur, *prima* qualis sit diaboli super homines potestas, *porro* quosnam huic imperio addictos dixeris quove iure hac *έξεια* gaudeat: *denique* longe tristissimam ac miserandam esse servitutem, qua mortale genus detinet. De his igitur pauca praecipiems.

Primum itaque regnum Satanae non est nisi imprimum, nec ea, quam illi tribuunt, potestas alia, nisi quae animos hominum adficit. Namque supra posuimus ex Col. 1, 13. regnum Satanae compate dici ad regnum Christi. Sed Iesus, siquidem munus regium, quo tanquam mediator fungitur, ad sacram literarum fidem definias, animis imperat et in cordibus fidelium regni sui sedem collocat Eph. 3, 17. atque potestate regia ita utitur, ut non vi pompaque externa vel provinciarum amplitudine reliquoque mundani regis cultu dominum sese demonstret, sed doctrinae virtute et salutaribus praeceptis animos veritatis studiosos moveat ad obsequium allicitaque ad coetus sibi de-diti communionem Ioh. 18, 36. 37. affectos autem tum queatur spiritualibus armis, Evangelio et sacramentis, tum animi bonis beat, integritate et tranquillitate. Rom. 14, 17. Eadem ratione, qui ei parent λογικη λατρευη, h. e. mente candida ac integra, devotos se huic capiti

et genuinos huius regni socios demonstrant *), Similiter diabolici regni sedes remota a rebus corporeis in animis hominum figitur, quippe spiritus *ἐν τοις νοοῖς της αἰτεθείας ἐνεργεύετος* Eph. 2, 2. s. vim suam monstrantis in hominibus non Christianis. Vnde efficitur, invisiile imperium esse Satanae, nec reipublicae civilis formam vel retinere vel imitari.

Sed hoc loco longissime a vero aberrant, qui regimen rerum mundanarum Satanae vindicant, et aëreas sedes nescio quas ab illo occupari, vel orbis huius fata, temperiem, calamitates, eo rectore disponi autument. Illa enim, quaे huius opinionis adstruendæ subsidia advocantur, nomina, quibus depingitur malignus spiritus Eph. 2, 2. & Cor. 4, 6. Ioh. 12, 31. et si regnum et potestatem diabolo satis clare tribuunt, tamen nisi omnem rationem evertas et cessisse Deum imperio suo ac spiritibus finitis res corporeas administrandas absque causa, nedum magno detimento, tradidisse, sumas, non de universi huius monarchia vel sede aërea, sed de regimine κοσμου et σκοτους. h. e. hominum tenebris, inscitiae et sceleris societate, coeuntium, repeti, fatearis necesse est. Quodsi aliter formulam explicuere nonnulli, id malum ab interpretum sive lascivia sive inscitia accedit,

Ecclesiae patres, graecanicae philosophiae deditos, non mirabimur, in eam sententiam fuisse prolapsos, ut statuerent, tum angelis malis regna gentium distribui, quae est Athenagorae (*leg. pro Christ. p. 27.*) *Iustini Martyris*, (cuius memorabilia S. R. Cotta exposuit singulari *Dissertationes*) et praeter alios, Petavio *dogm. theol. Tom. III. L. II. c. VII.* et Spencerio *ad Origen. adv. Cels.*

* Cf. D. I. Aug. Nœffel's *diff. de Christo homine regnante*. Hal. 1773, et *Institutiones nostra theol. dogmaticae T. II. Ed. 4. p. 244.*

pag. 378. commemoratos, *Origenis*, doctissimi et acutissimi Viri *) opinio, tum eos aërem tanquam domicilium atque regni sedem occupasse. *Hieronymus* certe ad *Eph.* 6. 12. scribit: *Haec omnium doctorum opinio est, quod aer iste, qui coelum et terram mediis dividens inane appellatur, plenus sit contrariis potestatibus*, vid. et *Augustinum de civ. D. L. VIII. c. 22. et L. III. de Genesi.* Confirmatur quoque *Isidori Hispalensis*, qui inter Scriptores Seculi septimi inclaruit, suffragio (in libro de ordine

*) Dignus et in hoc genere est, quem laudiamus, *Origenes contra Cels.* L. IV. p. 166. Spenc. et praesertim L. V. p. 249. *divisam terram variis praefidibus a quibus leges acciperent, fuisse concedit Celso, sed addit, hunc μυσικοτερον λόγον, non fuisse intellectum a Celso, mentionem tamen eius iniici a Mose in Deuteron. Cantic. C. 32, 8. 9. (iuxta LXX.) et Genes.. 11, 1. 2. 5 - 9. (quem locum repetit hom. in Num., II.) unde concludit: gentes post confusione linguarum a pravis daemonibus, poena loco, fuisse dispersas: Israelitis autem Deum praesedisse, donec auctis eorum peccatis ὥπο ταν διερχόνται, αὐτοις ἀγχώται ταν λοιπων ἔθνων in alias regiones abriperentur connivente Deo, eorum praeside, ut et ipse ἐνδογες ὁσπερ ἑσυται ἐκδικαε (optimo inre iniuriam sibi illatam vindicaturus) λαβων ἔξσιας ἀποσπασης ταν λοιπων ἔθνων, θεος ἡς δυνται, το τοιτο πειση licentiam habeat, quoscunque et reliquis gentibus possit, ad sc trahendi eisque leges ferendi. Addit tamen, πολὺς ὁ λόγος της μυσικος ὁ περι των, cui competit illud: mysteriorum regis celare bonum est, ne sancta protiulantur canibus. Idem L. VIII. 388. maribus, frugibus et cet. bonos angelos praefidere fatetur, non daemons, a quibus fames, sterilitas et rel. veniant. Haec enim esse opera daemonum seu carnis. εκ της την θυμα λαβοται ἔξσιας ει καιροι τιοι ταν διερχει Ps. 77. 54 An autem etiam alia praeter haec faciant daemons, quando permititur, qui potest examinet — imperitae enim animae ne ει λογικο quidem ea perspiciant cf. et p. 400.*

dine creaturarum c. VI. ap. Dacher. *Spicil. T. I.* p. 229.) plurimos catholicorum autorum assertere, superius spatium subtilissimi aëris angelis, qui lapsi sunt, primitus habitandum fuisse destinatum: sed perturbatos de puri aëris sede felicissima in aërem, qui coeli nomine censeatur Luc. 10. inferiorem nebulosum et brumosum, destinatam illis habitationem Eph. 6, 12. Sed egregie addit Episcopus, princeps sui temporis theologus, sibi non probari hanc sententiam: *Haec non confirmantium sed aestimantium sensibus perstrinximus, praesertim cum et ipsi aestimandi de talibus perspicaciam nobis ipsis non attribuimus — Dum enim necessitas exegerit, harum omnium putationum autores in medium producere poterimus — quorum referendo potius quam defendendo opiniones laboramus.* Haec Isidorus, liberius, quam seculi sui mos ferebat, ab antiqua traditione secedens. Sed apud patres pleraque eiusmodi dogmata reperies, tanto avidius e philosophorum carminibus arrepta, quanto eis facilius divinorum virorum auctoritas conciliari posse videbatur. Eos autem constat gentibus ac civitatibus suum cuique Deum adstrinxisse, quo custode ac propugnatore securitatem, mediatore autem bona quaevia a Iove obtenturos sese sperarent. Hos quoque, ne quid vacuum supersit, in aëre ~~daupovasq~~ incolarum instar divolitare, magno consensu tradidisse, ab alis demonstratum est, Cudwortho praesertim, in *System. intell. Bruckero Diff. ad Eph. 2. 12. in Tempe Helvetica* p. 58. et *I. M. Gesnero diff. de animabus Heracliti et Hippocratis in T. I. Comment. Soc. Reg. Goett.* p. 87. sq. Iis igitur υποθεσσι patres, magis sapientiae huius amore moti quam hausta ex sacris literis certitudine, subscribere non dubitarunt. Sed nec omnibus haec placita arrisuisse dacet *Isidori iudicium*, paulo ante

ante laudatum, et aetate ~~qc~~ doctrina Hispalensi Episcopo multo superioris *Cyrilli Alexandrinorum Archiepiscopi eruditissimi adversus Iuliani* sententiam, quam Celsus concessit Origenes, de populis Dis minoribus ad gubernandum traditis disputatio, cuius praecipua capita in nota subiiciemus *).

Sed operae pretium esset, de *Iudaicis* in hac causa opinionibus pauca disquirere, ob eos praesertim, qui ex huius populi errore Servatorem nostrum Paulumque pravis spiritibus regimen orbis et provinciarum vel

§ 8-

*) Graviter insurgit adversus *Iuliani* opinionem de distributis et subiectis daemonum regimini provinciis: monet enim 1) Deum semet omnibus praesidem exhibere aut non potuisse aut noluisse, neutrum posse probari. 2) Si daemons sui vicarios constituerit, facile aut maioris securitatis causa, sed tunc superarent vi sua creatorem. aut quia indignum Deo fuerit, gentium res curare; at hoc esset crimen superbiae numini inustum: aut ut legibus latis dirigerent gentes ad ea facienda quae Deo placent: sed non esse unanimem omnium et uni Dei voluntati consentaneum animum, nec ubi illi cogitationes subiicerentur, valere libertatem humanaam, virtutem, leges, instituta etc. 3) dici non posse, virtutis ~~afflantem~~ Deum tot hominum turbas tam pravo spiritui et homicidae subiicere voluisse. Si enim virtutis causa dederit praelides. paedagogos optimos dedisse oportet. Si abiecta hominum cura improbis magistris reliquerit, qui ad omnia nefanda cogere consueverint, non posse accusare praevaricantes. 4) denique a bono imperatore procuratores constitui, quos ille cognoverit probos et gnaros officii sui: procuratores autem non propriis sed imperatoris uti legibus: sed daemons seduxisse homines sibi que honorem rapuisse et rel. v. l. c. L. IV. (T. VI. opp. Aubert, p. 116. sq.) *Angustinum* singulari libello eundem errorum refutasse constat.

έξεσιν τε ἀσρος tribuisse sibi persuadent, velut b. Iac. Brucker not. ad Eph. 6, 12. in *catena biblica* ex Anglorum commentariis Lipsiae evulgata, et nuper S. T. Zachariae in *theologia biblica* P. 2. p. 294. Ac nos quidem nolumus vade refragari iis, qui, praeter reliquam superstitionem Iudeorum, hanc quoque inter eos viciisse contendunt: non possumus tamen nec argumentis, quibus utuntur, promiscue suffragari, nec origines huius opinionis inter eos declarare,

Ac primum e Veteris testamenti libris nihil ad adstruendam illam hypothesin de imperio Diaboli et opinionibus Iudaicis colligitur. Satanus quidem, quem Iobaea narratio inducit, orbem peragratur, res gestas renuntiat numini ac facultatem, mala immittendi, accipit a numine: verum nec is e malis spiritibus suis intelligitur, nec orbis imperia tenuit, nec aërem tanquam sedem incoluit, nec nisi venia a Deo concessa nocere potuit. Eum igitur conferre *αρχοντι του κοσμου* non est consentaneum. Nec si Zacharias c. 2. angelos praefides gentium laudat, eos ad hanc causam licet transferre: nam is de quo disputamus *κοσμοκρατωρ* unus est. Zacharias plures agnoscit: noster per *ασρα* circumvolitare dicitur, ille coelesti sede excipitur: in nostro nihil quidquam boni, in illis bonine an pravi fuerint, haud dignoscitur: nostrum philosophia orbi praefecit, illum visio, in qua frustra veritatem rei gestae quaevisiveris, induxit. Nec denique historia de Christi tentatione istas hypotheses vel ut veras confirmat, vel ut antiquas adstruit. Nam vel ipsa promissio diaboli, *τας του κοσμου βασιλειας*, Palaestinae provincias (Ps. 135, 11.) divitemque earum ubertatem offerentis Christo, Matth. 4, 8-10. subiectae est fidei propter autorem ψευσην απ-

ερχης. ac minime admittitur a populo, qui solus Dei subesse imperio ac tutelae crederetur, nec propter difficultates totius narrationis, cum Satanas vere praesens inducatur, alio loco expositas a nobis, magnam vim habet ad persuadendum, Satanam, aut vero imperio aut ementito aut putativo frui in rebus humanis,

Ceterum quomodo in eas opiniones Iudeorum ingenium deductum fuerit, sive patriis decretis, sive barbaris. vix quisquam expediet. Nec, si quid iudico, una via eo devenerit. Alios orientalis philosophia seduxisse videtur, alios Aegyptia, paucos, et feriore demum tempore graeca, quae vel ipsa Aegypto ac Orienti natalia sua debet. Fieri quidem non potuit, sive per naturae humanae indolem, quae semper ad novas notitias adspirat, ac sapientiae studio acta, quidquid novum et utile accipit, id studiose arripit, sive per factum, qui quidem cedere aliorum sapientiae turpe putat et indignum, quin Israelitae exules, cum in aliis regionibus nativerint et educati ac eruditio laudem quaererent, instituta patria opinionibus barbaris miscerent primum, dein corrumperent. Itaque alii quos Chaldaea exules detinuit, Chaldaeis opinionibus sese addixerunt, easque adiungere patriis decretis et conciliare conati sunt; alii, quos Aegyptus aluit, huius regionis sapientiam acquirere, eamque in sacras literas, ut auctoritate divinore stabiliretur, derivare non dubitarunt. Ex hac igitur patria ad Iudeos migravit traditio de daemonibus malis, de quodam spiritu, omnis mali auctore et praefide, de regionibus aereis, huius imperio subiectis, et similibus decretis. Idque his potissimum argumentis intelligitur. Primum frustra harum hypothecum vestigia quaesiveris in libris antiquis, ante restitu-

monem ab exilio conscriptis, tenuia sub exilii tempus, velut in Danielis libris. Nonne igitur tum demum adoptatas eas dixeris, cum aliis gentibus commixti vivarent ac discerent? Deinde graecorum quoque decreta familia ex eodem fonte fluxisse, non est obscurum. Empedocles quidem, qui primus inter graecos videtur daemonas bonos malosque distinguere, atque carminibus tradit, aethera pellere daemonas in mare, quod eos in terram expuat et f. p. (vide *Plutarch. de Iſid. et Oſirid. T. II. p. 361.*) a barbaris ipsi Plutarcho (*de orac. def. T. p. 418.*) videtur hausisse, h. e. ex Oriente aut Aegypto. Denique interpretes V. T. graecos, quos in Aegypto vixisse ac floruisse constat, eas hypotheses de daemonibus malis transtulisse in versionem suam, invito etiam textu originali, Deut 32, 32. Ps. 91, 4. 5. constat. In hac ipsa regione, superstitionis ferace, sapientiae Pseudosalomoneae auctor, qui multa tradit de Diabolo, formatus est: in eadem Philo Iudaeus, graecae philosophiae, quae ex Aegypto in Graeciam derivata, novis, ut fit, accessionibus eo refluxit, studiosus, daemonum imperium sedemque et alia mysteria docuit ac mira subtilitate cum ipsis gentis suae libris vetustis conciliare tentavit: ex ea denique plures familiae gnosticorum prodiere, qui sublimioris sapientiae studio abrepti, et graecanica, quanquam corrupta et turbata, philosophia imbuti de daemonum vi, imperio, ac ordinibus multa nova et inaudita docuerunt atque infelici quadam commixtione ipsos religionis Chr. fontes his opinionibus corruerunt. Neque denique mirum videbitur Iudeos sequoris aevi *), tenaces traditionum, atque exilio, mi-

teria

*) I. Koppe N. T. ad Eph. 2. 2, *Ligfoot hor. hebr. ad Ioh. 12. 31. Eisenmenger entdecktes Iudenthium.* P. 2. c. 8. p. 408 fqq.

DE REDEMPTIONE

feria et contemtu ad barbariem reducitos, his de imperio Satanae decretis adhaesisse *), cum Deum suum, sanctissimum et felicitatis auctorem semper inviderent reliquis gentibus, impio sub capite coeuntibus, ac imitati reliquos, qui sibi sapientiae; heu! quam vilis! laudem vindicarent conflando vetera novis, Platonem cum Aristotele, Pythagoram cum utroque, tum maxime sapere viderentur, ubi e divinis libris per artem cabbalisticam novae superstitioni vetustatis honorem conciliare liceret.

Eadem observatione intelligitur, quid de reliquis N. T. formulis statuendum sit, quae Satanae in singulis hominibus vim quandam conspicuam et operationem internam vindicare videntur. Sunt enim ex eodem, quod diximus, genere, nec quid vere eveniat, docent, verum quid homines eorum temporum evenire crediderint. Neque eas repetere sacri autores dubitaverunt, qui noluere novas formulas inducere, nisi prius nova veritas inventa esset, nec debuerunt, per consilium officii sui, in causas rerum, motuumque et actionum humanarum inquirere, vel vitiosa hominum de iis causis judicia corriger, sed tradere tantum morum directoria et sceleris, undecunque orti, vim reprimere, ac praemunire animum adversus vitiorum insultus tentarunt. Neque aliunde eius opinionis praefidia reperiuntur. Etenim si Satanam instigare atque agitare miseros mortales ad atrocias crimina dixeris: nemo explicuerit, quanam via ad animum accedat seque in mentem hominis insinuet; nemo certis characteribus definiverit, quomodo vis tanta hostis violentius incurvantis agnosci possit; nemo deinde aut experientia certa, aut sensu suo edoctus est, se a Satana exagitari. Rerum quidem et motuum causae sentiri nullo modo possunt, sed animi iudicio

exquiruntur. Atque hoc iudicium, ut per se fallax, plane precarium videtur in hac causa. Nam qui in reliquis rebus effectus ad causas suas caute referre consueverunt, longa et diurna observatione didicerunt, unum cum altero coniungi, nec motum aliquem sine re quadam visibili existere, in qua vis movendi alteram insit. Verum quomodo motum, sensu tuo praesentem in animo, ad spiritum, quem vidisti nunquam, cuius naturam et vim ignoras, quem tibi praesentem esse virtuteque animum tuum agitandi instructum, nulla probabili ratione colligis, quomodo ad hunc spiritum possis sine erroris fraudisque periculo commotionem animi referre? Nolim foras advocari sceleris patronum et auctorem, qui intus latet; nec instigator egreditur animus, suopte motu delatus ad crimina, nec peregrina vi opus est ingenium hominis inquietum et effraenatum atque ad prava quaevis pronum exagitatio.

De hoc loco sedulo admonendus est populus Christianus, ut caveat periculosissimum errorem, qui multos tenet et mirifice fallit, omnes pravos animi motus excitari a Satana, ab hoc se decipi et circumveniri, ab hoc ad omnia, vel invitatos, trahi crimina. Saepè audias, qui viribus suis gloriatur, ubi recta via incedit: si captus pravis cupidinibus ad voluptatem corporis pressum datus est, ubi per temeritatem ac socordiam naturae infirmitas invaluit, purgat sese consortii incusando adversarium. Ita matris nostrae more Gen. 3, 13. sum am quique culpam actores ad diabolum, perniciem sum ad pericula referunt. Sed tu, qui criminibus tuis ut te abluas, inquinas Satanam, cave ne et tibi iniuriam facias et diabolo et Deo: tibi, quem temerariis mendaciis ac illusione tristissima culpam minuendo demulces:

H

Deo

Deo autem, quem vis reo indulgere, et immuni a crimine tuo poenas tuas infligere: diabolo denique, quem calumnias, ut adiutorem criminis tui, quod nescit, quem per se satis onustum scelere tuorum peccatorum mole oneras, cuius denique in pravitate tibi refugium petis. Attentavit tamen: largiar vel hoc, sed tu patrasti scelus. Ille adortus est: sic tu quidem tibi persuades: verum tu armis, precibus, vigili animo, verbo divino, abiectis, velut transfiga cum eo stetisti. Ille instigavit: audio vocem, excusantis dicamne accusantis? illudentis sibi an temere confingentis? putasne igitur animum tuum adeo tranquillum esse atque e communi lege exemptum, ut nunquam turbas cieat et praeceps sua vi agatur? tunc mentis latebras ita es perscrutatus, ita obsedisti, ut ex iis nihil vitii sponte profilire posse persuadearis? Ita reveror ne tuus te impetus haud repressus urserit, ac frustra vel criminis culpa elevetur mendacio vel poena sponte consentienti minuatur propter insidias aut efficietas aut non profligatas. Deus enim, qui rebus nostris benigne prospicit, non deserit mortales nec ita subiecit diaboli viribus, ut non possint non ab eo opprimi. Nulla vis, nulla fraus est, quae valeat contra vim, nostrae menti infamam, regendi actiones suas. Si qui ruunt in facinora, non vi contra arbitrium suum praepediuntur a numine, quod flectere vult, non cogere nec volentibus iniuriam facere, praeminunt tamen adversus tantum pericula eaque providenti cura circumscribit et moderatur, ut nulla vis, inimica virtuti ac felicitati, temere lacerare (*ἀπτεσθαί* I Joh. 5, 18.) possit.

Non probatur igitur hypothesis eorum, qui via sua imperare Satanam aut ipsi persuadentur aut nobis persuadere conantur: nec tamen reliquorum via ingredi licet, qui, subdubitantes de vi inimici generis hu-

mani immediata, ad origines peccati refugiunt et haud temere referri putant ad Diaboli institutum, quidquid erroris, fraudis, iniuriae reperitur in hoc orbe, quoniam Satanás, fraudulentus seductor, primos parentes infidiis suis vicit peccatique veneno, diffuso posthaec in universam eorum propaginem, infecit, naturamque nostram corrupit et primus τον ρομου της αμαρτιας, quam sequuntur miseri mortales, auctor factus est. Hanc igitur normam agendi dum infixisse animis hominum putatur, et naturam, cum qua nascimur, corrupisse; non iniuste statui existimant, mortale genus legibus Satanae parere, et quia naturalis est proclivitas ista, naturam nostram i. e. mentem perversam diaboli sub potestate constitui. In qua quidem hypothesi tum superioris difficultas removetur periculumque evitatur, tum commendatio quaedam extat ab usu loquendi Novi Testamenti. Nam si Christus imperare dicitur, id profecto fit per Evangelium ab eo traditum: si spiritus sancti vis et efficientia laudatur in animis, eam sic concipimus, ut propter doctrinae Christianae, eo autore traditae et perfectae, efficaciam, is auctor notitiarum commotionumque et actionum hominis Chr. habeatur: itaque non esset alienum, Satanae vim agnoscere in omni perversitate hominum singulisque actionibus, ex hoc impuro fonte promanantibus: quemadmodum beneficiorum reum dicimus non modo eum, qui venenum in os infudit, verum etiam eum, qui id in fontem iniecit. Sed non ausim incertam hypothesisin alii incertae plane ac dubiae instruere. Nam qui Satanam in paradisum induxere, plurimi fuere: qui huic opinioni praesidia disposuere, certa et five scripturarum auctoritate five aliis argumentis communica, nullos novi: neque post longas multorum disceptationes et conjecturas evinci potuit, sub figura serpentis, a Mose

commemorati, latere spiritum aliquem Deo hominique infensum, malignumque incentorem criminis ab Eva commissi: de quo hoc loco disputare non esse necesse v. Institutionem nostram theologi christ. (§. 178. obs. 3. T. II. p. 10 sq. Edit. quartae) ubi argumenta huius opinionis discussimus.

Itaque alias modus quaerendus est, cum quomodo Diabolus imperet, declarari debet. Omne imperium duabus rebus nititur, norma agendi proposita. et voluntate aliorum, qui ea diriguntur. Vbi quidem animus accesserit iubandi, et vis, quae cogat ad imperium, maior est imperantis gravitas, insignior maiestas, velut in republica composita: neque tamen a confuetudine dicendi abhorret, eas quoque res imperio uti, in quibus nec animum illum, nec vim, quae cogat, aut videre licet aut cogitare. Ita Pindarus legem dicit omnium dominum; ita fastum, libidinem, avaritiam, dominari hominibus afferimus, quia sunt direstrices actionum humanarum. Similiter auctoritate, precibus, consilio, amore, exemplo amicum imperare fatemur, ubi his rebus apud nos valet et voluntatem nostram flectit. Quomodo igitur non dixeris, omnes, qui ad scelera temere provolant, adversantur veritati, animumque a virtute alienatum ostendunt aluntque, diabolo tanquam socios parere, cuius indolem imitantur, cuius moribus consentiunt, cuius consilia promovent, cui tanquam atesignano omnis impietatis sese, refragarii adversus leges divinas, submittunt? Erit igitur hoc imperium imprimum, quandoquidem nec leges a diabolo accipit peccator, nec eius auctoritate iubetur peccare, nec vi compulsus in eam servitutem abripitur, sed sponte id cupit, cogitat, peragit, aut averatur, repudiat, fugit, quod

quod a spiritu, omnium iniquissimo, cogitari, agi, promoveri, aut refugi antiquior philosophia defendit ac credidit.

Digna res est et iucunda, ex antiquissimae ecclesiae scriptoribus demonstrare, quaenam primis religionis restauratae seculis sententia viguerit, post veterinarum ac monachorum superstitionibus paulatim depravata. Primus est, qui nominari mereatur *Irenaeus adversus haereses*, L. III. c. 34. *Primum possessionis eius (Satanae) vas* (alludit ad Luc. 11, 22.) *Adam factus est, quem et tenebat sub sua potestate, hoc est, praevaricationem inferens ei et per occasionem immortalitatis mortificationem faciens in eum.* L. V. quoniam initio homini suafit transgredi praeceptum factoris, ideo eum habuit in sua potestate, potestas autem eius transgressio et apostasia, ex his colligavit hominem: cf. et L. V. c. 20. Irenaei fere aetatem attingit *testamentum XII. patriarcharum*, fraude quidem hominis christiani compilatum, sed quo vix reperitur magis antiquum et constans in efficta hypothesi et memorabile inter omnia huius generis scripta. In eo testamentum *Naphthali* (Orthodoxogr. p. 1458.) testatur: *qui non fecerit bonum, diabolus possidebit hunc tanquam vas et instrumentum.* *Test. Ascher* p. 1400. *Si homo in malum declinat consilium, omnis actus eius est in malitia et repellens bonum assumit malum, constitutus sub domino Beliar, et si bonum operetur, convertit in malitiam hoc, cum enim incepit boni aliquid facere, finem actionis eius in malum opus perducit, quia thesaurus diaboli veneno malitiosi spiritus impletus est.* Singularem opinionem, a pluribus tamen postea repetitam, continet *Test. Ruben*, quod per singulos peccantes singuli Satanae intelligi debeat, monente iam *Origene hom. XV. super Ios.* Sed hic ipse Q-

vigenes, cui parem non habet antiquitas, avocat nos ad sua scripta, plena pietate ac sapientia. *Homines*, ait, *peccatis suis venumdari iuxta Es. 50, 1. et alienum sibi dominum quaerere sine errando sine peccando (homil. VII. in Exod. c. 15, T. I. opp. Basil. 1536. p. 85. hom. XII. in Ios. c. 9.) homicidio, furto, falso testimonio, tanquam pecunia diabolum nos sibi servos effecisse omnes: esse principem mundi, non quod creaverit eum, sed quod multi sint in hoc mundo peccatores, ipse autem sit peccati princeps: (hom. XII. in num. c. 21. p. 247.) partem maximam regni diabolici et potestatem eius plurimam in cogitationibus regnare hom. XIII. p. 249. cf. et homil. XV. in Ios. p. 362. evadere daemoniorum servitutem, qui nihil fecerit, daemoniis gratum etc. (adv. Cels. L. VIII. p. 382. Spenc.) Subiungam his excerptis duo loca claritate ac usu eximia: alterum ex L. adv. Cels. VIII. p. 399.*

νατας νομον θεσ αδεις ειληχε δαιμων τα επι της γης, δια δε την σφων παρανομιαν ταχα μεν αυτοις διελοντες τας τοπους, ενθε ερημιαι εξιν της γηνωσεως θεσ - ταχε δε ως αξιοι των πονηρων επιεικται καη πολασαη αυτων μπο τα λεγε εταχθησαν αρχειν τας έωυτας υπεταξιντων τη καικια et p. sq. fatetur δυνασθαι δαιμονας εν τοις Φαιλοις δια των εκεινων καικιαν, μηδεν δε δυνασθαι προς τας ένδυσαιεντας την πανοπλιαν τα θεσ. alterum ex tr. περι αρχων L. III. c. 2. Simpliciores quidem credentium existimant, quod omnia peccata, quaecunque commiserint homines, ex ipsis contrariis virtutibus mentem delinquentium perurgentibus fiant, pro eo quod in certamine isto invisibilis superiores inveniantur potestates, quod si v. c. diabolus non esset, nemo hominum omnino delinqueret. Nos vero rationem dilucidius intuentes, haec ita esse non arbitramur, considerantes ea, quae manifeste ex corporali necessitate

sta-

sitate vel dispositione vel corporis motu descendant. Iungamus Origeni *Athanasm*, qui *L. de incarnat. chr. adv. Paul. Samosat.* p. 489. (edit. A. 1601.) disputat φθονω διαβολω θανατος εἰσηλθεν εἰς κοσμον ἐνραμενε της παραβασεως την ἐπινοιαν, κ. ἔτως ἐκ παραποσης ἐν τοιης θεε γεγονεν ὁ ἀνθρωπος δειπνος της ἐπισπορας τε ἔχθρε και ἐνεργει λοιπον και ἀμαρτια εν τη προθεσει τε ανθρωπε - και Φυσιν εν αυτω ἐργασομενε τε διαβολε - αλλα προθεσεως παρατροπην ειν παραβασεως εἰργασσετο. vid. et *de salut. adv. Chr. l. c. p. 500.* Sequenti Seculo *Augustinus* occidentem illustravit, omnes fere post se trahens secutarorum seculorum doctores. Hic sedulo urget, contra Pelagianos insurgens: *hominum genus quadam iustitia dei in potestatem diaboli traditum esse, peccato primi hominis in omnes transeunte:* (*L. XIII. de Trin.*) nea tamen modum illum, quo traditus est homo, ita debere intelligi, tanquam Deus hoc fecerit aut fieri iusserit, sed quod tantum permisericet, iuste tamen: illo enim deserente peccantem, peccati autor illico invasit (*de C. D. L. XIII. c. 12. de div. daemon. c. 5. de Conf. Evangel. L. I. c. 20.*) dominari diabolum ius, qui diligunt temporalia bona, quae hoc visibili mundo continentur, non quia ipse Deus est huius mundi, sed princeps cupiditatum earum, quibus concupiscitur omne quod transit. Per hanc cupiditatem regnat in homine diabolus et cor eius tenet: *L. de agone Christi c. 1.* Eodem Seculo *Cyrilli Alexandrini* sententia tum autoris gravitate tum perspicuitate digna prae reliquis est, quae recenseatur in *Ioh. L. 10. c. 1.* (*T. IV. Opp. p. 255.*) diabolum αρχοντα τε κοσμος προς το παρον ἀνομασεν, εχως αιληθως δυτα δεσποτην, αλλα ωσπερ τινα των αιλιτηριων βαρβαρων, πλεονεξιας νομω αρχηταντα, των κατ' εδενα τροπον προσηκουτων αυτω.

νόφ' ἔχυτω γαρ ἐποιησατο δια της ἀμαρτίας τον ἄνθρωπον οὐαὶ ὡσπερ τινὰ ποιμνην ἀνεπίσατητον ἀποβικολγσας θεε, των ἀλλοτριων ἐκρατεε. Quae plenius exprimit ib. p. 923. ἀρχοντα τε ἀιώνος τατκ ιενιληνε θεος, εἰχώς ὅντα κατ' ἀληθειαν, εἰχώς ζσιωδες ἔχοντα ἀξιωμα, Φημι δη το δυνασθαι κρατειν, ἀλλ' ὡς ἐξ απατης οὐαὶ πλεσνεζιας την ἐπι τατο δοξαν ιερδαινοντα, οὐαὶ ἐν τοις πλανωμενοις ἔτι κρατεντα τε οὐαὶ ἀρχοντα δια την ἐνεσσαν ἀυτοις μοχθηροτατην προαιρεσιν, οὐαδ' ην τη πλανη τον οικειον προσδοκησαντες νουι ἀδιαφυκτον ἔχεσι της αἰχμαλωσιας τον Βροχον. καιτοι διαδραναη παιρον ἐπ' ἔξεσιας ἀυτοις, δια πιεσως της εἰς χρισον μετατεθεμενοις εἰς ἐπιγνωσιν τε κατ' ἀληθειαν ὅντος θεε, νοθον ἐν ἄρα το της ἀρχης ὄνομα τω σκτανα, Φυσικης μεν εἰ προσον (falso legunt alii προς θεον) ἐν δε τη τω πλανωμενων βδελυρια δικσωζομενον. Addendus haic ex Latinis Gregorius M. Romanae Ecclesiae praesul Moral. in Iob. L. 2. c. 17. *Satanas cadens à sublimibus humanae mentes iure possedit, quia in culpae suae vinculo volentes adstrinxit.* v. et Ambrosiaſter s. Hilarius Diaconus conim. in Rom. c. 7. *Diabolus hominem tam propter Adam quam propter ipsius peccatum in conditione se habere gratulabatur.* Iungo his Gaudentium, Episcopum Brixensem Tr. XII. *Diabolus huius mundi princeps usurpatione dicitur, non natura. Etenim seducens humanum genus, ut derelicto Deo Satanam coleret, per simulacra manufacta, principatum violenter tenuit et exercuit tyrannidem.*

Haec quidem doctrina, conservans veterem opinionem Judaicam, communis fuit et nimis diu conservata. Quosdam tamen Seculo quarto contra sensisse et denegeasse daemonibus potestatem instigandi ad peccata, docet

Hiero-

*Hieronymus in Ep. ad Eph. L. III. c. 5. (T. VII. opp. p. 672. ed. Venet. 1769.) qui post varias magicarum artium technas *κατ' εινονομιαν*, ut videtur, descriptas, haec, ait, *protulimus*, ut *retundamus eorum opinionem*, qui putant, *omnia vitia esse carnis et sanguinis*, et *nullam habere daemones potestatem*, ut nos incitent ad peccatum. Sed hos, quum quinam illi fuerint, lateat, lubens praetereo. Serius aevum, uti saepius accidit, superiorum commenta retractavit: cuius rei duos testes afferam, alterum *Hermannum*, abbatem S. Martini Turonensis Sec. XII. qui in libro *de incarnatione Domini* (p. 14. ed. Lugd. Bat. 1692.) clare negat satisfactionem Christi ad Diabolum pertinere; addito argumento: *homo, si diligenter suspiciatur, nihil debebat Diabolo, vel in manu vel in potestate eius confitebat*, quanquam paulo ante eundem suasisse protulatissimum peccatum hominemque sponte se ei supposuisse, per os Diaboli, prositeretur. Multa magis h. l. nominandus erit, haereseos hac in re postulatus *Petrus Abaelardus*, qui praeter alia atrociora dogmata omnem Satanae vim, cui homines obnoxii forent, tempore negare dicebatur. Sed ipsum audiamus, si quidem adversario fides habenda, *Bernhardo, in Epist. notissima ad Innocent. II. Pont. Rom.* (quae est 190. *Epp. in opp. Antv. 1576.*) *Sciendum est*, Abaelardus ait, *quod omnes doctores nostri post apostolos in hoc convenient, quod diabolus dominium potestatem habebat super hominem et iure cum possidebat, ideo scilicet, quod homo ex libertate arbitrii, quam habebat, sponte diabolo consensit.**) *Aiunt namque, quod si quis aliquem vicerit, vietus iure victoris servus constituitur. Ideo, sicut dicunt doctores, hac necessitate efficitur.**

*) cf. *Athanasi, Augustini, Gregorii M. loci paulo superius laudata: Plura dabit Pars posterior nostrae dissertationis.*

cessitate incarnatus est filius Dei, ut homo, qui aliter liberari non poterat, per mortem innocentis iure liberaretur a iugo diaboli: Sed, ut nobis videtur, pergit Abelardus, nec diabolus unquam ius aliquod in homine habuit, nisi forte Deo permittente ut carcerarius: nec filius Dei, ut hominem (sc. ab hoc dominio) liberaret, carnem assumit. Haec quidem docuit vir eximius vel praemonens homines adversus eius opinionis de domino Satanae abusum periculosisimum, vel dialecticam iuris notionem secutus: qui postquam Bernhardo, Abbatи Claraevallenſi, viro vehementi, clamoso et, quod hominibus eiusmodi sanctitatis plerumque accidit, in subsidium privatae vindictae publicam opem imploranti, exosus extitit literarum bonarum amore, quas barbaries istorum hominum aversatur, non potuit effugere criminationes altosque clamores actoris, cum creduli per odium, teste Ottone Frisingensi, tum cupientis fervore adversus haereticos tueri pietatis suae famam, facilius exclamationibus parabilem quam moderatione, amore et factis egregiis. Itaque hunc reum egit arrogantiae, impietatis, et iustius pronuntiavit, ut os talia loquens iustibus tundretur quam ut rationibus refelleretur. Scilicet his armis pietas depugnat! his veritas vincit! Frustra conqueritur de iniuria sibi illata Abaelardus, qui, quantum ex ipsis Bernhardi verbis assequi licet, negato iusto dominio Diaboli, si quid peccavit, hoc crimen patravit, quod unus post omnes ecclesiae patres reiecit dictiōnē incautam ac ambiguam; neque tamen rem ipsam negavit; nam in Apologia sc. confessione fatetur: incarnatum esse filium Dei, ut nos a servitute peccati et a iugo Diaboli liberaret. Igitur in eo crimine innocens, nedum laude ac imitatione dignus videtur, cum purgare a superstitione et

et ab ambiguae phraseos fraude Ecclesiam Christi ad rectam simplicemque fidem philosophia sobria i. e. ratione literis exulta reducere omni opera annis est.

Iam quod ad *homines* attinet *huic imperio additum*, res non magnam habet difficultatem nec post ea, quae adhuc monuimus, indiget disquisitione propria. Nam qui Christi regno subsunt h. e. in familiam Christianam adoptati, ii diaboli potestatem effugerant. Contra qui vel extra Ecclesiam vivunt, vel societati Christianae adscripti capiti suo adversantur moribusque τῷ κοσμῷ communicant, ii omnes, Satanae subiacere Luc. 11, 23. Ioh. 8, 44. et si secernantur ad Ecclesia. Satanae tradit. Cor. 5, 5. in sacris literis dicuntur. Itaque cum ratio ἔξοδων diabolicae admodum similis τῷ τῷ χριστῷ, haud inepte dixeris, alios in visibili, alios in invisibili diaboli imperio conversari. *Apol. A. C. Art. IV. de Eccl. p. m. 327.* Ad posterius referas, qui tacita impietate fidem Evangelii, quam profitentur, vel depravant vel abnegant factis: priori adscribuntur, quicunque a communione status Christiani sunt remoti.

De *ethnicis* quidem et idololatris nos non dubitare finit vel oeconomiae divinae N. T. cum illa V. T. analogia vel Paulinum effatum, quod hunc mundum, κοσμόν i. e. homines profanos, diabolo adsignat et cultum idololatricum ipsi daemoni deferri ex opinione tum recepta statuit 1 Cor. 10, 20. Hinc fluxit, ut haud veriti sint, omnem superstitionis ethnicae apparatus Diaboli machinas ac pompam, sedem eius imagines, sacrificia Satanae oblationes, ipsos denique sacerdotes diaboli instrumenta ac sacerdotium dicere ac seiuentes a monotheismo huic imperio subesse existimarent.

Atque

Atque in hanc sententiam communis suffragio abierte doctores ecclesiae, qui ut est ingenium humanum, maluere de rebus invisibilibus differere atque inter angelorum et daemonum consortia versari, quam se resque promtas et visibiles, humanas, observare, atque institutis variis superstitionem adiuvarunt. Omnes fere ita sentiunt, ita loquuntur, ut gentilem impietatem regni operisque Satanici nomine describant et idolatriae cultores, oraculorum imposturas, ac magicarum artium fraudes a diabolo regi, non dubitent afferere.*). Sed ii quoque, quorum placitis Evangelii puritas primum fuit turbata, Marcion, Cerinthus, Cerdus, Valentinus haec studia, has hypotheses tenuere somniisque suis involverunt. Sed haec tanquam nota atque indubia nolo persequi. Multo tamen magis observare liceat, ex hac opinione natos praecipue *ritus* formulasque, quibus Ecclesia initiandis adultis ad facra sua utebatur. Hinc suspicor factum, ut baptismi sacramentum Φωτισμον dicerent eorum, quos tetrae idolatriae tenebrae oppreserant: hinc ritus in manumissione frequentes transferebant ad eam solemnitatem, qua e dira diaboli servitute erectos Christianae libertati vindicabant neophytes; hinc denique insti-

*) Cf. in primis *Athanasius de incarnatione V. D.* (p. m. 46. Opp. 1601.) *de salutari adventu Christi* p. 55. *Eusebius de praepar. Evangel. L. IV. C. 6. L. V. c. a. Cyrilus Hierosolym. Catech. VII.* p. 69. (ed. Prevot.) Recte *Thomas de Aquino super L. III. sentent. dist. 19. qu. 1.* : *Illi proprie sub diaconi servitute continentur, qui ipsi servitutem latriae impendunt. De oraculis consulendi van Dale, Vossius et Fontenellius: De magia praeter innumeros Ill. Massei Arte magica anichilata, et Ill. de Cauz. liber pereruditus: de cultibus magicis, cuius editio altera Vindobonae 1771. prodiit, in primis de patrum fontentia L. I. c. V. p. 214. sqq.*

institutum, ut et baptizandi renuntiarent solemni formula
Satanae (tanquam principi) et operibus eius, (idolorum
cultui) et pompa eius (h. e. universo praestigiarum ac
superstitutionis apparatu), de quo consulendus *Wallius in
hist. baptismi infantum*: et, qui baptismum peragebant,
exorcismis contra diabolum insurgerent. De *renuntiatione*
quidem apta est *Cel. Semleri* (*not. ad. Baumgart.
breviar. antiqu. Chr.* p. 217.) *observatio, ista formula
opus fuisse ad ethnicos, qui solebant praefigiis ac super-
stitutionibus dediti esse, quarum rim et virtutem a diabolo
repetebant.* Non enim alii permittebat purior disci-
plina ad sacra sua aditum, nisi regresso ab impio cultu
et detestato nativam religionem sponte ac solemniter
ante novae fidei augurium, qua novo quasi domino
Christo semet devoverent, praesertim in ea seculi cala-
mitate et periculis, ne cruciatum metu ad pristinam
impietatem redirent. Utrum autem ad infantes a Chri-
stianis parentibus prognatos institutio illa ab origine per-
tinuerit, quos communionis cum πομπῇ et operibus
Satanae i. e. idolorum cultu arguere absurdum videtur,
omnino dubito, sive ob renuntiationis consilium, sive
ob veterum doctorum silentium, qui si hanc ceremoniam
commemorant, adulorum plerumque, qui extra eccle-
siam nati vixissent in impietate, baptismum describunt.
Ac quamquam eos, qui succedente aevo eadem disci-
plina in infantibus Christiano sanguine cretis utebantur,
graviter peccasse non existimem, cum renuntiationem di-
cerent, diabolo factam, esse sponsonem futurae pietatis,
vitandique sceleris, sicut prolixius interpretatur *Ephraem
Syrus* *quaest. et resp. de abrenuntiatione* (P. I. opp. lat.
Voss. p. 187.) re tamen accuratius investigata, malim
interpretationem benignam fautoribus earum relinquere,
institutum autem, cuius consilium nullum est, omittere.

Solemnis

Solemnis Satanae adiuratio, quae fit in baptismo s. *exorcismus* ex eodem fonte, quo abrenuntiandi ritus, defluxit ea aetate, qua Christiana simplicitas externae ac visibilis pompa studio coepit sucumbere, et, nisi me coniectura fallit, unice pertinuit ad eos, quos divina religionis nostrae virtus a gentili errore revocabat. Eos igitur, in quibus tanquam in membris suis Satanam vivere statuebant, quo maior solemnitas accederet sacro ritui, increpationibus curarunt praeparari ad communionem Christi atque convinci, non esse adhuc in sanctis hominibus locum adversario gravissimo, nec timendam eius vim, fracti quippe ac propulsati, cum Christo fidem daret catechumenus. Mox tamen, *Ambrosii* iam aetate, ritum adulorum initiationi accessorium ad infantes legitimus translatum, quod ego vix provide factum existem. Defecit enim a primitiva institutione et facile ad superstitionem, qua nihil pernicioſius accidit verae ac simplici religioni, improvidos deducit. Evidem pugnari graviter pro ea institutione a maioribus nostris Seculo maxime XVI. post purgatam Ecclesiam intelligo: sed diversa via, diversa mente: de quo consulendus *L. M. Kraftii* libellus, *historiam exorcismi* recensens, multis sane locis emendandus et augendus, et quae gravium Theologorum iudiciae colligit, *bibliotheca Danica Part. IV.* p. 1 - 138. et *P. VI.* p. 1 - 128. Namque alii, cum exorcismi causam agunt, defenderunt tantum ac professi sunt libertatem Christianam, quam violenti adversariorum insultus et fallacie tentarunt, non ut rem nostram adiuwarent, sed ne erroribus suis, clam disseminatis, cum iam publice prodire sustinerent, publicus aliquis ritus obstaret: plerique non demonstrarunt debere propter insignem aliquam utilitatem, sed posse sine insigni noxa

noxa tolerari: multi quoque gravibus argumentis in contrarium abidere. Ex antiquitate certe, ad quam praecipue provocant, qui exorcismum tuentur, firmior est argumentatio adversus eos, quibus persuasum erat, eam ceremoniam cum multis aliis originem pontificiae superstitioni debere, quam adversus eos, qui de necessitate atque commodis, inde oriundis, subdubitant. Nam in omni ritu non aetas, sed causa debet considerari: ex illa auctoritas vulgo aestimatur, ex hac animus institutus ipsiusque instituti necessitas ac utilitatis ratio intelligitur. Quodsi tamen exorcismum dixeris signum divinae adoptionis, ~~vel~~, quod alii afferunt, precum formulam, non repugnem piae interpretationi, dummodo de ea edoceatur populus, et si non dissimulem, (non enim detinet doctorem ecclesiae), commodis ecclesiae magnopere consuluisse pios magistratus cautosque doctores, qui aut primo repurgatorum sacrorum tempore, usi opportunitate et libertate Christiana, aut nostra aetate, quae simplex rituum decus et dignitatem, reiecta superstitionis materia, restituere coepit, formulam, auditu diram, usu obscuram, interpretatione ambiguam, nedum vanarum opinionum fautricem, arcere et delere e libris Christianis pie decreverunt.

Ita ipsum tractationis nostrae filum deduxit nos ad alteram quaestionem, an omnes infantes ante baptismum censeri queant diabolo esse obnoxii? quam miror moveri a doctoribus, dignitatis Christianae et pietatis verae studiofis, doleoque adfirmari, non modo inter nostrates, qui medicis similes, quorum arrogantia morborum vim dictis suis exagitat, ut artis suae, superandi tantos impetus, honor et premium augeatur, miseriam infantum deplorant vehementius, quo magis virtus baptisini extollatur et commendetur,

g.

v. g. I. Winkelmann *disp.* Giesenf. T. 3. *disp.* 12. *thes.* 8. *infantes -- natura sunt filii irae constituti sub potestate Satanae:* M. Walther *harm. bibl.* p. 1088. *antequam baptizamur, dubium est nullum, nos esse adhuc in regno Satanae,* verum etiam apud alios, qui cautius in his causis versari solent. Ita *Belgae confitentur*, (in *Syntagm. Conf. fidei Aurel. Allobr.* 1612. p. 180.) *credimus-ac proponemus - Iesum abolita circumcisione baptismum illius loco instituisse, quo in Dei Ecclesiam recipimur et a cunctis aliis gentibus ac peregrinis omnibus religionibus segregamur - adspersio sanguinis efficit, ut e tyrannide Pharaonis i. e. diaboli egredi et in spiritualem terram Chanaam introire possimus.* Multo autem gravius incommodum enascitur e translatione formulae frequente in libros liturgicos, qui diabolum obsidentem vique sua opprimentem infantes recens natos precibus abigendum atque eiiciendum esse monent. Ac si veteres libri, Lutheri tempore et auctoritate, Osiandro potissimum auctore (nam ordo ecclesiasticus ab eo compositus omnes fere Ecclesias Lutheri partes secutas occupavit) his formulis uti non dubitarunt, facilis et promta est excusatio tum a prudentia, quae antiquam disciplinam noluit omnino immutare, adeoque e liturgiis pontificiorum decreta quaedam conservavit ac repetit et propagavit, tum ab ingenio illorum temporum, quod cessit superstitioni veteri de Satana, neque se facile ex his tendiculis errorum vulgarium expedire potuit. Quomodo autem eorum instituta qui in hac nostri temporis opportunitate et felicitate easdem formulas aut conservant, dum reiicere liceat, aut inducunt, adsensu probem vel liberaliter excuseam, argumentis idoneis non video. Nonne temporum hominumque commentarii et barbararum opinionum vestigia dies tandem deleat?

Barba-

Barbararum inquam, nam et supra ostendimus, eas ortas et comprobatas fuisse eo tempore, quo adhuc rude ingenium careret verae philosophiae cultu, et nemo dubitat, quin crudeli decreto infantes, natī parentibus Christianis Deoque precibus commendati, atque in societate hominum Christianorum in lucem editi, Satanae subiiciantur eiusque tyrannide misere deprimantur. Non aliud Diaboli imperium agnoscunt sacrae literae, quam in homines idololatras et peccatores, qui voluntatis perversitate, exempli pravitate, animi malitia, tanto magis ad Diabolum accedunt, quanto longius a sanctitate Christiana exemploque Dei avertuntur; infantes autem horum in societatem deiicere, innocentiam criminis commiscere, desertos vocare a Deo, qui sub Dei regimine nascuntur, infensissimo tyranno subdere eos, quos Deus per parentes ad Christum vocat, eosque dicere profanos, qui semine sancto prognati sunt: quis ausit sine iniuria et calunnia? quis id fieri sine dolore audiat, legat, ferat? Nobis Pauli auctoritate infantes a Christianis natos non esse impuros s. profanos, sed sanctos, *1 Cor. 7*, persuadetur, nec ego ausim contra admonitionem divinam pronuntiare ἐάν οὐ θεοσ εκαθαίσε, συ μη κοινον. *Act. 12, 9.* nec tenetos parentum animos formulis duris et assertis temerariis angere atque perturbare.

Cum de patrum sententia quaeritur, intelligimus, multa quae huc referri possent et a multis referuntur, plane aliena esse ab hoc loco velut *Gregorii Nysseni de baptismo* (*T. II. opp. Paris. 1638.*) ubi baptizandos alloquitur: ἐξέλθετε τὰ δεσμοτηρία, παρακλω, Φευγετε τὸν διαβόλον ὡς πικρον δεσμοφύλακα εἰ της συμφορᾶς τῶν αμαρτωλῶν τρεφομενον και κερδαίνοντα. ἔξω της παραδεισα τυγχανεις κ. τ. λ.. Non dubito iungere huic

Nestorium, quem si quid iudico invidia magis quam error opprescit Serm. II. adv. Pelag. (in Opp. Marii Mercat. ed. Garner. T. I. p. 81.) Sed hoc beneficium (liberationis a diabolo) omnibus confert lavacri salutaris necessarium sacramentum - qui enim ablutus est peccato, fit illius domesticus et con corporatus et familiaris, qui istud chirographum solvit. Manet autem debitor catechumenus, tanquam eius qui evacuavit chirographum alienus, cuius anima cum de carne migraverit, angelis per ductoribus animarum se interponens diabolus: Hanc, inquit, meam extantem cur eripitis animam? meam invadiis possessionem, meos invadit debitores: iuri meo, angelii, vim inferre conamini: quid enim vobis cum catechumenis videtur esse commune? Non sunt renati ex aqua et spiritu, haereditati, quae obnoxia mihi est, non renuntiaverunt, evectionem regiam (licentiam cursus publici faciundi) non habentes quomodo iter sufficient? etc. Haec enim et pleraque similia pertinent ad adultos et catechumenos. Sunt tamen alia testimonia non obscura, quibus infantes quoque huic sorti subiiciunt, nec ab eo tantum tempore, quo Pelagius miseriam nostram elevare tentavit, quamquam hoc praecipue, Augustino autore cuius satis nota est disputatio repetita a Cœlestino Papa ad Episc. Galliae, de doctrina Augustini Thes. 9. (Epist. 105. sub finem) quod exsufflantur et exorcisantur infantes, hoc procul dubio fallaciter sit, si diabolus ei non dominatur: si autem dominatur et ideo non fallaciter exsufflantur, per quid dominatur, nisi per peccatum princeps peccatorum? v. et de Eccles. dogmat. L. X. c. 22. Ante eum tamen Optatus Milevit. de schism. Donat. L. IV. c. 6. (p. 92. Albasp.) neminem fugit, quod omnis homo, qui nascitur, quamvis de parentibus Christianis nascatur, sine spiritu immundo (al. mundi) esse non possit, quem neceſſe

necessitatem ante salutare lavacrum ab homine excludi et separari. Et Hieronymus in Proverbiis L. III. *Vbi multitudo servientium Deo, ibi Christi gloria: ubi soli catechumeni vel recens nati infantes sub regno adhuc tenentur diaboli et ipsi tempore congruo festinantes in Christo renasci, ibi ignominia manifesta principis mundi.*

Ex iis, qui Ecclesiae admiscentur, peccatores diabolo obnoxios esse, demonstravimus, nec iam repetere adtinet, estque ipsa locutio omnibus Ecclesiae doctoribus adeo trita, ut non opus sit, eorum scripta excutere. Prae reliquis tamen recensere liceat Oecumenii observationem, alios filios, alios servos diaboli esse. Namque super Ioh. 3. (*Exposit. in VII. Ep. Cathol. p. m. 271.*) ait: ὁ ποιῶν την ἀμαρτίαν, ἐκενος και τω διαβόλω ανεπληρωται, ἥτοι ἐις θάνατον, τω πλεον ἐνεργειν και αυθαιρεστον το κακον, ἥ εἰς δελον, τω καταπαλαμπθησαι τω πονηρω και χειρωθησαι ὑπ' αὐτα και την λατρειαν κατακριθησαι Sic quidem ille, acute magis, quam apte. Nam in utraque formula metaphorae varietas non tollit vim communem. Nam filium Diaboli dixeris, qui diabolo in studiis adversus Deum consentit, sicut Abrahami filios scriptura nominat, qui Abrahami fidem imitantur Rom. 4, II. vel Dei filios, qui ad similitudinem cum Deo adspirant, qui et δούλοι Θεου dicuntur; rursus servos Satanae vocaveris, qui animi impietate morumque pravitate sceleris quasi praesidi et antesignano iunguntur.

Quodsi patrum scriptis ii tantum bene atque cum fructu utantur, qui non doctrinae solum capita sed argumenta quoque atque causas colligunt: non possumus praeterire eorum indicium, sive historiae, sive usus

causa. Sed conquirendi molestiam fere a nobis averit *Bernhardi* beneficium, qui in epistola 190. supra laudata, quidquid ad potestatem diaboli demonstrandam, sive aptum sive ineptum, produxere antiqui scriptores, pie et modeste, scilicet Innocentium II. edocerurus, compilavit. Ex V. igitur ac N. T. tela contra Abaelardum petit, quae quanquam non feriant vi, multitudine tamen terrent. Ex V. T. Iobi locum c. 40, 23. profert: *Leviathan* h. e. diabolus *absorbet fluvium* i. e. genus humanum et *habet fiduciam*, quod et *Iordanis* i. e. ipsa electio *influat in os eius*: dein Pl. 106, 2. redemit eos *de manu inimici*, *de regionibus congregavit eos*; scilicet unus inimicus, qui pluribus regionibus praefuit, diabolus est. Sed has expositiones allegoriarum studium peperit parum probabiles. Novi testamenti dicta praecipua sunt 2 Tim. 2, 26. Ioh. 16, 11. Luc, 11, 21. sq. quod denuo allegoria detorfit: atrium esse mundum, vasaeius homines (v. Irenaei l. p. 141. denique addit, quam ex Luc. 22, 53. pateat, quod vel in ipsum Servatorem nostrum diabolus potestatem habuerit, iustum quidem, quia data sit desuper, dubitari non posse, reliquos etiam homines eius potestati iuste subesse. Sed de horum argumentorum vi ac pretio facile quisque iudicabit.

Singularis est atque minime praeterunda opinio scriptoribus Christianis ab antiquissimo inde tempore familiaris: Adamum, patriarchas, prophetas et omnem piorum V. T. cohortem ante Christi adventum detentos fuisse sub potestate diaboli, ereptos autem Christo ad inferos descendente. Ita *Iustinus Mart.* (dial. c. *Tryph.* p. 506. *Sylb.*) *Irenaeus adv. haer. L. III. c. 34. 35. 39.* ubi multis verbis disputat adversus eos, qui Adamum

ad regna coelestia translatum negabant, *Athanafius de sal. adv. chr. T. I. p. 500. Optatus Milevit. de schismate Donat. L. III. p. 80. uterque Cyrilus Hieros. Catech. IV. et XIV. p. 27. et 150. et Alexandrin. Glaphyr. II. T. II. p. 45.* et multi alii, sequioris etiam aevi, quorum sententias passim recenset I. A. Dietelmaier, cuius quidem memoriam pie recolo, *hist. dogmatis de descensu Chr. ad inferos p. 17. 25. III. Ed secund.* Hanc hypothesam praeципue negasse Abaelardum, sive quia non intellexit dicta patrum, quae rite exposita eo redeunt, oppresos morte patriarchas Christo resurgente vitae fuisse restitutos, sive quia suo tempore somnia de limbo patrum praevaluuisse vidiit, non est, quod dubitemus; namque sic infert, teste Bernardo l. c.: *Numquid etiam pauperem illum, qui insinu Abrahae requiecebat, sicut et divitem damnatum diabolus cruciabat aut etiam in ipsum Abraham dominium habebat ceteros que electos?* Sed plura de his monendi locum dabit Pars dissertationis nostrae altera.

Denique quis ex his dictis non intelligat, *miserissimam* esse servitutem, qua diabolus opprimit nihilque tristius atque atrocius accidere posse mortalibus, quam in eo regno detineri, quo semotus a Dei cognitione, foedis erroribus pariter ac scelerum libidine discrucieris, inquieto primum per scelerum incitamenta assidua animo, dein per conscientiam turbato? quid magis calamitosum atque horrendum reperiatur, quam jungi animo, institutis, moribus, infelicitate, scelerissimo spiritui et sceleris societate detineri, quod imperat tyranni more, atque ad mortem et perniciem trahit? Habent hic Evangelii doctores, de quo populum severe admoneant, ut intelligat, quomodo potestati Satanae nemo pareat, nisi qui sceleri impli-

catur, ut sentiat miseriam των δουλων της ἀμαρτίας, atque caveat, et repudiata superstitione cognoscat beneficium Christi, qui sese vindicem libertatis adversus tristissimam tyrannidem exhibit. Itaque ad alteram partem dissertationis nostrae deducimur.

P A R S P O S T E R I O R

*de redēptione a poteſtātē diaboli factā
per Chriſtūm.*

Qui liberationis vel cuiuscunque beneficij memoriam ea mente recolunt, ut gratitudinis sensum suscitent fiducie atque alant erga eum, a quo magna felicitas provenit, non immerito neque frustra periculi, in quo verabantur, praesentiam, miseriae, si denegatum fuisset beneficium, magnitudinem auctorisqne, qui inde eripuit animum saepe solent reputare secum atque dijudicare, quam inextricabile discrimen, infortunium quam grave, quam inevitabile fuerit, atque ita non magis e miseriae, quam timebant, renovato sensu auxilii praestantiam aestimare, quam a benefactoris voluntate libera, prompta, benigna ad omnem erga eum pietatem accendi. Itaque Christianos, qui Diaboli tyrannidem servatoris optimi Iesu Christi auxilio effugerunt, fas est, hanc quoque inter plurima, hoc autore sibi collata, beneficia felicitatem intelligere, et pia mentis recordatione aestimare seduloque cavere, ne vel, quod ille non tribuit, tanquam tributum quaerant temere, vel quae illi revera debentur, negligentius vilipendant. Nam in gratibus rependendis utrumque vitiosum reperitur, primo fingere beneficium, ut gratiam habeas, quasi non habeas vera, quibus obliteris:

geris: dein obliuisci bonorum, quae alteri debeat, quo fit, ut gratitudo, quae recordatione nutritur ac fovetur, magis magisque emoriatur. Atque huic vel temeritati vel levitati ut occurreremus, in priori differentiationis parte, ad sacrarum literarum fidem disquendum sumsimus, quaenam sit illa diaboli potestas? vicimusque impropriam esse et contineri vel ethnicismo vel hominum pravorum societate, qui ad mores diaboli sceleris studio sponte sese componunt et ab hoc malorum omnium, quibus natura humana polluitur, antesignano, tum regi se se patiuntur, cum ingenio suo ad impietatem prono more servili parere non dubitant. Sic nobis via parata est ad declarandum, quomodo Christo liberatio ab hac tyrannide debeatur.

Quem locum sic pertexere institui, ut *primo* veritatem redemtionis demonstrem, *dein* de modo liberationis, consultis scriptorum antiquorum opinionibus, disquiram, *denique* beneficij magnitudinem insignem iustumque usum exponam.

Primo igitur liberationem a diaboli potestate atque imperio deberi Christo et cum restitutione hominum, per eum facta, arctissime coniungi, ipsius verbi divini testimonia satis perspicua et rerum inde a Christo nato gestarum historiae confirmant. *Illa* quidem *duplicis* generis sunt. Nam *alia* Christum eo fine in mundum venisse contendunt, ut Satanae vis per eum destrueretur, *alia* haec revera eo autore perfecta fuisse docent. De singulari iam paucis dispiciemus.

E *priore* genere *Johannis* dictum in *Epistola prima Cap. III. v. 8.* valde memorabile est, vel ob autorem, vel ob perspicuitatem. Ob autorem quidem, cum ab eo veniat, qui *capita religionis Christianae* fide summa ex-

ponit. Perspicuitas autem loci tanta est, ut sine ambigibus sensus verus deducatur. Non enim dubitari poterit, ἐργα διαβόλος, opera diaboli,, ea dici, quae voluntati diaboli conformia sunt. Sicut enim ἐν ταῖς θεσσαλίαι significat animi habitum tales, quo per vires a Deo collatas imago divina quasi renascitur in homine, in verae sanctitatis studio atque exercitiis conspicua: ita dictionis ἐν ταῖς διαβόλοις εἰναι non alia vis erit, quam corruptio animi viribus parere Satanae et eius quasi imaginem mente factisque prae se ferre. Eam hominum infelicitatem commate octavo Iohannes commemorat utque ab ea lectores reducat, iubet recordari, quam sit a felicitate, per Christum parta, longe alienissima. Ἐργα igitur διαβόλος omnia eorum opera dicuntur, quos ἐν ταῖς διαβόλοις esse monuerat, sive ea, quae ad voluntatem adversarii nostri sunt i. e. peccata. Neque etiam ambiguitas locus est in voce λυσιν, cuius potestas est destruere, evertere, tollere, quo sensu Ioh. 2, 19. dicitur λυσιν τὸν ναὸν confringere templum, λυσιν γραφὴν Cap. 10. 35. destruere scripturam eiusque auctoritatem inluere, λυσιν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν 1 Ep. 4. 3. solvere Iesum i. e. tollere eiusque adventum negare, *) Similiter apud Homer. occurrit Ill.

II. 100.

*) Scio equidem omnia, quae habemus, exemplaria graeca h. legere, ὅ μη ὁμολογεῖ eamque lectionem ab antithesi coimmatis praecedentis non sine specie commendari. At praeter versiones antiquissimas Latinas, quae habent, qui solvit, Ireneai quoque translationem, e graeco factam, atque Tertullianum, Socrates graecos quoque Codices laudat, qui ὡς λυσιν legerint. Itaque antiquitatis summam commendationem habet το, ὡς λυσιν. Accedit, quod illa phrasis insolentior sit atque obscurior neque tamen a phrasi Iohannaea abhorrens, quae multo facilius cum nota glossatoris, margini ob illustrationem

II. 100. Τροιης ιερα κηρυδεμνα λυσιμεν, Troiae sacra moenia dirueremus; et apud Euripid. *Iphig. in Aul.* v. 1268. Θεσφατ' ει λυσω Θεας, si effata Deae solvero i. e. effecero falsa illa deprehendi et eventum non fortiri. Plane consona nostrae phrasis dictio *Rom.* 14, 20. μη παταλε το ἐργον Θεω, quod oppositum τη σκοδομη hunc sensum habet: cave, ne edendi licentia pietatem atque religionis studium, alterius animo divinitus infixum, evertas eiique ab hac deficiendi imprudenti consilio autor fias. Iam si Apostolus nostro loco hunc sequitur usum, repressam peccati dominationem cum officio Christi intime coniungit monetque restauratori generis humani id quoque curae fuisse, quomodo impietatem tolleret et homines a prioribus studiis, Satanae gratissimis, doctrina atque exemplo retraheret. Vnde colligi potest, nihil Christiani nominis cultore indignius esse, quam peccatis Satanae subiici.

In tanta huic testimonii perspicuitate atque vi supervacaneum duxerim plura loca anquirere, quae ad eandem sententiam faciliter accommodari possent, quam demonstrandae illi commoda atque plana ratione inserunt. Ut de allegoria taceam, quam patribus ecclesiasticis et subtilitati reliquorum relinquuo, qui pro concione tanto maiorem sapientiae laudem quaerunt, quanto

I 5 myste-

tionem addita, μη ὁμολογει a descriptore permutari potuit quam aliunde adscisci. Multa enim vitia lectionum ex hoc fonte manasse scimus, quod voces obscuriores, cum illustrarentur clarioribus in margine positis, saepe vel corruptae vel eieetae sunt ab hominibus ignariis, qui lectionem, sibi intellectu faciliorem, statim genuinam esse iudicarent. Facilius autem id nostro in loco evenit, quum inscitiae descriptorum λυσιν et ὁμολογει non videbantur contraria; itaque μη ὁμολογει e margine in textum adoptarunt.

mysteriis ex historica narratione exsugendis, quasi succedit cortice, sunt studiosiores: praeterire quoque liceat promissionem satis illustrem, quae vulgo ad hunc locum trahitur, *Gen. 3, 15.* ubi mulieris semen unum ex Evaee posteris, Messiam, serpentem cum semine suo diabolum cum agmine; hoc ab illo vincendum atque conterendum, illum autem ab hoc vicissim letali vulnera in cruce laedendum praedici contendunt. Quae omnia quam arbitrarie sumantur, allegorizandi studio ab antiquis doctoribus reperta, post magno nostratum consensu repetita, quivis fere sentit. *)

Restat Pauli testimonium *Ebr. 2, 15. 16.* ubi incarnationem filii Dei eo consilio factam fuisse innuit, ut καργυησῃ τὸν το κράτος τε θανάτῳ ἔχοντα, τετεῖ, διαβόλον. In qua periphrasi ad inepta Iudeorum de Asmodaeo vel Samaële vel alio mortis angelo somnia recurrere cum Cel. *Tellero l. c.* religio vetat: neque magis probatur Ven. C. F. Schmidii, Theologi Vitebergensis, conjectura in *observat. super Epistolam ad Hebreos.* p. 83. proposita, fuisse aliquid, nobis quidem obscurum, in ipsa conditione animarum post mortem, quod Satanae in priuis tribuendum videatur, quod quoniam fundamento statui possit, non assequor. Mihi quidem το κράτος τε θανάτῳ, regnum mortis omnisque infelicitatis (θανάτῳ ex usu N. T. communi omnem miseriam denotat) non videtur differre ab εξεστια τε σκοτεις s. regno tenebrarum, cuius imperium cum Satanae tribuatur, facile intelligitur, quomodo inferi quoque regni quasi praesidium ad eundem possit referri: non quod ius aliquod necis super nos habeat, Deo soli proprium, vel, ut *Moldenhauerus* vult, mortem nostram iure postulet, id enim

vix

*) cf. *Inst. Theol. Chrift.* T. II. p. 83.

vix e visione Zacharina Cap. III. 1. efficietur: nec quod revera atque proprie valeat aliquid super mortuos, qui divino imperio non subtrahuntur, sed quia mortis omnisque, quacum homines colluctantur et anguntur, miseriae autor habetur, dum, qui peccato obnoxii sunt, simulque per peccatum diabolo subiiciuntur, non possunt effugere mortem poenasque, quibus ipse diabolus adficitur, neque vita sua unquam sine periculo, sine timore frui. *) Nam ἀμαρτία βασιλεύει τῷ θαυματῳ. Rom. 5, 20. et metuere mortem eum necesse est, qui suis delictis mortem se meritum esse non ignorat, ut verbis utar Camerarii in notat. figur. in scriptis Apost. ad h. L. p. 153. vid. et Ill. Michaelis not. ad Peircii Paraphr. h. L. p. 153. not. 69. Tantae hominum miseriae ut medelam afferret Messias eumque mortis poenarumque divinarum metum non mitigaret tantum, sed eximeret, atque iuustum conditionis nostrae cum Diabolo consortium rumperet, in naturae nostrae consortium venit atque, mortem perpeccus, veniam nobis ac securitatem promeruit effecitque, ut, qui sibi addicuntur, illi regnum mortis h. e. mortem ipsam possent evadere.

Eum incarnationis finem non negant doctores antiqui, quomodo enim? sed dum a fidei simplicitate ad philosophemata convertuntur, paulatim, quod plerumque evenit, a via plana divergunt. Namque non contenti traditione scripturae sacrae, filium Dei in his ter
ris

*) Sic fere Anselmus Cantuar. cuius in verba Pauli hanc legimus enarrationem (T. II. Opp. Colon. 1560. p. 460.): *Nos ob aliud dicitur imperium et potestatem mortis habuisse (diabolus) nisi quia peccatum persuasis, ex quo mors accidit. Inde ille, qui sine ulla peccato — mori dignatus, innocentie morte sua hunc principem iniquitatis atque mortis destruxit etc.*

ris apparuisse, ut hac nōs tyrannide exsolveret, cum scīunt, beneficio liberationis opus sūisse miseris hominib⁹, consilii divini in eo tribuendo benignitatem elevant atque beneficii modum, qui totus ab arbitrio Dei pendet, necessitatī quasi subiiciunt. Nihil equidem potest vel certius dīci, quam non potuisse genus mortale, nisi auxilio divinitus dato, peccati evadere servitutem; vel benefignus cogitari, quam salutare Dei de modo restitutioñis humānae consilium: sed plurimum, ut puto, decedit beneficii gratiae, si denegari non potuit vel eodem, quo praestitum est, modo debuit praestari. Deo autem, qui clementissimo erga nos adfectu impulsus filiū unigenitū ad nos misit, id donum extorquere quasi, et, quod sponte dedit, id tanquam necessarium postulare, ac si modus redēptionis alius vel non excogitari potuisset a Deo vel non constitui, id sane temerarii hominis oblitique tenuitatis suae videtur. Nihilo tamen minus hac ratione saepe peccatum est a multis atque adhuc peccatur, dum demonstrandum sibi e principiis rationis sumunt, quod restitutioñis nostrae parandae remedium habeat naturalem quandam et necessariam cum ipsa restitutioñe copulationem. Qui si sapientiam atque benignitatem ineffabilem, quae e destinatione ipsius filii Dei ad hoc opus mirifice elucet, pie scrutarentur, et modeſte, prout in tanto voluntatis divinae mysterio decet hominem, suarum virium memorem, cogitata sua proponerent docerentque admirari virtutem divinam, religioni Christianae operam suam frugiferam commendarent. Cum autem ad necessitatem omne negotium referunt, ipsi Dei clementiae, cui unice id consilium deberi sacrae literae testantur, multum derogant. Nam si clementia est, succurrere indigentiae alterius, maiorem certe laudem meretur,

retur, si a misero tale quidquam non potuit iure quodam expectari. Qui sponte dat, auget beneficij gratiam: qui iure postulat atque merito, eandem minuit. Sed hac methodo patrum ecclesiasticorum peccasse videntur haud pauci, qui a dominatione Satanae rationes petunt ad demonstrandam necessitatem incarnationis atque mortis Christi, praeeunte iam Irenaeo *adv. haer.* L. III. c. 187. p. 211. *Massuet.* Εἰ μὴ αὐθόωπος ἐνικησεν τὴν αὐτίπαλον τὰ αὐθόωπα, ἐκ ἀν βεβαιῶς ἐνικηθῇ ὁ ἔχθρος. Παλιν τε, ἐι μὴ ὁ θεος ἐδωρησάτο τὴν σωτηρίαν, ἐκ ἀν βεβαιῶς ἔχωμεν ἀντην. Quae prolixius repetit L. V. c. 21. tot. p. 318. *Neque iuste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum.* -- *Quoniam Satanus initio persuasit homini transgredi praeceptum factoris: ideo eum habuit in sua potestate: potestas autem eius est trangressio et apostasia, et his colligavit hominem: per hominem ipsum iterum oportebat victimum eum contrario colligari iisdem vinculis, quibus alligavit hominem, ut homo solutus revertatur ad suum Dominum.* Pluribus ea de disputant *Gregorius Nyssenus,* *) *Augustinus* *)

*) *Orat. Catechet.* ubi, postquam varia monuit de quaestione, cur Deus homo? quae legisse neminem poeniteat, v. g. potuisse Deum autoritate sua atque imperio a contraria potestate avulsum hominem deducere ad eum statum, qui fuerit ab initio, si hoc ei libuisset, neque fas esse aegroto, medendi rationem medico praescribere: in beneficii usu grato acquirendum, neque considerari semper debere, cur his mediis neque aliis tributum sit et rel., *Cap. XXVI. (Tom. Opp. Paris. 1638. 78. sq.)* hoc incarnationis consilium sic expondere conatur: *Postquam homo ἐγένετο in illam calamitatem inciderat, ut inimico vitae se se subiiceret, Deus benignus misericordia movetur erga eum, que ceciderat; sapiens autem non ignorat*

flinus *) a quo secula sequentia pendent, Leo Ma-
gnus *)

rat modum revocationis. Sapientia autem de eo, quod iustum est, iudicat. Quid ergo iustum? τὸλμη τυραννικὴ τινὶ χερσαῖς κατὰ τοὺς κατεχοταῖς ἡμαῖς αὐθετίᾳ, μηδὲ τῷ περισσετῷ δυναμένως ἀποστέλλεται τῷ κρατεύτος καταλιπέν τινες δίκαιολογικαὶ ἀφορμὴν τοι δί' ηδονῆς καταδιλοσάμεν τοι αἰθυστον, non tyrannica quadam in eum, qui nos possidebat, autoritate uti, neque summa vi abripiendo (nos) illi, qui dominatum obtinebat, relinquere iustae defensionis occasionem aliquam ei, qui per voluptatem hominem redegerat in servitutem. — — Cum nos ipsoſ nostra ſponte vendiderimus (diabolo), oportebat ab eo, qui propter bonitatem nos erat in libertatem reſtituturus, non tyraṇnicum aliquem ſed iustum excogitari revocationis modum. Is autem eſt, dare, quale voluit, redēmptionis p̄tium pro eo, quem poffidet. Addit: diabolum dominationis cupidum lubenter voluisse permutare humanum genus, maiore p̄tio accepto (τοι κατεχομένοις ανταλλαξάται τα ὑψηλότερα καὶ μειζότος ἀνταλλαγμάτως) neminem maiorem reperiffe Iesu, homine puro, miraculis tot tantisque claro, et rel. quae cum in eo intelligeret, petiſſe eum et eo quaſi lytro accepto iure reliquos homines libertati vindicatos eſſe.

*) de Trinitate L. XIII. c. 12. — 14. (Tom. VIII. Opp. Bened. 1700. p. 662. ſqq.) Quadam iuſtitia Dei in potestatem Diaboli traditum eſt genus humanum peccato primi hominis in omnes tranſeunte et parentum primorum debito omnes posteros obligante. — Modus autem iſte, quo traditus eſt homo in potestatem diaboli, non ita debet intelligi, tanquam hoc Deus fecerit aut fieri iuſſerit, ſed quod tantum permiferebatur, iuſte tamen. — Nec hominem a lege ſuae potestatis amifit, quando in Diaboli potestate eſſe permifit, quia nec ipſe Diabolus a potestate omnipotentis alienus eſt. Si ergo commiſſio peccatorum per iram Dei iustum hominem ſubdidit diabolo,

A POTESTATE DIABOLI ETC. 143

nus, *) Ferrandus Diaconus, **) Ifidorus Hispalensis, *** et praeter plurimos alias ****) ipse Nestorius *)

bolo, professo remissio peccatorum per reconciliacionem Dei benignam eruit hominem a diabolo. Non autem diabolus potentia Dei sed iustitia superandus fuit — Quomodo igitur viatus est? Quia cum in eo nihil morte dignum inveniret, occidit eum tamen. Et utique iustum est, ut debitores, quos tenebat, liberi dimittantur in eum credentes, quem sine ullo debito occidit. — Dicit, princeps mundi in me nihil invenit, i. e. nullum peccatum — deinceps pergit ad passionem, ut pro debitoribus nobis, quos ipse non debebat, exsolveret. Iustitia igitur vicit diabolum, quia nullum peccatum habuit et ab illo est occisus. Marc. III. 27. Ag. XXVI. 16. Col. I. 12. In hac redemtione tanquam premium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus non ditatus est, sed ligatus, ut nos ab eius nexibus solveremur, et rel. Plura enim e declamatione frigida atque lusoria, quales Augustinus amat, transscribere piget.

*) Aliter nulla posset caro salvari et nemo tetram diaboli dominationem evaderet, nec cuiquam reconciliatio ad veniam et redditus pateret ad vitam, nisi filius Dei etiam hominis filius esse dignaretur. Serm. I. de pass. Dom. p. m. 47. et Serm. 23. 3. Ad auferendum ludibrium quo captivi homines superbienti diabolo serviebant non sufficiebat doctrina legalis — — sed adiicienda erat veritas redemtionis moralibus institutis et offerenda erat pro reconciliandis hostia.

**) Epist. ad Anatol. Si alia esset natura carnis, in qua non peccaverat Christus et mortuus est, non per iustitiam sed per potentiam Diaboli vinceretur. Oportet autem per iustitiam vinci, iustitia vero fuit ipsa, ut in ea carne veniret redemptor, quam fecerat supplicio remanere obnoxiam tentator.

***) de Eccles. officiis L. I. c. 29. p. 20. Lovan. (1564.) Tripartita ratio dominicae passionis ostenditur. Prima ut Christus

rius *; quorum omnium demonstratio oritur vel e notione redemtionis, quam sine lytro, possessori solvendo, cogitari posse negabant: vel e notione victoriae super diabolum reportandae, quae tum maxime iusta sit, cum adgredor ab eo superatur, quem laedere animo moliebatur. Sed si tropicorum vis tum demum iuste aestimari potest, cum iis verba propria substituas: facile intelligitur, argutari potius antiquos, rhetorum more, quam firma argumentatione opinionem suam evincere.

Ve-

Christus pro reatu mundi redemptio daretur et hostis antiquus velut hamo crucis caperetur, scilicet ut quos absorberat eveneret et praedam, quam tenebat, amitteret, non potentis victus sed iustitia, non dominatione, sed ratione. Altera en-

*****) v. g. *Eusebius Emisenus hom. VI. de Paschate* (quae et *Hilarii Arelat.* nomine venit apud *Petav.* dogm. th. T. IV. L. II. c. 5. p. 59.) *Conditio humana quae per peccatum primi hominis tenebatur obnoxia, non imperio era eruenda sed pretio. Potuit autem filius Dei hostem humanæ generis et in coelis positus nutu ipso sue divinitatis elidere: sed ne quid tale, ut superius diximus, diabolus conqueri posset, placuit Deo secundum iustitiam pro humano genere offerre hominem purum et immaculatum. Theodoret. in L. de incarnatione Domini Cap. XVI. Ambrosiaster, vel Hilarius Diaconus, quem plerique Autorem dicunt Commentar. in Epp. Pauli, in Cap. 5. Epist. ad Rom. (Tom. III. Opp. Paris, 1614 p. 255.).*

**Serm. de divinitate et humanitate verbì ap. Marium Merca tor. ed. Garner. T. II. p. 36. Christus peccatis obligatum vi dens genus humanum et indignum ad redhibitionem non imperio exsolvit debitum, ne ius jam benignitas laederet. (Rom. 3. 25) propterea Christus debentis suscipit personam et per eam debitum tamquam Adae filius reddidit. Oportebat enim debitum luentem e genere deduci eius, qui id aliquando conpaxerat, sed hisce debitum, ut discas redhibitionem, et rel.*

Venit itaque Messias eo consilio, ut homines superstitione atque scelere oppressos reduceret ad Dei veri cognitionem et, quod illa alitur atque perficitur, pietatis studium. Neque consilium effectus destituit, teste optimo saervatore, pluribus locis, eo imprimis tempore, cum iam morti propinquus et de sublimi conditione mortem suam infecutura certus, doctrinam suam efficacia summa et incredibili celeritate per orbem terrarum divulgatum iri praevideret. Referenda ad hunc locum imprimis videntur dicta apud *Lucam* 10. 18. *Ioh.* 12. 31. et 16. 11. *Priore* quidem *loco*, quem pererudita *dissertatione G. Phil. Olearius Lipsiae (Anno huius seculi XXIV.)* exposuit, Apostoli ad Iesum reversi muneric sui auguria faustissima enarrant, mirati id maxime, quod daemonia iussu suo miseris cederent corporibus: quibus Iesus respondet, non improvisa nec praeter expectationem suam haec evenisse: probe enim scivisse se, Satanam brevi ruiturum et ab illa, qua inter homines valebat, autoritate citissime deliciendum esse. Namque illud, ἐν τοῦ ἀγρου πιπτεῖ εἰς τὴν γῆν, non dubito, quin proverbii vim habeat petitumque sit ex *Esaiae Capite XIV.* ubi Affyriae Regem orbum dignitate sua manus inferi subsannando excipiunt: *ut decidisti e coelo!* *ut excisus humiliaces!* cui in notis ad Esaiam nuper tertium editis comparavimus *Ciceronis de Pompeio (L II. Ep. ad Attic. 21.)* dictum: *deciderat ex astris* Nempe quemadmodum coelum figurate dicitur de sublimitate atque excellentia; terra autem de statu humili et depresso; ita in coelum efferri *Luc.* 10., 15. nihil aliud est, quam dignitate eminere, et de coelo deiicitur is, cuius auctoritatē ita detrahitur, ut iam parum valeat inter homines, velut *Thren.* 2. 1. de Israelitis priore dignitate amissa

missa Ieremias conqueritur: **הַפְּאָרָה יִשְׂרָאֵל הַשְׁלִיךְ מִשְׁמֵיָּת אֶרְץ** *e coelo in terram deiecit maiestatem populi Israelitici.* Eadem igitur formula Salvator noster utitur, cum imperii diabolici eversionem instare declarat. Idque etsi de expulsione eius ex obsecris proxime valet, latius tamen de universa, quam Satanus inter homines exercuit tyrannide, exponendum arbitror. Non enim tantum verbu*sq. πασαν δυναμιν ἔχθρα* dicit superandam esse a suis, sed etiam adversus omnes iniurias, ab impietate hominum, quia diaboli opus promovent, metuendas consolatur suos monetque, non unicam neque praecipuam laetandi causam in facultate expellendorum demoniorum quaeri debere, sed magis laetabile esse ius civitatis in nova oeconomia (*ὅτι ὀνομάτα νύμων ἐγράψη* *ἐν τοῖς ψευδοῖς*). Denique collatio cum fulgure, frequentissima celeritatis imago (*Luc. 17, 24. Math. 24, 24. vid. Pricaeus ad h. l.*) innuit insignem mutationem brevi tempore miraque celeritate perficiendam. Itaque hoc ipso loco Iesus Christus imperium Diaboli fore, ut frangatur, dein, ut id celerrime, denique, ut Evangelii vi atque Apostolorum ministerio eveniat, haud obscure testatur.

Consimile huic testimonio reperimus alterum *Ioh. 12, 31. νῦν οἱ ἀρχῶν τὰ κοσμικὰ τετελέκτησαν*, *εἰς* quo non differt *Ioh. 16, 11. οἱ ἀρχῶν τὰ κοσμικά κένεται*. Nolo quidem iam de novo in argumenta divagari, quae *ἀρχοντα τὰ κοσμικά* Satanam esse vincunt: vix enim scio, qui id neget vel negare possit in tam luculento usus Iudaici consensu apud *Lightfoot H. Talm. ad l. c. p. 1088.* Unus *Tellerus*, V. Cel. contra disputat in *Lexico N. T.* et, quem ipse toties sequendum iubet desertoque queritur, usum Iudaicum, eum ipse *hac in phrasē* desertit
atque

atque eam de magistratu Iudeorum exponit, ea praeципue de causa, quia Iudei apud Iohannem 14, 19. 27, 15, 18. 19. 16, 8. κοσμος adpellentur. Sed his quidem locis vix aliquis ratione probabili efficiet, solos Iudeos hoc nomine distingui, quanquam quod de universitate dicitur v. c. odium erga Christianos, persequendi animus etc. qua re gentiles et Iudei conspirabant, de his quoque valere nemo inficias eat, et sub ailia orationis forma rempubl. Iudaicam non inepte κοσμον appellari, velut Romani orbem Romanum laudant, lubens concesserim. Quomodo autem, ut hoc addam, haec notio commode aptari possit dicto Iohanneo Cap. 16, 11? At ille exponit l. c. p. 165. Spiritum sanctum Iudeos de sententia divina adversus hanc gentem lata convicturum esse, quod proceres Iudei Iesum ad supplicium damnando semet ipsos damnarint: sed hoc nemo facile inveniet in verbis graecis, neque si inveniat, ubi quaeasierit, monstrabit, quomodo ad eam demonstrationem vis Spiritus S. et testimonium Apostolorum vel valuerit quidquam vel etiam necessarium fuerit, quum longe facilius ex ipsa reip. Israeliticae eversione potuisset animadverti. Itaque haec nos non morantur, quo minus αἱρεχοντα τις κοσμος statuamus Satanam esse. Iam de illo quod asseritur ἐξω βληθηναι plane consonum est phrasi superiori ἐκ τις οὐρανος βληθηναι, idque ab antiquis sic acceptum fuisse prodit lectio Evangelistarii 22. Veron. Corbei, aliorumque patrum (v. Griesbach N. T. ad h. l.) qui κατω βληθησetai pro εκβληθησetai (Cod. D. habet βληθ. ἐξω) legunt. Sed nec κριθηναι Cap. 16. alium admittit sensum. Krienen enim est sententiam ferre, condemnare, exequi decretum, interdum etiam imperare alicui, vincere eum atque subiectum habere.

v. g. *Obad.* 1, 21. Principe mundi κρινεται, cum vincitur et imperio Evangelii cedere cogitur regionibus, quas superstitione atque vitiis tenebat. Idque Spiritus S. efficacia atque ἐλεγχω factum, quippe cooperantis Apostolicae praedicationi, *Ioh.* 16, 11. post exaltationem optimi Servatoris, qui superata morte omnes ad se traxit i. e. Evangelii sui virtute plurimos permovit, ut sibi se tanquam capiti iungerent *Cap.* 12, 32. ideoque operibus Satanae valedicerent. Sic iterum patet, per Christum diaboli tyrannidem repressam atque eversam fuisse.

Tale enim beneficium non potuit non tribuere is, qui augusto σωτηρος munere functus omnes salutis nostrae adversarios deprimeret atque sibi, quidquid nobis grave vel inimicū reperiebatur, virtute sua subiiceret. Quin potius laetemur de virtute Salvatoris nostri, qua, dum omnes subegit generis humani hostes *1 Cor.* 15, 25. hunc quoque prostratum et laedendi non quidem animo, sed viribus exutum fuisse pie credimus. Denique omnis felicitas, qua Christiani fruuntur animo, Christo debetur eiusque vel merito nititur, vel doctrina comparatur. Sed in his non ultimam Iohannes recenset securitatem a laesionibus τε πονησ *1 Ep.* 5, 18. et victoriam de eo reportatam *Cap.* 2, 13. 14. Tam praeclara Victoria, tanta fidei virtus atque efficacia enascitur ab ipsa Christi virtute *Eph.* 6, 10. quae derivatur in homines sibi deditos eosque sic confirmat, ut Satanam, cui vincendo ipsi impares plane sunt atque facile succumberent, doctrinae Christianae virtute non sustinere tantum sed repellere quoque atque superare valeant. Sed si hi validi sunt: illeredit. Si vincunt: ille antesignanus adstat.

Quod-

Quodsi tenemus, Satanae regnum cultibus idololatri-
cis et vitiis contineri: ipsa rerum Christianarum historia
per Messiam impietatis vim, late grassantem, coërcitam
atque destructam fuisse, confirmat. Nam si origines
quaeras proscripti deastrorum cultus et emollitae mo-
rum feritatis: aequus quisque rerum humanarum ar-
biter easdem ab Evangelii doctrina repeatat, quae,
quando orbem collustravit, oraculorum imposturas, fa-
cerdotum fraudes, victimarum immunitatem, supersti-
tionis horrores quam felicissime detexit atque profliga-
vit et sapientiae verae studium reddidit mortalibus. Id
ne honoris causa religioni Christianae tribui credamus
vel a laudatoribus eius, adversus paganos homines et
veteris superstitionis defensores differentibus, *Tertul-
liano in Adologia, Arnobio adversus gentes, Athanasio,
Eusebio (de praepar. Ev. L. IV. c. 6. et L. V. c. 1.)*
vel a rhetoribus sacris, qui saepe parum subtiliter lo-
quuntur, tam luculentum tamque indubium reperitur,
ut ipsi fidei nostrae sanctissimae adversarii ab aevò Chri-
sti doctrinæque Christianæ propagatae puræ religionis
morumque emendatorum initia deduci vel inviti fatean-
tur. *Vid. Cel. Ierusalem commentat. de religione Christ.
Part. I. Ip. m. 25. sq.* Sed si sententiis de Deo eiusque
cultu monstruosissimis, si nefandis facinoribus imperium
Diaboli, ut supra vicimus, stabilitur, quis non conce-
dat, reprimi ab eo, qui homines a vitiorum errorum-
que corruptelis purgavit, Dei cognitionem veram virtu-
tisque amorem homines docuit, et institutis factisque com-
mendavit? Neque puto futurum, qui obiciat, multas
adhuc esse gentes superstitioni deditas, et vel inter nos
plerosque sub imperium Diaboli venire vitiorum con-
fortio. Nam primum sicut in civitate ab imperio tyran-

nico, ubi id tempore subiectorumque $\alpha\kappa\eta\delta\alpha$ invaluit, non uno molimine oppressi cives reducuntur ad libertatem, neque imparati ad iugum dectuendum a simi sine periculo tentantur ab amico libertatis amante, neque, si sponte faciunt cum tyranno, vindicis opem experuntur: ita nemo mirabitur, tantam tamque inveteratam superstitionis vim, late regnantem auctamque hominum consensu, nisi bene paratis animis, non potuisse reprimi, neque prius eripi gentes ex illa miseria, quam, sensu servitutis excitati, meliora cognoscerent et appeterent. Dein beneficia invitatis obtrudere, nec sapientis est, nec, si ea animum afficiunt, libertati hominis conveniens videtur, quae sumere debet oblata et si ad ea, quae aversatur, cogitur alia re, quam rationibus, fere tollitur. Quare si sollicitati ad mutationem animi, Satanae dominio parentes, respuunt sua bona, non vindicis beneficencia iniquitur, neque eius auxilium, tanquam minus valens, erit accusandum.

Liberationis *modus* mira diversitate, quae et ipsa eius definiendi incertitudinem atque libertatem demonstrat, exponitur ab antiquis doctoribus. Plerique in voce redēptionis arguantur et de $\lambda\gamma\tau\varphi\omega$, sine quo redēptionem fieri posse negant, nimis anxie disquirunt, cum $\lambda\gamma\tau\varphi\omega\sigma\iota\varsigma$ de quacunque liberatione dicatur: alii in idea victoriae haerent audentque, certamina Iesum inter et Diabolum, quasi spectatores rerum gestarum, decantare: alii alium modum pro suo quisque ingenio definunt. Per multū igitur per sanguinem Christi, Diabolo tanquam lytrum humani generis solutum, ius Diaboli in nos ad Christum fuisse translatum contendunt. *Augustinus (loeo supra p. 141, laudato) Gregor. Nyss. Orat. Catēch. 18.* Sed hanc hypothēsin varie informant, Quidam ita disputant: Cum

A POTESTATE DIABOLI ETC. 151

Iesus eo fine mundum adiret, ut Diabolus vinceret, occultavit se sub humanae naturae velamine: Satanus, plane ignarus, sub hac forma Deum latere, tentatione ipsaque morte eum aggressus est: sed dum innoxium morti dedit, vel poenae loco, vel, quia, iure suo abutebatur, privatus est potestate in homines, iuste quidem, quia iniuste Iesum cruciavit. Sic *Leo Magnus* pluribus locis disputat *). *Basilius* autem **) fingit, diabolo persuasum fuisse, ut captivos suos servos ultiro ac lubenter dimitteret pro λυτρῷ, a redemptore ipsi oblato, quoniam longe maioris pretii hoc esse putaverit, quam omnes, quos captivos tenebat, homines, in quo consenserit *Gregor. Nyss.* ***) et alii haud pauci. Neque tamen omnium doctorum ea fuit sententia. Nam in *Steph. Gobari* tritheitae libro (apud *Photium bibl.* p. 476. *Hoe-schel*) problema reperio, ὅτι λυτρὸν ἄντι τε κατεχομένης ἀγθωπῆς τῷ ἔχθρῳ τὸ δίκαιον διατηρεῖ ἐδικην αἷμα, τε ἔχθρας τετελεσθεντας καὶ τὸ ἀντικεμένον ὡς ἔχθρῳ τῷ ἔχθρῳ αἷλα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ προσηγεγκε τεττό. Ac video, ut unum exemplum proponam, *Gregoriūni Nazianz.* Serm. 45, (alias 42.) 22. p. 862. T. I. opp. contra utramque partem dubitatiunculas movere. *Alienum* inquit, non fuerit, rem ac doctrinam inquirere, τοις μεν πολλοῖς παρωραμενον, εμοι δε καὶ λίκιν ἔξεταζομενον. Τινι γαρ τα ὑπερ ημαν αἷμα καὶ περι τίνος εχεθη, το μεγα καὶ περιβοητον του θεου καὶ ἀρχιερεως καὶ θυματος; Κατειχομεθα μεν γαρ ὑπο του πονηρου, πεπραμενολ ὑπο την ἀμαρτιαν καὶ ἀντιλαβοντες της κα-

K 4

xia

*) cf. Griesbachii diff. loci. communes. ex Leone M. congesta
Hal. Ao. 1768. in primis p. 79-82.

^{**) ad Pf. 48, (49,) 8.}

**) cf. supra p. 140.

κας την ἡδονηγ. ει δε το λυτρον, ἐκ ἀλλου τινος, ἢ του πατεχοντος γινεται, ζητω, τινι τουτο κατηνεχθη; καὶ δι' ἣν τινα την αἰτιαν; εἰ μεν τῷ θόνηρῳ, Φεύ της ὑβρεώς. ει μη πάρα του Θεου μονου, αλλα καὶ του Θεου αυτον λυτρον ὁ λησησ λαμβανει, καὶ μισθον ἔτως ὑπερφυη της ἑσυτου τυρχνηδος, δι' ὃν καὶ ημων Φειδεσθαι δικαιον ἦν. εἰ δε τῷ πατρί, πρωτον μεν πως; ἐχ ὑπὲπιστον γαρ εκρατουμεθα, δευτερον δε, τις ὁ λογος μονογενους αιμα τερπειν πατερα, δις ουδε τον Ισαακ εδεξατο πάρα του πατρος προσφερομενον, αλλ' αντηλαξατο την θυσιαν, κριον αυτιδους του λογικου θυματος; ἢ δηλον, ὅτι λαμβανει μεν ὁ πατηρ, ἐκ αιτησας, ουδε δεηθεις, αλλα δια την οικονομιαν, καὶ το χρηναι ἀγιασθηναι τω ανθρωπινω του Θεου τον ανθρωπον. ιν' αυτος ημας ἐξεληται, του τυραννου Βιᾳκ ιρατησας. Aliorum hypotheses vel bello vel disputatione vel coram foro proeliantium iuribus utuntur ad illustrandum hunc locum sumuntque, Diabolum adortum esse Iesum iniuste, sicut olim Adamum in Paradiso, sed cum Iesus in hoc certamine superior fieret, evenisse, ut Satanas omnia possessionis vase amitteret. vid Iren. L. V. c. 21. p. 318. 319. (Massuet Gregor. Naz. or. 39. p. 985. Epiphan. in Ancyrr. T. II. Opp. Petav. p. 39. Nihil tamen magis festivum atque ludicrum somniari poterit legive quam Iohannis de Theramo, qui Sec. XV. scripsit, libellus: Belial *). Hic enim

*^o) Plenior libelli titulus est: *Reverendi patris domini Iacobi de Theramo Compendium per breve, consolatio peccatorum miscupatum, et apud nonnullos Belial vocitatum, ad Papam Urbanum sextum conscriptum. Impressum est fol. anno M° cccc lxxxiij. cuius et vernacula extat translatio, vel compendium potius sub titulo: Belial zu deutich,*
Eis

im causam Iesum inter atque Diabolum quasi coram ro divino agitatam recenset. Sistitur tribunal: appa-
nt partes: litem movent: testes vocantur in subsidi-
m: traduntur libelli accusatorii ac defensorii: denique
dicis sententia Belial ut reus condemnatur, petitis
ioque e iure Iustiniane et Canonico rationibus. Sed
iēc ingenio eius seculi accommodata sunt: a nobis ri-
entur. Sunt denique, qui *descensu Christi ad inferos*
gna infera superata fuisse statuunt: diverso tamen sen-
tentiā. Nostratium quidem plurimi, quibus Iesus αδην,
nem damnatorum locum esse volunt, adiisse victor vi-
etūr, eadem excursione de potestatis inferis trium-
hatum fuisse; contendunt. At sacrae literae, si quid
idico, tum αδην talem, tum eiusmodi triumphum
ignorant. Veteres autem, e quorum sententia infernus
γινεται, αδης sedes manium inferorum habetur, in eo
re consentiunt: Christum superata morte demigrasse
ad sedes inferas clausosque his quasi carceribus Patriar-
has, Adamum, Abrahamum etc. vi sua eripuisse
raefidi harum regionum diabolo. Hanc opinionem,
affragio omnium fere doctorum antiquioris aevi ita vul-
natam atque confirmatam, ut *Lucidus* presbyter hy-
thesin contrariam pro sacrilega atque impia declarare
audat veritus *), quae dein ansam dedit configendi

K 5 limbi

gerichts handel zwischen Belial hellischem Werweser, als
Kleger einem tail vnnnd Jesu Christo, himmelischen got, ant-
wurter, anderm teile, Also, ob Ihesus den hellischen für-
sten rechtlichen die helle zerstret, beraubet, vnn die teufel
darin gebunden habe, etc. Alles mit elag, antwurt, wider-
red, appellierung, rechtfäzung etc. Strassb. MD.viii 4e.

*) Ipsius *Lucidi* verba subscribam ex Epist. responsoria ad
Fausti Synodicam: *Damno vobiscum sensum illum — — pa-*
tris

limbi patrum et purgatorii, et iniuriam fecit pietati patriarcharum, hanc, inquam, opinionem *Abaelardus*, nisi me omnia fallunt, impugnat, strenue non minus quam pie et sapienter, sed male tractatur a *Bernharo*, qui veram viri laudatissimi mentem vel perspicere non potuit ob ingenii imbecillitatem, vel noluit per invidiam. Multo tamen magis laudem meretur *Abaelardi animus*, invalescenti contraiturus superstitioni de purgatorio, quae terriculamenta aetas cupida confinxit, monachorum avaritia commendavit atque aluit, sapientum vix unus vel ridere tentavit vel etiam disturbare. Itaque de haereseos criminis tantum abest, ut ob hanc thesin sit in ius vocandus, ut potius benefactorem eum atque religionis verae puraeque confessorem quasim venerari.

Vix opera me pretium facturum existimem, si opiniones tam diversas sub examen revocare instituam. Sponte enim patet, eas ingenio tantum humano, quo nihil fallacius reperitur, praesertim in quaestionibus curiosis, superstrui, nec, quae unice valet, divini verbi autoritate commendari. Omisis itaque his hypothesisibus, privatis maiore ex parte atque precariis et parum accuratis, de nostra sententia paucis differamus. Fides quidem in simplici atque solatii plena doctrina scripturae S. acquiescit, omnia, quae saluti nostrae sunt consentanea,

triarchas ac prophetas vel summos quosque sanctos, etiam ante redemptoris tempora intra paradisum degisse. Haec omnia tanquam impia atque sacrilegiis repleta condemnata. v. Iustin. M. dial. c. Tryph. Augustin. de C. D. Lib. XX. 15. Athanaz. de salut. Chr. adventu T. I. opp. p. m. 500. cf. Dietelmaier histor. dogm. de desc. Chr. ad inf. p. 84. 85. 110 fqq.

nea, virtute Christi parta fuisse: de modo autem, quo opem tulit indigentiae nostrae, si habeat intelligendi an-
sam v. g. de expiatione morte Christi facta, lubenter at-
que grate apprehendit: sin autem taceant literae divi-
nae, beneficio non minus laete atque commode fruitur.
Nam et si gratus esse nequeas, nisi scias, a quoniam pro-
venerint tua bona, nimis tamen curiosi atque indignan-
tis esse videtur, modum beneficii ubique velle perscrutari.
Possemus itaque commode et frui liberatione a
potestate Diaboli et laudare Iesum, et qua ratione nos li-
berarit, sine dispendio ignorare. Facile tamen e superi-
ori disputatione colligi posse arbitror, obtigisse eam no-
bis maxime Evangelii h. e. doctrinae atque disciplinae
Christianae beneficio. Omnia certe commoda, quae
Christo debentur, e duobus velut fontibus derivantur
in homines, passione et doctrina. Atque passionis mor-
tisque virtus non penitus hoc loco excludi debet. Nam
cum a peccato nos redemit, non potuit, quin a Diabo-
lo, cui peccatores subiiciuntur, simul liberaret. Dein clau-
rum habemus Pauli testimonium Ebr. 2. supra illustratum.
Denique morte novum regnum, contrarium diabolo, acqui-
sivit et auspicatus est. Multo tamen magis doctrinae Christianae
tam insigne beneficium deberi existimo. Apostolorum
quidem ministeria in profligando Satana diserte memorat
ipse Christus Luc. 10, 18. Act. 26, 18. Neque ἐλεγχός
Spiritus S. Ioh. 16, aliud esse videtur, quam convictio
de idololatriae scelerumque viribus frangendis, obtinen-
da olim per Apostolorum conciones, miraculis confir-
mandas. Nihil enim magis commovit barbaros, ut ab-
dicata superstitione avita novae religionis instituta se-
querentur, quam mirandi, quibus Doctrinae Christianae
praecones autoritatem suam et veritatem per se amabi-
lem

lem atque bono cuique gratam demonstrabant, eventus. Neque adhuc efficacius quidquam valet ad scelerum dominationem reprimendam firmandoisque contra vitia animos, quam pia veritatis Christianae consideratio, quae non modo docet, nos Deo addictos non decere tristia cum Diabolo commercia 2 Cor. 6, 14. sed et quomodo contra Diabolum confirmare nos atque munire possimus perspicue tradit. Eph. 6, 12. 18. Itaque Evangelium semper reprimit Satanae imperium. Ac si Paulus gratias Deo refert, ob liberatos e Diaboli imperio Colossenses, diserte addit, id factum esse εν τω φωτι doctrina Evangelii. Denique ab hac ipsa doctrina repetitur omnis institutorum Christianorum virtus, e quibus baptismus primum locum obtinet. Qui quum adoptionis nostrae in Ecclesiam Christianam Christique consortium tesserat atque pignus, nemo fere dubitabit, quin virtutem habeat eximendi nos regno Satanico et vim adversari nostri non debilitandi tantum sed frangendi penitus atque a nobis propulsandi. Sic quidem patres antiquos sensisse ex Origene *), Ephraem Syro **), et reliquis supra laudatis scriptoribus, qui ad doctrinam Christi, et Irenaeo, ***) Origene, ****) ac praeter plurimos Nestorio, *****) qui ad baptismum referunt liberationem a Satani

pt

*) Hom. XIII. in Iosuam. cap. XL. p. m. 557. ubi a gratia illa, quam Paulus Tit. 2. 14. laudat repressam Satanae vim fuisse tradit.

**) De Sacerdotio Opp. lat. ex vers. Voss. sacerdotii confirmatione — diabolus e caelo decidens subactus est.

***) Advers. Haer. L. II. c. XXII. 147.

****) Comment. in Matth. T. XIII. p. 331. ed. Huet.

*****) Sermo II. adv. Pelagian. in Opp. Marii Merc. ed. Garver T. I. p. 80. Christus solvit omnia, quae adversus nos dicitur.

patescit. Ex his autem dictis simul patebit, idem esse beneficium, diversis formulis commendatum, sive nos a peccato liberari, sive a Diaboli servitute retrahi pronuntiemus...

Non vereor, ut traditae a nobis veritatis fides tentetur vel infringatur sermonibus eorum, qui de vitiorum atque errorum multitudine, de idololatriæ lato imperio, de tanta tamque conspicua in nostrorum hominum perversis moribus Satanae vi, vellem, ut iniustius! conqueruntur. Late disfatum adhuc est diaboli regnum: fateor: sed multo arctioribus limitibus quam olim circumscribitur. Furit sceleribus: doleo: sed in iis, qui partum sibi beneficium reiiciunt. Denique sat magna felicitas est, posse libertatem obtinere. Quemadmodum autem ineffabilis mortis Iesu virtus non minuitur malitia eorum, qui ea abutuntur, nec optimus servator ideo desinit veniam peccatorum nobis meruisse, quia multi mente mali conscientia anguntur vel ruunt in perniciem per sua scelera (nihil enim voluit plus quam efficere, ut possint veniam consequi, non ut debeant): ita nefas duxerim, propter neglectum a multis huius beneficii usum gratiam tam prolixam circumscribere. Sufficerit nobis, posse omnes tristem Satanae evadere servitutem: destinatam esse atque oblatam omnibus Christianis hanc gratiam, quam si renuerint suo vitio ad se derivare, peccari quidem ingratitudine multo peiore, benefactoris autem animum non elevari. Dignus est, qui legatur Th. de Aquino *) su-

per
diabolus allegabat — Hoc beneficium omnibus confert lavaci salutaris necessarium sacramentum: qui enim ablutus est baptismo, fit illius domesticus, qui chiographum solvit (Eph. II.) etc.
*) Videtur, quod per Christi passionem non sumus liberati a Diabolo, libertas enim hominis in hoc consistit, quod co-

stius; iam cum frui liceat, summa felicitas et, qua re
sugetur illa, felicitatis sensus atque constantia obtine-
tur. Scimus enim, nos iam Dei esse quasi peculium et
societatis beatissimae consortes, quae vera Dei cognitio-
ne inclarescit, Christo pie servire didicit et immunita-
tem a peccatorum poenis consequitur, Quanta autem
in his felicitas vitae nostrae sita est! Quanta a terrori-
bus vanis securitas! Quanta contra Satanae pericula et
ten-

*gi non potest, sed sicut nunc liberum arbitrium cogi non potest a Diabolo, ita nec ante Christi passionem: ergo passio Christi non liberavit nos a potestate Daemonis. Porro diabolus non habuit potestatem in res ipsius Job, nisi cum acceperit a Deo, sed modo etiam accepta a Deo potestate potest homines affir-
gere in rebus et personis: ergo in nullo sumus magis liberati ab eius potentia quam ante. Porro ante Christi passionem dia-
bolus aliter non nocebat hominibus, nisi tentando quantum ad ani-
mam, et vexando, quantum ad corpus: sed hoc etiam quoti-
die fecit. Ergo in nullo eius virtus est diminuta. Porro illi
proprie sub diaboli servitute continentur, qui ipsi servitutem latriae impendunt: sed adhuc hodie sunt idololatrae multi: er-
go humanum genus non est liberatum a servitute diaboli. —
Sed contra Ioh. XII. instante passione dixit Dominus: prin-
ceps mundi eiicitur — ergo per passionem Christi principatu-
sui dominium amisit. Porro victoris est, adversarium a potes-
te dominii eiicere, sed Christus per passionem vicer fuit. Ergo
porro diabolus per peccatum homini dominatur, sed Christus
per passionem homines liberavit a peccato. Ergo et a potes-
te daemonis. Respondetur autem ad superiora, quod potestas
daemonis in duabus consistit, in impugnando et detinendo de-
victos. Ex eo, quod quis impugnatur, nondum servus est factus.
— — Potestatem diaboli, qua viatos detinet, Christus ex toto
amovit, quantum ad sufficientiam, licet non quantum ad efficientiam
est rel.*

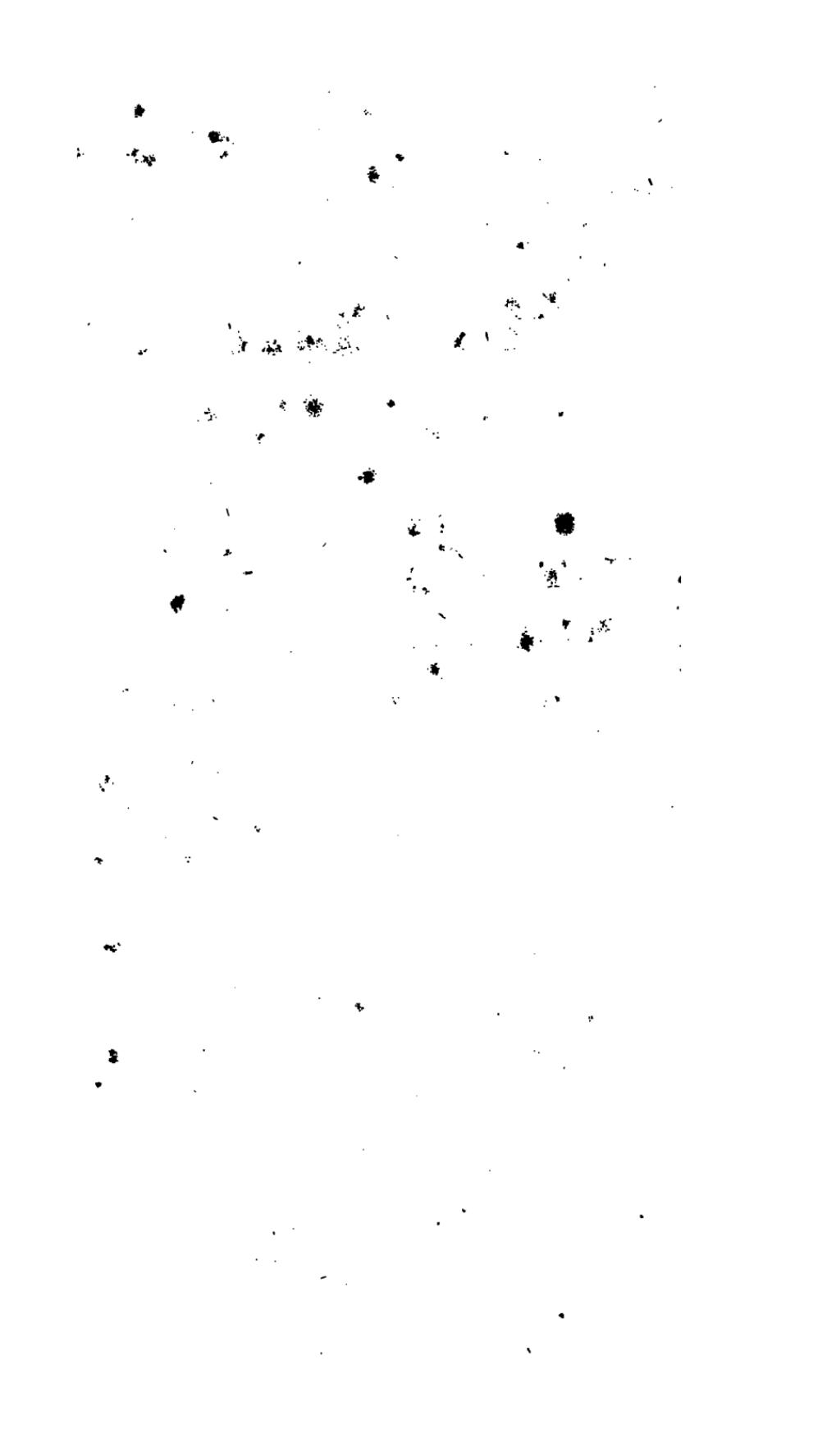
temptationes fortitudo! Atque utinam sua bona norint
per L. III. sentent. dist. 19, qu. 1. cuius verba summa-
tim infra exhibemus.

Restat ut de beneficii *magnitudine* dicantur, quae plerumque aestimatur vel ex animo eius, qui tribuit, vel e gravitate atque necessitate rei, quam is largitur. Ille si non merentes neque petentes bonum amplectitur, exiguo muneri magnam adfert gratiam: sed quis int̄e quodam vel postulare potuit a Iesu vel expectare liberationem? Haec autem tanta est, ut, si non frui contingeret hoc beneficio, nihil nostra sorte reperiaretur Christiani et recto huius beneficii usu gratiam benefactori reddant! Quo magis hoc erit agendum, ut vim Sata- nae nec metuamus nec etiam augeamus, quod ii solent, qui nostra quoque aetate, posteris etiam miraturis, non vetulis tantum sed doctioribus quoque imponere tentarunt, et morborum genera, spectrorum terriculamenta et rel. ad diabolum autorem, ipsi superstitionis atque fraudis foedissimae autores, referre impudentius ausint, quibus impostoribus ut magistratus imprimis aditum ad animos p̄aecludant, optari debet et facile efficietur, ubi imposturarum origines perscrutari velint. Potestas autem diaboli, qualēm sacrae literae tradunt, alitur mentis nostrae ad scelera compositione, pravis de Deo opinionibus, scelerum studio cet. Haec itaque infringe-re nostrum est, fietque constantia, precibus et animo adversus temptationes malas, sive e nobis orientur, quae sunt pleræque, sive aliunde obveniant, vigili et forti. In quo simul praecavebitur metus Diaboli, qui multos tenet, pios alioquin atque constantes Christianos. Dum enim sibi viribusque suis diffidunt, anguntur nimium,

solicitati incautis doctorum sermonibus, ubi de certamine cum Satana differunt. Itaque et hoc caveant doctores Christiani, ne frustra metum iniiciant auditoribus, neve eum, qui nos comitari debet, timorem Satanae improvidis de potestate eius descriptionibus augent. Nam ille metus saepe consilia praeripit menti et victoriam hosti reddit facilorem, et laedit Christi beneficium, qui, ut possimus fortiorem nobis hostem evadere atque subigere, largitus est. Οὐ δέ Θεος τῆς εἰρήνης συντριψει τον σατανάν ὑπὸ τας ποδας ἡμων ἐν ταχείᾳ Αμην. Rom. 16, 20.

D^E
M V T A T I O N E
RELIGIONIS PVBLICAE.

L

Cum omnes omnino res humanae vicissitudinibus a-
gantur ac veritas, quamquam per se constans atque per-
ennis, per ingeniorum multorum elaborationes et in-
venta subinde nova prodeat specie et ornetur; tum vero
etiam veritatis pars ea, quae sanctissima omnium vide-
tur et beatissima, rerum divinarum scientia, magnas
identidem mutationes experta est. Cuius rei ut testimo-
nia undique extant in temporum omnium cunctarumque
gentium, quarum monumenta supersunt, historiis, ita
multiplex causa adeoque necessitas ostendi potest. Etenim
rude hominum ac tenue ingenium, quod sensuum ad-
fectione et iudicio regitur, minime capax fuit purioris
institutionis, cui vel intelligenda vel sine corruptelis do-
ctrinae, admistis vilibus decretis, ad posteros transfe-
rendae impar reperiretur: neque in inchoatis et adum-
bratis notitiis acquiesci potuit vel propter numinis ma-
iestatem, quae se prodere ulterius subiade voluit, vel
per cetera hominum studia. Illi quidem, quamvis ean-
dem nulla unquam ratione capiat mens humana, tamen
haud bene consultum existimem, si in primis elementis
notitarum de rebus divinis haereretur, melius contra
ac dignius numine, ubi nova in dies incrementa capiat

religio ac illucescat. Hominum autem studia cum et in artium disciplinis et in institutis vitae expoliendis atque amplificandis multum ac feliciter laboraverint, mirum esset ac nefas, si in religione noluissent sese e primis vel ut angustiis eripere et veteribus elementis novam institutionem paeponere. Quorsum enim tot novi fontes felicitatis humanae animi et literarum cultura aperirentur, quorsum uberrima e tantis tamque inexhaustis huius orbis thesauris ad bene vivendum materia conquista esset et depromta, nisi ex iis quidquam ad omnis felicitatis sedem beatissimam, religionem ipsam, derivaretur? Ipsa quidem barbaries est et barbarie origo, ut in artibus quibusque et doctrinis, ita in religionis quoque institutione fines certos ponere, ultra quos non liceat nec progreedi nec cogitare, et tardorum ingeniorum, acquiescere usitatis, metuere mutationem, incrementa adsperrnari et invidere. Optate autem lucem maiorem, et, quaecunque obtigerit cognitio utilis, eandem qualicunque studio augere, ac laudare et bene utendo commendare, hoc piae mentis est, quae beneficia divina pro magnitudine sua aestimare didicit neque optimum fructum vel religioni ipsi vel humano generi invidet.

Ac videmus numen ipsum pro temporum diversitate hominumque indigentias et captu mutationem religioni induxisse, non modo institutis externis et ritibus, verum etiam decretis. Alia enim detulit ad homines infantes et rudes εν καιρῷ αγνοιας, Act. 17, 30. alia Jesus docuit εν καιροῖς διαθησεως Ebr, 9, 10. emendatione et religiosae doctrinae perfectione, qui vel ipse non nulla uberioris magisque dilucide explicanda institutioni Spiritus S. reliquit: quare καινὴν διαθηκὴν, mutatam in melius doctrinae publicae formam, constituisse dicitur.

Post.

istquam enim esset exulta prophetarum h. e. doctorum eruditorum studiis atque scientiarum incrementis veas divina, robur novum novumque decus accepit per iristi, doctoris summi, doctrinam, novumque systema priscam vel tenuitatem ac paupertatem explevit vel perstitionem repressit vel incertitudinem profugavit que tantam vim ostendit, ut doctrina melior, h. e. minum votis et indigentissimis ac ingeniis magis consensua nec commonistrari nec etiam cogitari possit.

Sed post haec tantam tamque insignem et beatam uitationem religionis non est existimandum omnia siccata expleta atque statuta, ut omnis singula curatius elaborandi atque perficiendi vel opportunitas defit vel diligentia reprimatur: non quo sperem sistema religionis iristano nobilius aptiusque, cuius et puritatem non esse turbari nova accessione, nec auctoritatem divinam, sed cum orbe terrarum interituram esse, persuadeor: quod dubitem, utrum doctrinae, quam Christus ipse publice tradidit, capitibus circumscribi omnis ingeniorum diligentia et veritatis elaboratio prohiberi debeat. Quod mihi non modo a consilio divino humanaque natura videtur alienum, verum ipsa historia refelli. Atque eus per vim magnis et praclaris ingeniis insitam illuminat homines, ut veritatis sacrae evehendae studium disciperent curamque caperent, neque invidet omnibus incrementa scientiae omnium sanctissimae, cuius et cognitio insigne decus praestat menti humanae, et frusus latissime patet: neque certe retardari in hoc campo uidia vult, cum in reliquis doctrinis incitentur et prorediantur. Neque humana natura vult, animalium more, eis finibus circumdari, quos nec posset unquam tec conaretur excedere, sed vim suam adspirare ad ma-

iora studiis mutandi atque perficiendi sentit. Historiae autem palam loquuntur, quantum iactis primis religio- nis fundamentis laborarint viri pii, εποιησαμεν τω Σε μελιω; quantum tentatum sit ab ingeniis, magnis prae fertim et acribus, in explicandis singulis partibus et amplificandis, rationis et scientiarum beneficio; et quomo do non tantum conservari integre voluerint (quainquam et hoc artis est haud vulgaris) verum etiam augeri no ticias ab Apostolis acceptas, latentem in illis capitibus doctrinam evolvi, et universarum notionum formas et species explicari.

Sed in hac diligentia, in his accessionibus, vana aut metus quorundam aut criminationis species est, per invidiam dicentium, nova dogmata temere cudi Christumque abiici impie eoque deturbato magnum rationis, quod vocant, idolum exstrui atque ornari. Quomodo enim, quaeſo, fundamenta religionis Chr. everti dicam metiuamve, cum iis materia apta et ex eius quasi the fauris deponita superstruitur? Quomodo suspecta esse possit veritas, e materia religionis Christianae noviter efformata? quomodo periclitari Evangelium existimemus vel clamemus, cum ex illius radicibus sanctis per studia humana furculi propullulant, atque fructus uberiores exscuatur? Ac video inanem esse timorem illum, sive invidiosorum hominum sit, qui plerique sunt, sive imprudentum et meticulosorum, cum, quanto illustrior veritas prodit, tanto magis honori religionis Christianae et consilio consultitur, ab iis, qui omnia ad Christiani nominis decus referunt. Verum ea sive confuetudo pri vatorum hominum, doctorum maxime et ministrorum ecclesiae, sive officiorum observatio minime fas est singularum ingenii contineri, sed ad publicam quoque re ligio-

ligionem communemque utilitatem procederē consentaneum videtur, ut *εν Φανερῷ* exposita magis etiam innovescat et profit. Id quidem si Iesum audiamus Matth. 5, 15. 16. auctoritate eius iubetur; si fata doctrinarum persequamur, antiquissimo usu defenditur. Semper enim evenit, ut si quos forte doctorum meditationis et diligentiae ac sapientiae, quam didicerat, novum aliquem fructum protulisset, eundem non dubitaret communicare cum suis et, quam ipse forsitan fovendo conceperat veritatem, eam publice proferret et Ecclesiae tradaret ad tenendum, adoptandum, et conservandum. Unde publicae religionis natales semper fere quaerendi sunt in privatorum hominum ingenii, ausibus, scholarum sapientia et animi studiis, quae res ad religionis efformationem plurimum valuerunt atque etiamnum valent.

Ac *publicam* dum dicimus *religionem*, non modo ea doctrinae Christianae capita intelligimus, quae sunt legum praescriptis et symbolorum auctoritate confirmata (quoniam his proprie et praeципue definitur); sed ea quoque, quae traditione continua temporisque praescriptione auctoritatem consecuta sunt vel etiam usu invaluerunt. Utrumque enim genus, vel illorum quae legum sanctione, vel horum, quae quadam hominum opinione et vetustatis commendatione, quae et ipsas interdum leges praevalent, habentur, altius infidens animis hominum, ubi contra quid moliri tentaveris, nec periculo et difficultate, nec etiam reprehensione multitudinis caret. Nam et usus praescribit et notitas omnia suspecta videtur.

In his igitur utrum mutatio induci possit debeatve, et quanam lege tentari, cum disputare instituimus, haud veremur, ne quid alienum proferamus vel a studiis nostris, vel a temporis rationibus, quo alios audimus vel

querelis plurimis deplorare fata ecclesiae, quam novitate corrupti et fide, iure, veritate sua spoliari clamant, nullam aliam ob causam, quam propter capita quaedam doctrinae paululum immutata; vel acerbius invehere in hominum novorum temeritatem atque impietatem, quae ne publicis quidem decretis parcat et sanctissimae religioni, tot ingeniis provinciisque et seculis **adprobatae** tantorumque testium fide, confessione, sanguine confirmatae, et per legum denique civilium et librorum ecclesiasticorum auctoritatem inviolabili, sacrilega manu vim inferre, et pro ratis opinionibus privatas sententias commendare haud erubescant; alias autem levitate uti et protervia in mutationibus plurimis et gravibus inducendis nec singulas partes melius efformare, sed universum systema concutere, unde multa mala nascuntur. Horum igitur de studiis et ausibus, iliorum de querelis et reprehensione ut iudicium ferri possit rectum et liberum atque teneatur, quonam temperamento utendum sit, vel in iudicio ferendo vel moliendo res novas, brevi commemoratione, quae nobis apta atque utilia videntur, proferemus: non ut iudices et arbitri, quorum quidem nec ius nec facultatem nobis tribuimus, sed more nostro, h. e. eo consilio, ut velut materiam iudicii iis porriganus, qui cupiant sententiam suam in his partium dissidiis interponere.

Quandoquidem *mutatio religionis*, quam diximus, ecclesiae multiplice ratione nec una ex causa tentari potest, et inducta per varias occasiones temporumque periodos fuit: *consentaneum* sit, *triplex* mutationis genus describere. *Primum*, quod frequentissimum videtur, sit novae veritatis *adiunctione*, *alterum definitione* ambiguæ et controversæ, *tertium detractione*, abjectis veteribus et usitatis

usitatis sententiis. De singulis igitur quid statui debeat, quibus causis commendetur, dispiciemus.

Ac *primum* simplicitati religionis Christianæ divulgate olim per Iesum ac Apostolos et conservatae in Ecclesiae infantia accessit diligentia et subtilitas doctorum et scholarum, quae veterem sententiam explicuit, sparsa veluti membra systematis composuit, sapientiae, quam profitebantur et tenebant, humanae decreta Christianis immiscuit, in modum et causas rerum inquisivit eaque, quae scholis apta et perspicua fuerunt; ad populum quoque, sive perspicuitatis causa et plenitudinis, ut *Tertullianus* loquitur, sive per usurpationem auctoritatis traduxit. Quidam ad ostentationem sapientiae, quod vitium multis inimicum est; alii per iudicii tenuitatem, quae non vidit, eruditorum decreta non esse ad captum uniuscuiusque hominis comparata et supellestilem, quae privatas domus ornat, ubi ad communes usus exponatur, aut decus suum amittere, aut abusibus corrupti; quidam denique ab haereticorum decretis occasionem novandi aliquid in doctrina publica desumserunt, ne pravarum opinionum periculis ecclesia, quam regebant, submergeretur. His igitur studiis a tenuibus paucorum capitum et simplicis veritatis initiis doctrinae publicae materia per seculi cuiusvis decursum increvit; his ignorata olim ipsis quoque doctoribus veritas in ecclesiam invecta molestam identidem religionem effecit; his symbolorum antiqua et perspicua brevitas latius subinde diffusa fuit. Itaque gnosticarum familiarum opinones, Arianorum decreta, Manichaeorum impietas, lites Macedoniana, Pelagii studia, Nestorii denique et Eutychetis dicta occasionem dedere, privatorum, doctorum et episcoporum, antitheses publica auctoritate consecrandi;

et inauditis olim doctrinis veterem traditionem onerandi; quod, quia sapis constat, e veteribus historiarum monumentis comprobare, hoc loco non est neceſſe. Hi igitur, quodſi multa e tenebris protuliffent, quae facerent ad religionis praeftantiam accuratius demonstrandam, ad cognitionem numinis et beneficiorum Christi amplificandam, ad proſternendam et praecavendam ſuperſtitionis et ſceleris tyrannidem, ad pietatis, quae morum conformatiōne recta continentur, disciplinam; ſi ſymbolorum fide ratas habere et propagare voluiffent eas doctrinas, quas ſibi coetibusque Christianis vel ob utilitatem certam et insignem vel antiquitatis Apostolicae reverentia aſgre paterentur a violentis ingeniis eripi; ſi doctoribus tantum formandis et conſtrigendis, ne quis rerum gravium et utilium iſcitia et perversis interpretationibus peccaret vel iugum privatarum opinionum imponeſſet Eccleſiis, decreta virtuti evehendae apta ſcripſiſſent: quis noſ laudaverit piam doſtorum curam et de his epiſcoporum ſtudiis congratularetur coetibus Christianis? Iam autem in hiſ institutis, ut ſunt hominum conamina et confilia, duplex plerumque vitium committi intelligimus et doleimus: tum iſpis auſibus, cum formulae ad auſes et confeſſionem plebis perferuntur, quarum in iſtitutione populi Christiani utilitas ſpectata, nedum veritatis species, aut nulla eſſet aut perexiqua; tum conſilio, quando quideſi ipsos coetus ſtuduerunt in ſocietatem privati ſive eroris ſive odii artibus variis pertrahere: quorum alterum veritati officit plurimum, alterum etiam graviflma mala peperit. Quis non videt, cum v. c. dogma de proceſſione Sp. S. e filio irrepliſſet in ſymbola, lucis nihil, nihil ſolatii illatum eſſe in religionis graviflmae doctrinam diffenſionum autem et rixarum materiam pluriſimam,

riam, quae etiamnum tractatur interdum? Quis non optet, haec et similia abesse a fide, quae ne intelligi quidem et explicari a doctioribus possunt, a rudioribus etiam male capiuntur et pervertuntur?

Multo autem latius patet *alterum mutationis genus*, quod fit definitione doctrinae ambiguæ et controversæ. Saepe quod prior non vedit aetas, posterior videt; quod superior, secura erroris, haud verita est dicere, in eo sequens errorem latentem detexit atque allevamentum seu remedium adhibuit; multorum denique oculi et studia penetrarunt, quo unus visu et mente pertingere non potuit, nec etiam voluit. Sed hoc genus varium est et multiplex tum causis et consiliis, tum effectu et utilitate. Ad primum videmus postquam puritas Christiana vim formularum biblicam sine errore teneret, sicuti inscitia et barbaries subvenit, neglectum et in alienam potestatem detortum ac immutatum verborum significatum novis ideis et formis occasionem dedisse. Quod commune accidit tum iis, qui formulas, quarum explicatio ex hebraica lingua petenda erat, e graeca interpretarentur, tum iis; qui a versione latina et glossariis penderent, vel etymologicas rationes sequerentur vel super verbis philosophari inceperent, ut fit in magistris linguaram subsidia aversantibus. Id vitium multas et interpretationes et doctrinas proculudit, quae receptae sunt et probatae adeoque inoleverunt, ut religio publica inde ab Augustino, qui princeps fuit, opinionibus, explicationibus, distinctionibus novis turrita in ecclesiis, occidentales maxime, promanaverit. Hoc vitio arrogantius definitum est, extra ecclesiam neminem salvari, cum *σωτηρ* de beatitudine aeterna interpretarentur; hoc vitio praescriptus est desceasus Christi ad inferos, cum *adη* inciperent

ciperent de loco suppliciorum post mortem explicare; hoc vitio Lutherus videtur, πιστη fide promissionibus divinis habita absolvi, tenuisse. Sed hoc valde inimicum fuit rei Christianae, propter speciem auctoritatis sacrarum literarum, qua dogmata prolata ornari potuere, fallendis ingeniis rudioribus et pigris valde aptam, sed veritati parum proficiam. Nam et veram doctrinam tegit occultat, et falsam speciosa fraude commendat, cum ab ipsa religione prognata videretur. Interdum vanitas philosophicae interpretationis novas definitiones induxit, sive arreptis e scholarum consuetudine vocum notionibus et in sacram scripturam translatis, cum essent a mente scriptoris sacri alienissimae, sive cum philosophati subtiliter super formulis biblicis inciperent. In illo genere illustre prae ceteris exemplum supereft in universa disputatione de natura Christi, quem Iohannes λογον nomine, obscura ex causa, insignivit. Cui declarando cum patres notionem λογον e libris Platonicis acceptani coepissent adhibere, manifestum est, multas definitiones de λογῳ inventas esse in Ecclesiam, a Iohannis confilio alienas, ignotas primis doctoribus et coetibus, subsequentibus, sublata libertate, etiam post rejecta sapientia Platonicae studia, publica auctoritate, nedum minis et violentia praescriptas. Ex hoc genere inter plura alia fluxit modus describendae atque tradendae redemptionis Christi, etiam in ecclesia orthodoxa diversus et varius. Nam antiquiorum doctorum agmen haesit in etymo vocis απολυτρωσεως, quae fit redemptis captivis, unde publica doctrina invaluit de liberatis e servitute Diaboli hominibus soluto pretio sanguinis Christi: sed hoc commentum cessit aliis, paulo melioribus, sed per etymologicas rationes ex eadem voce excussis, cum

λυτρον

λυτρον a Christo sponsore pro genere humano, tanquam debitore, Deo solutum fuisse docerent, in quod ante scholasticorum tempora vix quisquam patrum inclinavit. cf. *inst. nostras theol. Chr. T. II. §. 268.* Quomodo igitur nostrae aetati invideamus, si, omissis philosophicis definitionibus et allegoriarum umbris, subtilioribus et iustis de modo redēmptionis I. C. definitionibus h. e. ductis e bene cognita loquendi consuetudine in institutiōne Christiana uti cupiat? Praetereo reliqua exempla, fere innumera, cum ex fundo antiquae et purioris doctrinae Christianae per inscitiam et barbariem doctorum novi errores prolati fuerunt et publica auctoritate per temporum successionem hominumque torporem consecrati, veluti transubstantiationis commentum e voce μεταβολης, qua graeci utebantur, ne quis κοινον αρτον accepere statueret in sacra coena: praedestinationis dira decreta e corrupto vocabuli προορισμου et εκλογης ufa et al. de quibus C. C. *Tittmannus*, V. C. singulari libello commode et eleganter exposuit. Ac dum philosophiam commemoramus, non licet praeterire, multas definitio-nes novas arcessi e philosophiae partibus, quibus doctores operam dedere. His igitur, qui a teneris unguiculis doctrinam philosophicam imbiberant, et adhuc, postquam Christianam disciplinam professi sunt, in eadem se oblectarunt et exercuerunt, difficile fuit, illam prorsus abii- cere et non amplius, quae in scholis tradiderant, pro concione commemorare. Nec attinet exponere, quam multa e Platonicis decretis per priora quidem secula, post ex Aristotele in religionem transferint, cuius rei nec noxas negaverim nec etiam utilitatem, ut solent pleri- que post Mosheimium, fas est negligere, Frequentius au- tem studia configendi haereticam pravitatem, et avertendi pericu-

pericula haereticarum opinionum communenique et publicam doctrinam, Episcopi forsitan unius auctoritate traditam ac constitutam, s. orthodoxiam tuendi in Ecclesia novas definitiones communisci et introducere tentarunt. Nunquam fere ortae sunt haereses, quin de dogmatibus obscuris sententia certa, de ambiguis definita, de simplicibus et liberis subtilior pronuntiaretur, unde vere *Augustinus Confess.* L. 7. c. 25: improbatio haereticorum facit eminere, quid ecclesia sentiat et quid habeat sana doctrina. Ante ARII dogma vocabulum τοῦ διμοουσίου et dissertationes περὶ τῆς επιτας καὶ ὑπερούσιεως non erant divulgatae: nihil decrevit Nicaena autoritas et prudentia de duabus Christi naturis, at novam legem tulit Chalcedonensis Synodus, circumcisā superiorum temporum libertate. Sed nec ea quidquam de communicatione idiomatum stabilire tentavit, quod multis retro seculis in Saxonie stabilitum est, ut e latibulis suis extraherentur Calvini autores et ad incitas redigerentur. Quandocunque enim eruperunt novae opinione, coacti sunt doctores ad eas debellandas educere omnes suas copias et quaecunque stratagemata proferre, quibus funditus deleri illas posse et ab Ecclesiis averti confidebant, itaque multa eruere, quae alias nunquam attigissent. Nempe nova impugnantium doctrinam Christianam molimina non semper licet antiquis castris amoliri; novae licentiae nova frena parari debent. Denique adversariorum criminationes novarum definitionum materiam obtulerunt prioris doctrinae custodibus ac defensibus, quibus aut crimem avertendam fuit aut abusus veritatis, quam profitebantur, praecaveri. Hanc obcausam, non est obscurum vel dubium, autores Augustinae confessionis et Apologiae multa protulisse, ne cum sedis

septis Anabaptistarum consentire viderentur atque ut ob-
viam irent pessimis theologorum Pontificiorum artibus,
qui non plebi tantum, sed etiam principibus callide per-
suadere conarentur, omnia periculosisimarum opinionum
monstra inter Protestantes edi ac foveri, omnem fidem
abiici, negari Deum, respni magistratus et sacerdicia.
Hanc ob causam equidem nullus dubito, quin Melanchthon
vir eruditione et prudentia animique integritate nemini
tum secundus, consilio pio ausus sit doctrinam Protestant-
tium in Augustana Conf. Art. X. immutatis formulis de-
clarare, et explicatius, ut ipse in Colloquio Wormati-
ensi fatetur, exponere. non quo Zwinglio vel Calvinus
faveret, quod res ipsa refellit, sed quod videret, Ro-
manos ita sentire de hac confessione, ut concordes se-
cum Lutherum et Wittenbergenses putarent, nolleque
transubstantiationis Pontificiae commentum suffragio A.
C. ulla specie muniri, de quo I. A. Cramerus (*Einiigr Ne-
benarbeiten Erfß. Stück.*) et Strobelius (*Apologie Mel.*) eru-
dite egere. In his igitur variationibus si quid insolens
et mirum occurrit nonnullis, nae eos rerum humanarum
arbitros parum gnaros iustosque putaverim, quippe ob-
litos, non posse ab ingenio humano subsisti in tenuitate
superiorum temporum et ex artium ac scientiarum ef-
formatione quantumcunque lucrum in ipsam religionem
pie derivari; si, quod Bossueti calliditas tentavit, ir-
constantiae criminemur; nos quidem laudabimus felici-
tatem et ingeniorum, quae lucem post tenebras vident et
incertos limites, quales barbaries et licentia adamavit,
certis finibus constituit, et temporum, veritatis claritate il-
lustrium; si discordiarum et rixarum materiam videmus
obiici, est quidem quod doleamus de ecclesiis cupiditate
et arrogontia Episcoporum ac doctorum quasi laceratis,

sed

sed laudamus in aliis concordiae studia et consilium, componendi animos atque ab errore revocandi; si a veritate ad errorum delabi alios, alios *tyrannide cernimus uti*, nos ab utraque cavebimus; si quis antiquas definitiones nostra aetate otiosas et inutiles ducat, eas tamen ut quae perutilles ecclesiae quondam fuerint, venerabitur, illud solum certo statuens, quemadmodum et res est, nos ecclesias plenius, quam ante, edoctas et pacatas nunquam fuisse a maioribus nostris accepturos, si disputationes non fuissent his definitionibus direntae; deinde restare adhuc in iisdem docendi methodum, quae si forsan congeremur in causa non valde dissimili pronuntiare, magno usui esse nobis possent, denique ea non semper sic coniungi cum religione, quin etiam omitti et abiici possint.

Hoc est *tertium genus*, quando quidem doctrinae publicae capita rescinduntur atque omittuntur. Ac iustae quidem abiiciendi causae dueae maxime spectantur. Regnavit interdum ineruditum genus doctrinae illiberalis, in quam levia superstitione, falsa temere, quaedam etiam cum periculo rei Chr. inculcata fuisse constat; alia e scholis advepta, cerebrum, non animum, ineptum capiendis rebus sublimibus occuparunt, alia e barbarie temporum enata et conservata tolerari aliquandiu debere. Quae igitur sunt eiusmodi, ut intelligantur per se iniqua et noxia: quis obsecro pro his litem suscipiat contendatque non omittenda? Itaque *Lutherus* plurima repudiavit, quae videret publice quidem doceri et statui, sed ab avaritia clericorum fuisse reperta, ad stabilendum pontificis Romani fastum excogitata, molesta libertati, apta et grata barbariei ingeniorum et scientiarum, contraria antiquae fidei, scripturis sacris, morum pie-

stati. Neque enim reformatio sine immutatione doctrinae publicae tentari poterit. Multa quoque tempore et praesentis alicuius utilitatis causa sanciuntur, propter loco, personis et coetibus existimantur congruere. Itemadmodum igitur in rebus publicis leges, quae per causam feruntur, bellum, quas bellum extorquet, ex quo, quae sublevandae annonae causa statuuntur, abdans rerum copia abrogat et tollit: ita consentaneum est, omitti decreta religionis publicae, quibus haereses, 1 confictae vel dudum emortuae, configi ac repulsari debuere. Anabaptistarum v. c. decreta propter seditionem periculum et communionem cum hominibus fanaticis et rebellibus suspicionem averti debuere ab Evangelio; hoc isto tempore sapiens fuit et necessarium, non o, sedatis tumultibus, non item. Similiter Calvinorum clandestina studia cum periculosa viderentur ecclesiis Saxonicas, publicis decretis contra eos provisum est: iam sublata occasione, nihil mirum, si defit actio et cretorum vix diminuatur.

His quidem rationibus non dubito, quin mutatio duci possit. Neque me defendam ecclesiae auctoritate et consuetudine, cuius vis plurimum valet, sed rei eius utilitate ac paene necessitate. Quisquis enim rem, ut certe et par est, expenderit sedulo, intelliget, religionem publicam fere semper coepisse a privatorum hominum opinionibus, decretis, finitionibus: horumne igitur idiiis praeiudicari potuit reliquorum doctorum curis fidei? horumne iudicio stare fas est, hominum paucorum, ineruditorum, qui callida arte violentisque coniis decreta sua et sapientiam, invitis etiam Ecclesiis, protrudere haud sunt veriti? Hinc, qui suis forte temeribus prospexerunt, futuris non modo iubere potuerunt

runt sed et prospicere, quorum nec pericula nec reliquum statum cognoscerent vel subodorarentur? Hinc arma, quibus adversarios sive suos sive, si malis, Ecclesiarum impugnarunt, non memoriae causae, quod ferri potest, verum ad usum perpetuum, restituta etiam pace, contra umbras et manes haeresium commendare? Horumne artibus, quia servile timidumque aliorum ingenium sese submisit, nos quoque cedamus? Ac supra diximus, scientiarum vicissitudines, temporum revolutiones, doctorum aut inscitiam et negligentiam, aut studia et solertiam, denique gentis rudis et barbarae cultura progressumque ad lucem et artes, non posse existere sine religionis aliqua mutatione; cum studiis semper et labi et restitui doctrinarum chr. puritatem ac vel minu vel increscere noticias divinas, et frustra existimari, sic esse omnia omnibus ingenii et temporibus aptata et ex polita, ut nihil restet. Nec vero possunt tam multae rationes excogitari, in specie aptae ad impedientiam mutationem, quin candidi homines in promptu habeant longe plures et graviores, ob quas mutatio tentari ac promoveri debeat.

Ac scio plerosque clamitare, ex his mutationibus pullulare subinde segetem periculosissimarum contentio num, unde redundare plurimum mali ad Ecclesiam possit. Quid vero? Nonne periculis etiam Ecclesiarum obviam itum est, cum aut definiretur nova sententia, aut abrogarentur antiqua decreta et vulgaria? Nonne ortae per hominum acrum fervorem controversiae aliquates mutationibus doctrinae publicae aut compositae interdum sunt aut componi saltim debuere? Largiar itaque; non caret periculo mutandi conatus: itane vero salutaria instituta reformidabis ac opprimes propter aliquod

quod discrimen? Ego vero putem, res tuin maxime prudenter administrari debere, ubi periculum minetur, non abiici, et discrimen praeveniri sapientia vel mitigari temperamento, ubi id evitare nequeas. Vnde vero turbarum et seditionum, quae timentur, pericula veniunt? Minime fane a plebe, placida omnino et paciente ac quieta, nisi subdola et turbulenta consilia acceſſerint, sed a concionatoribus, a magistris et reliquis multitudinis flabellis, quae concitant animos, ut exardescant, ut arbitrium de his rebus statuendi temere usurpent, ut clament, et vel novarum rerum cupidos magno tumultu proscribant et calumnientur, vel antiquitatis fautores rideant atque opprimant. Quodſi autem sinceriter et modeſte doceatur populus, ut vitia et lacunas doctrinae publicae, etiam ſine admonitu et acerbitate invehendi in publica decreta, perspiciat; ſi revocare a traditionis fideique πατροπαραδοτου et praefulūm auctoritate animum didicerit; ſi persuadeatur, nondum subverti fundamenta religionis et ſyſtema, ubi unam alteramve partem concutias et avellas; ſi ea proponi et commendari iustis et evidentibus argumentis convincaſtur, quae ſunt cum religione coniunctiora atque ad quietem animi pii et virtutis disciplinam conducibilia: non eſt dubitandum, quin pii et boni omnes animo alacri collaborent ad ea, quae ſunt ſtabiliora, amplexanda pacemque tuendam. Hic rursus obvertunt, mutatione inducta parum reverenter de superiorum temporum fide et de meritis virorum eruditione ac prudentia illustrium existimari, et verendum eſſe, ne tarda videantur ea auxilia nec reprehensione careat, eos erronea, dubia, ambigua tantisper foſiſſe nec, quae reiicula et pernicioſa eſſent, non in ipſis quaſi incunabulis repreſſiſe. Ve-

rum ea aut mera supersticio est aut calumnia, Non est probitatis Christianae, servire opinionibus et decretis alienis, sed stuporis ac superstitionis. Ac sat magna existimatio et reverentia magnorum, si quae extitere, ingeniorum cernitur, tum in animo grato, qui eorum soler-tiam, aequitatem, prudentiam, acumen, bene de ecclesiis merendi voluntatem et fervorem laudaverit, tum in studio imitandi constantiam, qua curam emendandorum sacrorum capessent, nec terreri finerent se clamoribus eorum, qui nova, ita appellabant, dogmata, negarent ferenda, tum denique in iudicio et persuasione, eorum curis parata fuisse ingenia ad proficiendum, retectam veritatem, sed minime exhaustam, istis temporibus optime consultum, non (nec enim potuere) posteris, denique probe uti magistrorum fide et materna institutione, qui coepta perficiunt.

Nostro quoque tempore, cum mutatio religionis publicae protestantium, quos vocant, in capitibus quibusdam optaretur ac tentaretur, a nonnullis video, multos paci ecclesiarum publicae et privilegiis nescio quam calamitatem ominari. Qui metus valde minanis, nedum iniustus, videtur, non modo propter principum Evangelicorum potentiam, reliquorum autem aequitatem, quorum altera impetus iniustos satis praevalet, altera ne minabitur quidem, verum etiam propter ipsas leges publicas, quae profecto ideo non concederunt pacem et privilegia principibus, quia addicti essent Augustanae Confessioni, nec ea lege, ut nihil in formula tum constituta immutarent. (hanc enim conditionem pacis tum Passaviensis tum Westphalicae, confirmantis transactionem Passavensem, instrumenta ignorant): sed cum iis actum est, qui tum propter societatem et foedus commune

mune nomen Statuum Aug. Conf. tuerentur. Verum, ut pedem ab alienis campis retrahamus, videamus tantum abesse ut iuri mutandi religionem publicam aut principes ipsi renuntiaverint, aut leges obrogaverint, quin utrorumque auctoritas omne periculum avertat. Illi quidem ne videantur in decretis suis velut in scopulo adhaerescere, primum optant, *ut illis, quae adhuc utrinque in scripturis secus tractata aut intellecta sunt, sepositis et corretis, res ad unam simplicem veritatem — reducantur* (praef. A. C.) deinde ea tantum confessione amplectuntur, quae *haec* tenus in Ecclesiis tractata essent (ibid) et paratos sese afferunt *latiorem informationem exhibere* (Clausul. A. C.) denique novas definitiones per temporum opportunitatem et utilitatem in Apologia, Articulis Smalcad. et Formula Conc. nemine refragante, induxerunt. Leges autem quomodo iubeant in praesentibus subsistere et constituta fide sese continere, quae et ius reformati concedunt principibus et, si quae imposterum constituantur, iis aequale cum superioribus decretis ius liberalissime provident? *) Hanc itaque legem quis violare existmandus est? utrum is, qui libertate utitur et, prout congruens iudicat et consentaneum, doctrinas vel ritus nova ratione constituit, an potius is, qui, quo minus immutetur aliquid, prohibet temere et impedit? Profecto legis custos est, qui libertate legitima utitur: nec excidit privilegiis legum, qui eorum liberalitate adiutus, quod aequum et utile arbitratur, statuit.

M 3

Sed

*) *Cohabit. Passav.* §. III. — So sollen die Kaiserl. Mai. wie auch Churfürsten, Fürsten und Stände keinen Stand des Reichs — von dieser A. C. Religion, Glauben, Kirchengebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, so sie aufgericht oder nachmals anrichten moechten, dringen. v. et §. VIII.

Sed ego hic omnia sperem pericula evitari et reprimi modestia, gravitate et constantia, quae abstinet a violentis consiliis modumque servat lenitatis et verecundiae, quam et rerum gravitas et maiorum reverentia, iure suo postulat. Is quidem modus naturae congruit, quae leniter, tacite ac sine strepitu et prope sine sensu innovat maxime et corrigit, quae non bene habent, et ipsius Christi ac Apostolorum exemplum gravissimum imitatur. Ac Iesus, κανῆς διαθῆτης autor cum omnem curam egit, ut explicatus et copiosius traderet veterem disciplinam, maluit auditores eo ducere, ut sponte et sine admonitu patriam traditionem repudiarent, quam ipsos errores proscribere: deinde non subito novavit orbum nec praecocavit ingenia, sed, quia difficultimum est, ex hominum mentibus revellere, quod a pueritia et publico maiorum consensu tenuere, multa tempori reliquit innovanda, perficienda et propaganda. Veritas nova lente et tacite serpit et tandem vires ingentes accipit atque ex omnium mentibus errores deturbat. Itaque Christus εν κρυπτῷ latentius quaedam in scholis τῶν μαθητῶν proposuit, quae publice reticuit, ne intempesta doctrina turbas daret, voluitque expectari, dum semina veritatis aucta per plurimorum annorum proventum, largam fætem promitterent essentque auditores ad omnem religionem tenendam formati. Id quomodo Lutherus imitatus sit, qui sensim abiecit veterem superstitionem et Ecclesiam repurgavit, satis prolixo et ingenue exponi coeptum est a Ven. Plank in libro, *Ueber die Entstehung und Veraenderung des protestantischen Lehrbegriffs*, (Lips. 1781.) qui legi et absolvvi meretur. Ad hoc exemplum lenitatis et prudentiae, quodsi omitti quaedam et repudiari decet, quae aut dura nimis aut minus adcommoda

modata temporibus essent, primum tentandum est, ut a benigna interpretatione emolliamus, post situ et senio atiamur emori; si addere alia et exponere luculentius, in id incumbendum, ut haud imparatis tradantur ec sine perspicua veritatis demonstratione et utilitatis gnificatione, quorum alterum erroris suspicionem vertit, alterum offensionem novitatis in animis semobit.

Iungatur modestiae et lenitati prudentia, quae nos, ne offendant, opiniones cum veteribus decretis imponit, ut videamur non immutare aliquid, sed latenter quasi ex antiquis et publicis dogmatibus veritatem trahere. In qua legum civilium artifices Romanos mulari decet. Iustinianus quidem, qui unus plura vavit in legibus, quam ceteri Imperatores cuncti, tamen summo studio elaboravit, ut ea, quae constituit, non multum deflectere a jure antiquo aut etiam conuia eidem atque consentanea viderentur. Similiter auctores, cum leges mutarent editis suis, semper tamen simularunt, se ius receptum magis confirmare. At non opus est aliunde protrahere imitationis exempla, nam in ipsa religione christiana eam civilitatem et pruinciam gravissimi magistri commendent. Est enim illa nitas inprimis efficax, ad illabendum animis hominum. Eo consilio *Paulus*, dum *Athenienses* studet ab intrata superstitione revocare, (utar *Erasmi* verbis, in ione verae theol. p. 95, ed. nuper. *Semler*.) non proficere ingressus est: *Insanitis, Athenienses, daemonia secta pro deo colitis: sed narrat, quemadmodum novus pes cognoscendi studio obambularit, contemplaturus, ritus, quodive religionis genus sequentur: illorum profa-*

profana simulacra σεβασμάτα vocans, anticipi verbo, quod et in signa dei ac divisorum quadret. Porro cum sciaret, superstitionem a proavis ac tritavis traditam subito revelli non posse, et publicis etiam legibus vetari, ne quis peregrinas religiones invehheret, mira commoditate decerp tam inscriptionis partem torfit ad occasionem praedicationis evangelicue: non inveho novam religionem. inquit, ignotum quemdam Deum a vobis coli, vestrae testantur aerae. Colite postinac notum, quem coluistis ignotum. Ac mox sermonem suum confirmat non testimonio prophetarum, quorum levis erat apud Athenienses auctoritas, sed Arati poetae graeci. — Postremo christum non protinus deum vocat, sed virum, per quem statuisset Deus orbem restituere. His quidem praesidiis Paulus avertit novitatis suspicionem et pericula, et securitati doctrinae, adhuc ignotae, prudenter cavit. His praesidiis pervicaciā Iudeorum superavit, commode monstrans, Mosaicorum institutorum et propheticorum oraculorum involucris novam doctrinam contineri. Hoc consilio plurimi doctores Christiani inde a Tertulliano, Iustino, Clemente Alex. nihil novi in doctrina chr. esse profitentur, quod non fuerit inter gentes philosophorum et poetarum scriptis traditum atque expositum. Neque vereor, si quis imitari hanc calliditatem cupiat, ne fictionibus opus sit et fraude ac detorsionibus, cum doctrinas novas a decretis publicis non multum discrepare commonstrandum est, dummodo historiam teneat et ea magistra vim et consilium formularum, symbolicarum maxime, definiat. Hac via didicimus, quidquid nostri hodie de peccato originali, de arbitrio libero, de operationibus gratiae statuunt, id, quanquam novis formulis et orthodoxarum aurium offensivis tradunt, et longe aberrare a publica doctrina Ecclesiarum evan-

evangelicarum videantur, tamen si rem potius, quam verba et formulas instabiles persequaris, iisdem apte congruere. Sed haec persequi, ulterius, non est huius disputationis et instituti. Unum restat, ut admoneamus eos, qui nova substituere antiquis magistrorum popularium decretis voluerint, ut his sapienter parcant eaque, si vel a veritate aberrantia videantur, instruant, quo facilis melior doctrina animis inhaerescat. Nullus quidem unquam tam gravis error est, quin in eo veritatis semina latenter contineantur.

Reliquas, quae ea res habet, cautiones non attinet e superiori disputatione repetere; nam eas res ipsa praescribit et ratio commendat, ut nihil tentetur, nisi doceri possit, quomodo novitas aut gravibus erroribus occurrat, corruptili medeatur, turbarum ansam praecidat, aut animum, veritatis cupidum, collustret et acuat ad virtutem; ut mutatio, si quam induci optabile est, secum ferat novas utilitates, quae non sunt in opinione inani sed rei veritate probentur; ut, qui veterem usum probant et conservant, libenter et modestè audiantur ut quae indulgeatur imbecillitati humanae, quo non modo acria et fervida ingenia, verum etiam ignava, quamquam diversa ratione et effectu valde contrario, opprimuntur; nam nemini ita cautum est ab errore, ut nunquam labatur; denique ut, cum doctrinae publicae capita aut illustrantur aut repudiantur, in singulis subsistat diligentia et cura nostra, neque universum religionis publicae aedificium evertas per intemperantium et libidinem. Etenim saepe per temporum opportunitatem facillimo negotio expedita et correcta videmus ea, in quibus emendandas superiorum temporum studia frustra laborarunt, nec magnas et utiles conversiones, ut rerum publicarum, ita

186 DE MVTATIONE RELIGIONIS ETC.

scientiarum et religionis omnis aetas fert, quas non
nimis frequentes esse, nisi omnia everti nihilque stabile
et diuturnum teneri patiaris, ipsa natura magistra
iubet.

Haec fere habuimus, que de mutatione religionis
publicae hoc tempore disputaremus, in quo non ignoramus
esse plura, de quibus in hanc partem dici possit;
non modo in mutatione publice tentanda (qui locus omnis a nobis omissus est), verum etiam in privatis ausibus
et iudicio de conatibus multorum, qui antiquare decreta
alia, alia in veterum locum substituere suadent. Sed
hoc a consilio meo alienum fuit. Atque si quis, quae
superius tradita sunt, voluerit expendere, facile, quid a
nobis probetur atque etiam curis nostris promoveatur,
quid reprobare et aversari atque ipsis cavere cupiamus,
discernet ac quibus prodesse hac huius causae actione
voluerimus.

DE
DIFFICVLTATIBVS
IN
TRADEND^A CHRISTIANA
MORVM DOCTRINA.

Qui animos tenellos ad studia literarum invitare atque pellicere cupiunt, inter reliquas illecebras, capiundi mentes, solent plerumque facilitatem quoque artis, cui operam impendere debent amicosque conciliare volunt, studiose laudare atque apta verborum blanditie commendare. Ac video, celebres iuventutis magistros, nostrae praesertim aetatis, ingenio et decori suo et disciplinarum profectibus et temporis felicitati valde congratulari, quod sive sua sive aliorum efformatione artes plurimae, quae animi contentione necessaria et honesta fatigare cultores suos et tironum studia retardare viderentur, a rebus arduis et difficilibus paulatim liberentur possintque genio iuvenili accommodatius, id vero est, secundum legem quandam parsimoniae sive temporis, sive, quod etiam gratiam maiorem affert, virium quoque addisci, atque omnis institutio eo iam devenerit, ut amplissimus scientiarum campus, in quo aut ipsi olim satientes acti sunt, aut alios, a magistris, quos putant, austerioribus et severis, magno cum sudore et solicitudine exerceri viderunt atque adhuc vident, quasi pueriliter ludendo percurri possit. Quorum ego con-

filium et disciplinam valde blandientem imbecillitati atque ignaviae hominum, iustis autem literarum studiis inimicam, ut vel probem vel imiter, non possum a me impetrare: non quo velim mole negotiorum temere obiecta a magistris sive imperitis, sive iis, qui quandam eruditionis laudem aucupantur inter imperitos, opprimi studia liberalia spinasve et dumeta feri in regione amoeна, vel per avia montium eo deduci adolescentiam, quo possit plano cursu pertingere: id enim probe scio semper obfuisse tironibus, non modo tardis, verum etiam acribus, qui sunt vanorum et intempestivorum exercitorum maxime impatiens, sed quo omnem animi pisi laborandi in studiorum palestra materiam omnino removeri nolim. Ac si sententiam meam auctoritatibus velim persuadere, virorum omnium, qui sapientiae laude floruerunt scholasque formandas iuvenibus tractandisque rebus seriis et utilibus instruxerunt, exempla copiosa prostant ad intelligendum, se aliter arbitratos esse ludis exerceri delectationis causa pueros, aliter viros instrui debere ad capiendam tenendamque veritatem et communem utilitatem promovendam. Sed non opus est exemplis probari, quod re ipsa intelligi et ratione convinci potest. Eam quidem iudico artium et scientiarum esse naturam, ut si, quidquid arduum et difficile atque impeditum videatur, adimas, nihil fere, quod artis nomen et dignitatem tueatur, reliquum sit, veluti in convivio virorum, si abiectis solidis nutrimentis tenues omnino cibos adposueris, omnis gratia interit. Itaque laus et commendatio facilitatis literarum addiscendrum aut temere configitur, aut ab iis venire necesse est, qui has regiones e longinquo tantum salutarunt vel festinantius peragrarunt. Praeterea sponte intelligitur, tali

tali opinione ipsas bonas literas in contémptum adduci, qui semper oritur a tenuitate rerum, ac, si illae animum non acuunt, iustus videtur. Cum in universum homines in partem hanc sunt proclives, ut velint sibi bona contingere fine sudore et velut in otio, saepe fit, ut temeraria facilitatis praesumptio in disciplinis negligentiam gignat et ignaviam, quae nihil in ullo genere praeclarum consequi sinit atque rebus ipsis quondam prudenter tractandis feliciterque regendis plurimum officit. Etenim dum forte tenelli ac leviculi homines in gerendis negotiis, ad quae per doctores suos et literarum studia parari exercerique debuere, aspera quaedam et impedita offendunt, facile improvisa difficultate territi sublidunt, despondent animum, haerent in angustiis atque amorem scientiae amittunt, quam serius intelligunt expectationem suam fallere atque tantam tamque insuperabilem laborum molestiam contra vanas magistrorum promissiones obmovere.

Sed hoc periculum, imprimis grave seriis severisque literarum studiis, non ferendum est, ut ad scientiam divinam progrediatur, quae rerum ipsis dignitate et multipli difficultate magnos et graves viros exercuit; non ferendum est, inquam, ut facilitatis opinio ipsumque studium, quidquid forte offendit molestumque esse possit, aut timidiuscule occultandi aut verbis minuendi, aut si fieri possit, exterminandi, nempe ut tironum imbecillitati, nedum doctorum ingenii parcatur, infoleat. Atque in primaria theologiae Christianae parte, interpretatione sacrarum literarum subtili et iusta, quantum erretur opinione facilitatis, b. *Ernestius* demonstravit: in reliquis, quae ipsis res expoununt et detrectant, nemo facile dubitaverit de difficultate

tate dogmatum aut definiendorum subtiliter aut defen-dendorum, quod multum acuminis, soletiae et diligen-tiae requirit, nisi qui velint popularis theologiae sim-plicitate parcere caris cerebris et offenditionem, id vero est, difficultatem omnem removere: una ea scientia, quae de vita et moribus praecipit, plerisque minime im-pedita videtur. Vnde enim nisi ab hac perversitate pro-ficiſci' putamus nobilissimae scientiae excolendae negle-ctum, cui graviter obviam ivit Noſſelt V. Cel. *), et vulgares voces eorum, qui facultatem de moribus differendi non adeo multis subsidiis parabilem ducunt ac expeditam sibi rem esse, si paululum, id vero est, iejune et tenuiter, velint *moralizare* (barbare loquar in cauſa barbara), temere pronuntiant.

Ea autem opinio unde nascatur, in promtu est coniectura. Nam primum usus docet, multos perſuaderi, se in hac religionis parte sanctissima vel tradenda vē addiscenda caput artis tenere, si pracepta et admo-nitiones Scr. S. virtutum vitiorumque definitiones dia-lekticas, forte eaiam causas, dein necessitatē officii ser-vandi atque incitamenta varia in promtu habeant: in qui-bus rebus, quia praceptorum vis et dignitas ac causae perſpicua eſunt, rarius aut difficultas suboritur aut controverſia. Accedit, quod in hac disciplina lites rarae, nulla formularum publica decreta et leges, quaestionum tricæ parum frequentes, mysteria fidei nulla, quae subtiliter explicari et rationibus idoneis firmari de-cet, pauca denique haereticorum errorum pericula existunt, quae in dogmatico genere grāvia ſemper et moleſta acribus tardisque ingeniiſ fuere. Proſtant enim leges perſpicuae, voluntatisque divinae declaratio mini-

me

*) *Vom Werth der Moral.* Ed. 2. Hal. 786.

me dubia; rationis decreta cum doctrina Christiana plerumque conspirant; virique eruditii et coetus Christiani, valde ceteroquin dissit, in his concordem profitentur sententiam, atque ipsi religionis Christianae adversarii gravissimi, dum dogmatibus infidias struunt, historias calumniantur, virosque sacros deprimunt, tantum abest, ut contra morum doctrinam insurgere ausint, ut plurimi in hac parte divinum religionis decus tueri ac revereri haud dubitent. Haec vero apud eos, quibus nihil utilius et sanctius videtur, quam studium, fidei suae pharetras adversus errores instruendi, et qui fere propter controversias et pugnas in rebus etiam pacatis discunt, nedum docent, magisque scholae subtilitatem in pretio habent, quam vitae utilitatem, praecipua causa est, quare diligentia multorum a doctrina morum tractanda sponte avertitur atque secura difficultatis leviter cursu scientiam nobilitate usuque praestantissimam attingit. Ex eo autem quantum periculum, quanta pernici- es in rem Christianam veniat, monere, non opus est apud peritos arbitros. Sciunt enim quantum intersit vel civitatis Christianae, explicatas ratasque habere officiorum suorum rationes, vel doctorum, succurrere consiliis et admonitionibus imbecillitati hominum, dum aut praeiudicatae opinione, quas frequens superstitione induxit altiusque vetustatis autoritas, impressit, revellendae, aut dubitationes eximendae sunt animis aut directoria virtutum admovenda, vel finiendum non modo, quid non adversum legibus, sed quid optimum factu sit, quod profecto multos viros, pietate et eruditione et maturitate iudicii insignes, saepius in magnam solitudinem et anxietatem coniecit. Atque cum omnes ferent artes per ingeniorum multorum curam et diligentiam,

elaborationem maiorem acceperint, nonne etiam Theologia ea pars, quae morum culturam docet, in huius dignitatis societatem veniat, a qua arcetur, si in ea omnia adeo plana atque expedita existimes, ut nihil diligentiae, nihil inventis novis, nihil, quod studium doctorum elaborare possit, nihil difficultatis restet. Itaque animum induximus exponere, quantis difficultatibus haec doctrina impediatur, quo fiet, ut animi ingenui et liberales acuantur ad subtilitatem cognoscendi iudicandique de rebus moralibus et intelligent, quanam prudencia, quanam animi contentione eos uti deceat, qui fe interpretes voluntatis divinae profitentur atque hoc nomen honorificum tueri et in eo studio rite versari cupiunt.

Ac si quis interpretari voluntatem divinam studeat, sanctissimi muneric partes *duae* potissimum constitui posseunt, *altera*, ut subtiliter definit officium: *altera*, ut id graviter commendat animo, qui nimis proclivis est ad tergiversandum et detrectandum obsequium: Sed cum utrinque multae et graves difficultates obiciuntur, nos in priori genere subsistemus.

Primum igitur locum tenet *praeceptorum definitio* subtilis, quae norma certa regat r, quid iustum, quid legibus adversum sit, exponat, mod n denique officii, qui a tempore et opportunitate ac reliquis rebus externis pendet, iustis cautionibus demonstret. Sed in his omnibus impeditum omnibus impedimentum obiicitur multiplex et satis vel interpretum curis vel doctorum studiis explanatum. In *fontibus* igitur, ex quibus hauriri debent virtutes, officii et bene vivendi notitiae, et naturam laudamus morum magistrorum et sacri codicis autoritatem, illa, si non sanctiorem, integritate tamen et cl-

claritate praestantiorem. Iam qui recti pravique intelligentiam ex *natura* ipsa arripiunt, sive ii sensibus obscuris et ambiguis pareant sive spectata rerum utilitate et honestate regi homines existimant: facile usu addiscent, in tam facili cognitione res omnes minime sic versari, quae hac morum doctrina conthentur, nullam ut artem disciplinamque requirant. Inchoavit quidem natura in animis nostris ac primis velut lineis designavit rerum omnium et expetendarum et fugiendarum notiones, sed perfici easdem ratione quadam voluit et formatione doctrinae. Aequum ab iniquo separare; licitum ab illicito discernere; habere regulam, qua honesta et turpia et in mediis relicta iudicentur; videre, quam late pateat societas hominum inter ipsos et quasi quaedam communicatione utilitatum; non est cuiusvis unius e populo. Acrem hae res curam multiplicemque doctrinam desiderant: ac si diligentissimos homines videamus diversis itineribus progredi, si gentes opinionibus iuste a se invicem multum recedere, barbarisque saepe nefandum crimen videri, quod in cultioribus leve delictum dicitur, rursusque in his saepe laudari atque insigniter probari, quod reliquae vix aliqua laudis commemoratione dignum censerent; si denique peritissimos inter arbitros nondum convenit, quanam in re fontes quasi virtutis delitescant, utrum a sensu quodam honesti et iusti, quem natura magistra nobis comitem ad fiducium fidumque monitorem dederit, norma agendi arcessi debeat? an a ratione repetenda sit, cuius acumen rerum causas mutuasque connexiones communisque utilitatis catenam subtiliter explicet? an denique, posthabita utilitatis ratione, animus ex se ipso depromere leges recti aequique et iusti debeat, ac sibi scribere, quod aliis legitime praescribere ausit,

utrum nihil probum et excellens, quod non sit habitu ad felicitatem spectatum; an morum honestas virtutis que cultus etiam sine utilitate actionis statui debeat defendique possit: simul intelligamus necesse est, fontem, e quo morum doctrina naturalis profluit et bene vivendi disciplua non semper adeo limpидum et apertum esse, ut sine molestia et dubi tatione hauriri queat. *)

In hac naturalis institutionis sive paupertate et incertitudine sive tarditate, cui semper succurrit numinis clementia, *admonitio divina*, ut in ceteris, accessit, docuitque multa, quae a mente humana plurimis impedimentis constricta sponte cognosci apteque commendari haud potuerunt. In quo quis ausit de dignitate et praestantia doctrinae morum christianaee dubitare et magistraria Scr. sacrae temere repudiare eiusve decreta obscura dicere, ubi claras leges ferri oportuit, vel ambigua, ubi ea decet in legum honorem expresse atque definite explicare? Quis ausit hunc vitae humanae ducem virtutisque magistrum incertum et ancipitem facere? Ac ego, si quis unquam, revereor christianaee institutionis in morum efformatione decus et dignitatem ac probe scio, plurima iuberi ac persuaderi his institutis, quae sine difficultate capiuntur ab ingeniosis etiam rudibus et incolitis neque interpres fatigant sensumque obvium et clarum habent:

*) cf. praeter *Ciceronis de officiis libris*, in primis *Garcii*, acutissimi Viri, commentationibus auctos et illustratos, *Smith's theory of moral sentiments Part. VI.* Lond. 767. Ed. 3. *Elements of the science of Ethics; or the principles of natural philosophy by John Bruce*, London. 1786. P. I. p. 1 — 72 et. qui de veterum principiis eorum que ambiguitate, pro more suo i. e. acute iudicat Kant in *Grundlage zur Metaphysik der Sitten*, 1786. et *Metaphysik der Sitten*. 1787.

habent: sed non ea est nec esse potest omnium legum divinarum autoritas, ut perpetuo valeant et nec abrogari neque derogari possint. Ac in rebus publicis vera est *Sexti Caecilii* observatio apud *Gellium L. XX. noct. Attic. c. 1.* legum opportunitates et medelas pro temporum moribus ac pro utilitatum praesentium rationibus, proque vitorum, quibus medendum est, servoribus mutari atque flecti neque uno statu consistere, quin, ut facies coeli et maris, ita rerum atque fortunae tempestatibus varientur. Neque vero alia facies est imperii divini, in quo quemadmodum sapientia patris vel paedagogi solet alia disciplina infantiam regere, alias leges iuventuti atque adolescentiae praescribere, ita numini, patri benignissimo, consentaneum est, magnam et morum et disciplinae varietatem ex his ipsis oeconomiae divinae conversionibus intelligi. Nam nec priscam severitatem, quam in aetate rudi et inculta Mosis autoritas tulit, animi mitigati paulatim atque ad humanitatem adsuetus ferebant, nec in tenuibus elementis subfisti potuit, ex quo amplificata res divina dignitatem splendoremque suum tueri debuit. Itaque non modo regum et prophetarum auctoritas varia instituta Mosis deserere et immutare non dubitavit, ipso nomine haud improbante, nec cum ulla religionis violatione, sed universa quoque lex Mosaica, molesta hominibus et invisa seu, ut Petrus inquit, ζυγος, ὃν ἀπετερες οὐτοὶ ημεῖς ισχυσαμεν βασισαι, clementioribus Christi institutis cessit Gal. 3, 24-25. Eph. 2, 14. 15 Ebr. 7, 12. 8. 7. sq. Sed hac in causa multos adhuc video multis et gravibus difficultatibus implicatis, cum aut defendere conantur, quasdam superioris legis partes adhuc valere, aut, ubi rationibus idoneis et perspicuis definiendum est, quid ex illo corpore Mosaicorum statutorum doctrinæ Christianæ inseri, quidve amputari voluerit Christi au-

198. DE DIFFICULTATIBVS

ctoritas et seiungi, antiqui iuris vim demonstrare. Qui quidem si pie tenerent et adsidue docerent, in republica Christiana multas admitti debere leges, Mosaica disciplina praescriptas, quas aut ratio et sensus iubet, aut Iesus illustrat et confirmat, aut communis utilitatis et religionis ratio commendat, multa profecto impedimenta doctrinae de lege Ilei recte proponendae multasque controversias tolli sperem: iam cum partitionem legis in morale, ritualem et forensem magno conatu adstruunt, suo modo satis bonam sed ignotam sacris scriptoribus, res ipsa loquitur et libri theologorum, quibus tricis et subtilitatibus opus sit, cum singulas leges his quasi capitibus adjungere et quid morale quid e genere ceremoniarum et civilium institutorum sit, apte et accurate secernere debet. Satis constat, ut hoc uno exemplo utar, quantas lites sabbathi celebrandi necessitas et modus excitaverit inter eos, qui, corporeis exercitiis dum favent, id ad morali a Mosis instituta retulerunt ac sublata religione Christiana severiorem veteris oeconomiae disciplinam commendare alloborarunt. Neque hoc unum fuit vel adhuc est. Etenim leges, quae prohibent coenubia hominum sanguinis vel affinitatis connexione iunctorum, non modo valere constat in christiana politia, id enim probum et utile videtur, sed divina Mosis auctoritate etiam inter Christianas gentes stabili et confirmari. In quo quis nescit magno clamore prohibere agmen casuistarum, quos vocant, et reliquorum, qui connubia regunt, quo minus deletis resellisque reliquis legis Mosaicae particulis, haec rescindi atque vi sua privari possit, sed aut incertis characteribus et vanis oppido argumentis succurrere vacillanti rei, aut quaestionum sylvam construere quorum ego studia propter consilii probitatem laudavim, ob necessitatem nullo modo. Etenim quid est, si

nuptia-

nuptiarum prohibiciones, omisla auctoritate divina referas ad civile imperium atque ius, quod venit a voluntate magistratus et licentiae obicem ponit? Quid est, si celebrationem diei dominicae commendes ab usu et consuetudine, cuius infringendae ac violandae ius ac licentiam nemo privatus sibi ausit arrogare, nec princeps sapiens consilium capere? Quando quidem lex civilis iuris et utilitatis commendationem sustinet, satis constat de voluntate divina: si consuetudis commoda ac publicae saluti consentanea reperitur, hac veluti communi lege omnis civitas regitur et constringitur, Atque cum ego saepe aut sine indignatione videam adversarios religiosis Christianae censuris et calumniis prorumpere in viros V. T. probitatis laude illustres, Mosen in primis et Davidem, eorumque actiones, dum ad perfectiorem N. T. legem exigunt, ut impias et indignas viro divino criminari, quas non negamus a dignitate Christiana abesse, dignas ceteraque notitiis religionis et ea, qua florebant, aetate, eoque loco et munere, quo fungerentur; in contrariam partem a nostratis peccari non negaverim, cum severa nimis disciplina Mosis et prophetarum decreta Christianis proponunt ac morum, externorum in primis, conformatioinem, ductis e V. T. lineis, Iudaico plane ingenio suadent ac postulant. Quanto igitur satius esset, omittere veterem doctrinam atque ex ea nihil transferre in doctrinam Christianam, nisi quod rationi conforme ac omnium consensu utile reperitur, et populum Christianum ad V. T. admonitiones semper sic revocare, ut in illis consilium potius pii ac sapientis monitoris quam legislatoris alicuius decretum agnoscat, magisque commendationem quam demonstrationem officiorum exinde desumat, denique semper discat, argumento ac praestantia Christi doctrinam etiam cum vincere, cum mo-

res spectat, cuius rei exemplum satis illustre Iesus ipse offert Matth. 5.

Quodsi repudiatis V. T. institutis εργούσι simus χριστῷ, ut Paulus loquitur, 1 Cor, 9, 21. non tamen omnis legum delectus saepe anceps tollitur. Etenim sub ipsa religionis Chr. initia alia status Christiani ratio non quidem virtutem aliam, nec contrarios animi motus (nam virtutis studia ratis aeternisque legibus continentur) sed virtutis conformatiōem postulabant. Quemadmodum enim semina unius generis a telluris, in quam proiiciuntur, natura semper aliquid trahunt, atque iam paupertatem segetis, iam luxuriem contrahunt: ita in animis hāud una ratione excultis disciplina virtutis diversis legibus regitur. Multa ad infantiam reip. Chr. pertinent, quae mutato statu nec commentari possunt nec etiam exerceri. Alia indulgentur hominum profanorum infirmitati, vel Iudeorum, qui ad castra Iesu transirent, opinionibus et σαρκινών tenuitati, ne illos austeritas, hos liberalior institutio offendat atque a veritatis studiis absterreat. v. c. Act. 15, 20. Rom. 14, 20, 1 Cor. 11. Quaedam a locorum provinciarumque more et consuetudine repetuntur, a qua nemo facile secesserit 1 Cor. 10, 11. Nonnulla Apostolis proponuntur, quae vix licet ad reliquos doctores, nedum ad Christianos omnes transferre, e quo genere pleraque dicta Matth. 5, 6, 7. esse videntur. Quare si quis totum corpus doctrinae morum Chr. pernoscere velit, aetatem, consilium, causas, quibus quaeque leges christianis latae sint, animo comprehendat et exquirat, utrum ad nostra usque tempora, antiquo rerum Chr. statui valde dissimilia, perennare debeant, an subsequentiū temporum flore et libertate abrogatae sint et emortuae. Sed hoc est viri valde perspicacis et liberi, ac interpre-

terpretis παρεγνωσιαζοντος et alieni ab autoritate traditionis, qui profecto semper pauci fuere.

At enim non opus est, inquiunt, his ambagibus in simplici Christi mandato, de charitate, in quo tenendo reliquis praeceptis facile carere possumus et omnis difficultas expediri potest. Verum nec id sufficit, quidquid *Chrysostomus (hom. I. in Matthacum.) Augustinus* multis locis et alii, quorum loca congeffit *Michael Elizalde de recta morum doctrina. L. VIII. qu. IV.* dixerint. Nec enim amoris est, docere, quid justum, proficuum, honestum sit, sed ad id, quod utile et bonum cognoveris, vi sua incitare, impellere, ac promtos reddere. Ac quod in matribus videmus, quae saepius admonitionibus peccant, imprudentes, consilia funesta agitant; et institutis perverissimis utuntur, amore quidem liberorum, sed coeco, nec recto rationis sapientiae usu; id omnino metendum erit, ubi praeter dilectionem nemo monitor vel magister morum adsidet, cuius arte vel ipsi amoris motus regantur et gubernentur.

In maius discrimen implicantur ii, qui *exemplis* utuntur virorum utriusque oeconomiae illustrium; non modo ad commendationem officiorum observandorum, de qua vi nemo dubitat, verum etiam ad eorum vel naturam explicandam vel necessitatem demonstrandam. Sed id totum lubricum est et incertum. Namque in exemplis figura tantum actionis cernitur, dignitas, quaé ab animi motibus venit, nullo modo: neque laudari egregia facta possunt, nisi ea ad normam iustum et certo cognitam legis divinae exigas, nec denique officiorum cognoscendorum viam aperiunt. In vetere quidem oeconomia viri, probitate insignes, vix attingunt perfectionem Christianam: in novi autem testamenti libris plerumque oc-

currunt doctores, quorum prae reliquis spectata virtus esse et potuit et debuit. Illos si persequaris, vereor, ut pietas Christiano homine digna multum remittat: rursus si ad horum praefrantiam metiamur virtutis modum, metuendum est, ne tirones fidei incipient de animi sui imbecillioris, castitate dubitare atque actionibus suis, probis quoque, multum detrahere. In horum igitur laude videndum est, quid, quibus de causis, quanam opportunitate, quonam consilio egerint, ac promtae esse debent observationes de indole virtutis, et de legum divinarum, ad quas illi sese pararunt, dignitate atque difficultate, comparatio conditionis nostrae cum statu illorum, quorum exemplum praelucet animis, atque aequitas animi, ut nec laudando unam actionem reliquas nec probemus promiscue, aut criminemur, nec unius, quae forte narratur, imitatione ad universam viri cuiusdam pii vitam nos composuisse persuadeamus. Sed haec omnia nemo non intelligit, quam multum studii et iudicii requirant, de quo singulari libro nuper commentatus est *Ioh. Aug. Wolf v. c.*

Novum difficultatis genus oritur ab *interpretatione* locorum Scr. S. quibus admonitiones continentur et vitae efformandae regulae. Quanquam quidem in his explicandis rarius haerent interpres neque multum altercationis materiam desumunt, ut sit in dogmaticis; ad quos plerique cupiditate aliqua opinionis alicuius defendendae et antecaptis sententiis imbuti accedunt, non tamen negari poterit, multa etiam vitia superesse in libris vulgaribus et doctrina morum ex sacris literis tractanda, atque eam, sive cum formularum vis definienda est, sive cum tropica dictio a propria discerni debet, sive cum ad consilium orationis exigendum erit admonitionum argumentum, saepe impediti. Ac primum genus dicendi hebraeo.

braeo - graecum proprium N. T. libris, non modo in eis orationibus dominatur, quae de veritate differunt, verum etiam tum usurpat, cum de vita recte instituenda auditores et letores admonentur. Quo neglecto, ab iis, qui malent a latina versione pendere, ortae sunt multae interpretationes et inventae in Ecclesiast et vulgares libros, eti piae et consentaneae doctrinae morum, at precariae et minime accurate, adeoque inoleverunt traditione usque publico, ut per difficile sit ab iis sibi cavere. Itaque Φοβον explicarunt timorem, pro reverentia; ὑπομονην Ebr. 11, 36. de tolerantia aduersitatum exposuere, cum constantia in tenenda religione dicenda esset: laudes ταπεινω ad commendationem modestiae pertraxerunt, quae proprie pertinent ad animum, misericordiarum et humilioris fortunae patientem; beatam των πτωχων των πνευματι conditionem Matth, 5, 3. vindicarunt hominibus crudibus, et abiectis, cum ad animos tristes referri deberet; απλοτητα Rom. 12, 8. 1 Cor. 9, 11. interpretati sunt de simplicitate, cum liberalitas esset laudanda; lege de precibus αδιαλειπτως 1 Thess. 5, 17. faciendis superstitionem precum continuarum commendarunt, cum de perseverantia in precibus etiam tum, cum tardius exaudirentur, intelligi deberet. Cuius generis alia exempla proferri possent, nisi modus esset adhibendus. Secundo, admonitiones morales saepe figurarum troporumque involucris involuta porriguntur, tum ne offendant censurae et praecepta, tum ut altius in annum et memoriam descendant, tum ex vitae communis usu, qui in hoc genere tropos amat, metaphoras, proverbia aliasque formulas, quae ab αγριβεια dicendi deflectunt, ac hyperbolicae aut ad sensum nostrum duriores esse existimantur, sed rei necessitatem ac gravitatem acrius exprimunt.

exprimunt nec sunt exasperandae vel ad literam intelligentiae. Huius quidem usus exempla plurima prostant. v. c. Matth. 5, 29, 39. 19, 12. 21. Col. 3, 5, 9. in quibus non modo tropum orationis agnoscere quaedam ingenia, parum trita literis, noluerunt, sed etiam, quid proprio latet, invenire, artem interdum et ingenii subactum iudicium re quirit. Sed huius rei necessitatem maxime imponit vel patrum et fanaticorum quorundam hominum supersticio, qui, dum literam, quam vocant, tenerent, plurima plaeitorum praceptorumque monstra confinxere, de quo *Dan. Whitby consulendus in diff. de S. Scr; interpretatione secundum patrum commentarios, Lond. 1714.* vel frequens formularum eiusmodi pro concione usus, quo sit, ut saepe intelligere praecerta moraliter videantur vel doctores, vel etiam auditores, quorum obvias formulas habent, vim non attingunt v. c. de cruce suscipienda, de abnegatione sui ipsius, de ardore spirituali et similes, vel denique adversariorum religionis audacia atque impudentia, nimis studiosa, ex his dictis, neglecto tropo, sahuberrimam ac sanctissimam religionis Chr. partem temere crimandi atque in contemptum adducendi. Etenim qui fieri potuit, ut negarent, doctrinam Chr. cum reipublicae felicitate componi posse, iniurias avertendi, bella gerendi, corporis integritatem tuendi ius atque officium imponi, et al. nisi e tropi, qui in propriam dictionem convertendus erat, negligentia? Sed non opus est in his morari, vel observationibus et cautelis prolixum fieri: plurimas enim probas et utiles *I. A. Turretinus* in l. de *S. Scr. interpretatione P. II. c. 6.* proposuit, auctas *G. A. Telleri*, interpretis perspicacissimi. diligentia p. 364 sqq. editionis Turretini.

Noa dicam de periculis eorum, qui ad suum quisque ingenium et libidinem leges divinas explicant, et de proclivitate animi humani, praecpta divina suo genio accommodandi, iisque ut abrogandi, sicuti cupiditatibus suis vel etiam opinionibus videantur repugnare, aut detorquendi, ut superstitioni suae et malitiae non obstant, nedum faveant. Quod periculum vidit Augustinus *de moribus Eccl.* c. 9. nec tamen evitavit. Quoniam (ait) proclive est humanum genus, non ex momentis ipsius libidinis, sed potius suae consuetudinis aestimare peccata, si plerunque, ut quisque minus ea tantum culpanda arbitretur, quae suae regionis et temporis homines vituperare atque damnare consueverunt, et ea tantum probanda, quae consuetudo eorum, cum quibus vivit, admittit: eoque contingit, ut si quid scriptura vel praeceperit, quod abhorret a consuetudine audientium, vel, quod abhorret, culpaverit, si animum eorum praecupparit alicuius erroris opinio, figuratam locutionem putent. Sic ille: vere quidem, sed haud praecavens libidinem, refingendi sacramentorum literarum admonitiones, ut placitis suis suffragentur, cum aut depugnandum esset adversus haereticos, in qua causa το αληθεων exercuit, omisit αγαπην, aut commendandae monachorum et eremitarum superstitiones, paupertatis inanitas, castitatis, quam dicunt, seu coelibatus iugum, vitae speculativae desidia et nescio quae alia commentorum portenta: a quibus vix sibi quisquam cavebit, cum de rebus et moribus suis iudicat *).

Longe

*). Alias difficultates exponit, Iosephus Zola, Prof. Theol. Ticinensis, theol. praelectionum Vol. I. dt locis theologiae moralis Cap. VI. et VII. p. 64-90. et Cap. X. ac XI. p.

Longe impeditorem viam regandi mores Christianos in altero munere videmus; cum modus officii definitus est. Sunt autem huius praecipuae partes, in quibus difficultas occurrit, hae, ut virtutis *indoles* et officiorum natura ac ambitus accurate definiantur; ut mensura officiorum exercendorum; ratis legibus continetur; ut denique doceatur, quomodo in *collitione*, quam vocant, officiorum delectus sit facilius. Acute mones ARISTOTELIS Eth. ad Nic. L. II. c. 9. in hanc causam: το μεν οργισθηται παντος και φαδιον και το δε ω, και οτι, και οτι, και ειναι, και αει, εκ εσι παντος, και φαδιον. Sed totus locus legi meretur.

Primum ergo locum tenet *officiorum definitio*, non tam dialectica ille, magistris morum probata, quae universas notiones breviter et subtiliter explicat, ut est in Aristotelis ethica, vel Ciceronis de officiis libris, ac nostrorum, philosophiae laude conspicuorum, Baumgartenorum, Eberhardi et al. sed ad intelligentiam usumque populari accommodata, qualem Socrates adamavit. Ea virtutis cuiuscunq[ue] partes, quibus totum continetur, accurate enumerat, eiusque formas varias describit, motus, quibus regitur atque tenetur, diversos signillatim exponit, affectiones et modum, quo exerceatur, explicat et publicum, ut ita dicam, cursum demonstrat, quomodo se, quacunque occasione exserere debeat et prodire. Ea subtilitas maxime necessaria est tum propter vitii cum virtute affinitatem, valde inimicam generi humano et periculosam, qua evenit, ut officiis suis parere sibi persuadent, cum ab iis maxime deflectunt; tum propter defidiam

109 • 124. (Ed. 2. Ticini 1786.) verum eae vix nostros coetus et theologiae morales magisteria attingunt.

fidiam mortalium, quae facile ab inscitia sua excusationem negligentiae querit ac saepe opportunitatem ac materiam officii exercendi offerri negat, ubi quasdam partes explendi occasio defuerit; tum ad fastum reprehendunt, qui facile se se effert conscientia vel opinione virtutis, cuius amplitudinem ac decursum animadverte-re aut non potuit, aut noluit; denique, ut perfectio virtutis a tirociniis distinguatur, quod nisi fiat, mentibus pliis et tenellis saepe de integritate animi sui dubitatio incidit valde molesta et inanis. Verum haec res diligentem et diurnam rerum humanarum observationem, multum perspicaciae ac prudentiae, multam denique curam et moderationem postulat, cuius addiscenda atque exercenda magnam difficultatem esse, nemō non intelligit.

Alterum munus est in *mensura* officiorum et exercitorum. In hoc genere plurima desideret, qui sit usu rerum actionumque humanarum peritus. Nam cum dicendum est, quibusnam limitibus virtus a vicio se iungatur, qua progredi liceat in bono, qua coercenti studia virtutis deceat, pauci semper fuere, qui satis discrete ponunt. Nam quod saepe legisse atque audivisse memini: faciendum esse, *quantum fieri potest*, caverendum esse *nimum* ab utraque parte, cum in medio virtus consistat, vage dicitur et parum definite, nec ita, ut satis intelligi vel in eo acquiesci possit, atque hanc ob causam frustra ac sine utilitate. Etenim tritum illud: *quoad fieri potest*, obscuram rem et incertam reddit et actionem quamcunque bonam iudicio cuiusque de suis viribus permittit, saepe aut aspero nimis et remisso, ut solet

solet in timidis ingeniosis existerē, aut tenui et laxo, quod levibus animis placet. Quis non videt, quanta potestas concedatur hac formula cuiusvis vel libidini vel desidiae, quae virium suarum modulo semper diffidit ac parcit sibi agendi opportunitatem studiose circumscribit, ac ubi per socordiam tempus officiorum et vis defluxit, culpam, ut ait *Sallustius*, ad negotia transfert. Neque nimis vage illud *nimum* vel *medium* dicitur, nisi prius legitimis rationibus constitutum sit, quando quis modum excedat, vel defectū noluerit virtutem suam absolvere? Ac in formulis et vocibus facilis est distinctio cum v. c. prodigum inter et avarum parcum hominem, modestum vilem inter et fastuosum collocant: sed characteribus certis, ratis atque perspicuis, quantum vivum a moderatione distet, docere, id artem postulat et diligentiam. Atque sunt multa, in quibus referre putamus, mensuram agendi inire atque, cum de necessitate non dubitatur, quantum perficere deceat, rescire. Quantum temporis et opum impendere liceat vitae nostrae deliciis; quibus limitibus sumptuariae leges nobis ferendae sint; quantum erogandum sit in pauperes; quantum lucri liceat sine fraudis et iniuria periculo percipere e rebus suis, quantum temporis a negotiis civilibus detrahere propter animi curam, quo in ira et iniuriarum vindicta progredi? Haec sunt capita, de quibus admoneri cupiunt conscientiae hominum, ut a fallaciis cupiditatum sibi cavere queant, absintque tum a temeritate et levitate, quae cum iusti opinione peccat ac plurima in mediis relinqui autumat, tum a timiditate curiosa, cui in via etiam plana et expedita scrupuli obveniunt. In quo velim vel animos ab hac minuta diligentiā

gentia paulatim revocari, vel morum magistros non nimis acerbos esse, ne quis laqueis constringatur ac impe-diatur, cum ~~tuta~~ quaerit itine~~r~~. Ac institutio Christi et Apostolorum cum omne genus actionis et ~~eneat~~ et adficiat praeceptis quibusdam, cavit tamen, ne etiam ad praecipiendum modum ~~descendat~~, i. e. virtutem in angustum ~~cognit~~ eiusque cursum impedit, sed latissimum relinquit campum. Hoc ita esse vehementer gaudeo ac gratulor hominibus, quia, si omnia legum vinculis ad-stringerentur, nihil religioni nostrae relinquoretur, verendum foret, ne in rectis amplectendis et exsequendis legum potius imperio quam piae voluntatis affectionibus obsequi videremur, nec quidquam esset in omni vita, in quo virtus, animum obsidens, vim sibi propriam exercere possit. Quid, quod ne legibus quidem libri, nec libris legendis hominum aetas et diligentia sufficeret, si omnis modus officiorum legibus definitus esset, nihilque arbitrio hominis relinquoretur; denique decus abesset et nobilitas ab actione, cui a sponteitate plurimam accedit dignitatis et quae cum proprie nostra est, cum decreto nostro et libertate peragitur. Itaque liberum fuerit in hac re pro libertu decernere? nihil circumscribi, definiri nihil debet? Debet quidem, sed accommodate ad facultatem cuiuscunque et conditionem, agendique opportunitatem, ac societatis, in qua vivit, rationem: quae quia accuratius nosse interest monitorem harum rerum, lubrico et ancipi*ti* munere defungitur.

Tertium munieris pars versatur in *legum conflictu* sive potius *officiorum delectu*, cum actiones legitimae, quarum suscipiendarum nobis facultas inest et opportu-

O

nitas

nitas prostat, simul peragi non possunt. In quantas quidem sollicitudines et curas homines coniiciantur, quāsi saepe se pressos utrobique videant, ut nesciant, quodnam officium alteri praferri sive quomodo cautelis alterutrum fieri debeat, plurimi comperiunt. Sed in hac dubitatione quomodo subveniendum est animis consilio et directoriis certis, ne vel in bīto otiosi subsistant, vel contraria eligant? Tum quidem iubent, maiorem semper utilitatem spectare et persequi, et summae felicitatis legem, omnino divinam, tenere. Bene vero consultum apud eos, qui possunt rerum expendere causas ac deliberandi spatio fruuntur. Quid autem sit de reliquis, quorum vel inscitia vel infirmitas, hac utilitatis trutina examinare facta quaecunque, prohibet? Infirmitas quidem, quid utilissimum sit, quid pluribus conducat, nec intelligit semper, nec etiam potest, ac saepe fallitur utilitatis opinione et fraude ac blanditiis praefentium, quae expetit, bonorum, futurorum aut incerta, aut negligentior. Infirmitas autem humana saepe cito opprimitur, ac consilia iniri possunt, cupiditate et affectibus perturbatur, qui sobrietatem e mente excutiunt, animumque praecepitem dant privatique commodi sensu ac studiis cum aliorum salute conflictantur. Ac saepe quaemadmodum in re publica causae incident, quae non tam administrari ex legibus, quam quadam gubernari prudentia videntur, ita in causis privatis excutiendis frustra ad legum auctoritatem recurritur. Interdum quoque repentina sunt consilia capienda et celeritiae actiones, ne velut e manibus oblatas opportunitas effabatur. Quotusquisque in his angustiis ea vel pollet perspicacia ac prudentia, ut nunquam errēt in iudicio et

IN TRADENDA MORVM DOCTRINA. 222

spe utilitatis, et agendi causas effectusque omnes utrinque videat, vel animi praesentia, ut nulla re vel impediatur consilium vel corrumpatur? Ea vero paucorum dos est et multam rerum peritiam ac diuturnum usum et adsiduam exercitationem requirit. In tali dubitacione sive dirigere et confirmare animos, cum agendum erit, sive postquam actum est, acuere, quisquis aggreditur, is potius agendi occasiones expendat, effectus certos a dubiis, publicos a privatis doceat secernere, interdum consiliorum puritate acquiescat, denique animi impetum, qui saepe in legis vicem res humanas gubernat, modeste consideret. Quae quia saepe latentes suntque ipsa natura sua dubia interdum: mirum non est, si magna hic difficultas obicitur morum magistris et studiosis in delectu officiorum, multique arbitrio potius quam considerato consilio obsequi legibus divinis malint.

Vniversa haec disputatio suscepta est nullo alio consilio, quam ut opinionem futilem ac religioni valde noxiā, quae facili negotio et sine monitore addisci ac proponi morum doctrinam posse configit adducitque ad negligentiam et contemptum scientiae theologi primariae, ex animis multorum evelleremus. Enimvero si in ulla re caute ac prudenter versari decet, si ulla digna est animi contentionē acerrima, si summum studium curamque tribuere convenit rebus divinis, morum profecto doctrina est, in qua cultus divini pars nobilitissima ac religionis Christianae decus praecipuum continetur, quam semper promptam et paratam habere decet virtutis magistros h. e. tranquillitatis et felicitatis omnis statores et

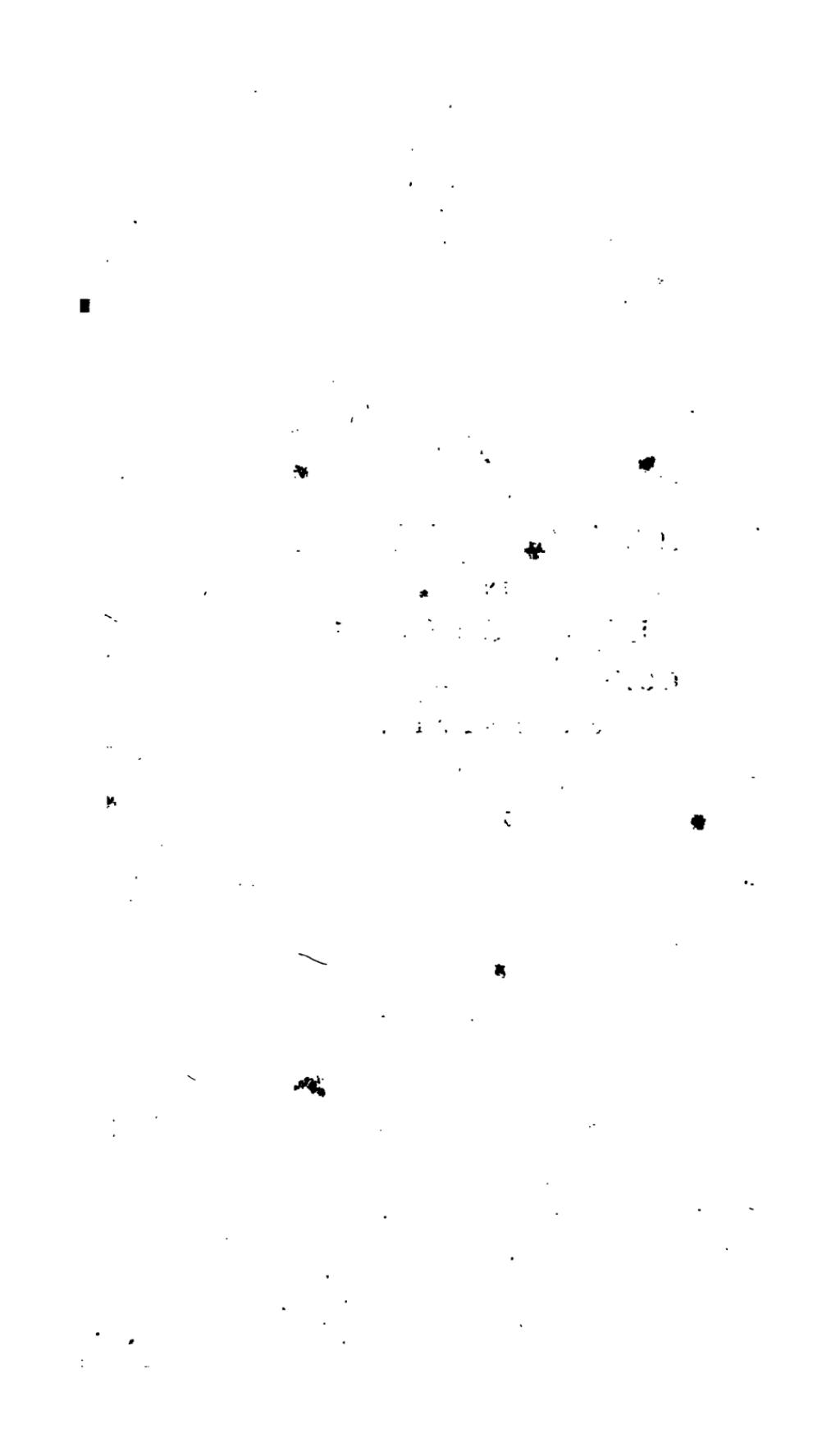
O 2 docto-

212 DE DIFFICULTATIBVS ETC.

doctores, in qua de religione, de societate civili, de privata vita bene merendi materia amplissima existit, in qua denique velut in centro, quidquid vel interpretatione sacrarum literarum cogimus, vel prudentiae discimus, vel docendo proferimus, vel attingimus descendendo, id omne iungi et coire convenit.

ORATIO
DE
LIBERTATE · COGITANDI
IN
RELIGIONE
CONCORDIAE ET PACIS
PRAESIDIO.

Cum in omni genere speciosum est nomen pacis et perspicuum concordiae emolumentum, tum maxime in rebus publicis sive sacris sive civilibus feliciter gerendis una omnium vox, unum votum, unum, utinam sincerum semper at actuosum! studium pulchram praefert unitatis opinionem, abhorret dissidia, contentiones et certamina detestatur et prudenter expendendum esse manet, quibusnam consiliis pax afferatur et conservetur, quibusnam artibus malis concuti soleat et amitti. Vere dignum bonis et moderatis ingenii in tanta rei gravitate studium, quis non intueri et collaudare omnique virium suarum contentione evahere allaborer? quis artes stabiendiæ concordiae et pacis farciendiæ renuat cognoscere et exercere? quis denique, qui integras et constantes esse res humanas velit, non annitatur, pessimos fontes impietatis et turbarum, sive ii in Ecclesiam diffuant, sive in civitatem ebuliant, — par enim omnium incommodum est, — detegere primum effectos obturare? Quorum cum maximam pro dolor! frequentiam ubique in hominum vitiis et multiplici cupiditatum impetu videamus: in causa praesertim religionis

haud sine indignatione saepius audio ut turbarum motricem et pacifugam accusari ingenii libertatem, a qua velut dissidiorum omnium omnino voragine ingentem quotidie miseriarum copiam, grave reip. christianaे discrimen, turpia bella et calamitatem variam promovere contendunt. Qua re cum illa olim plurimum adiumenti adulisset et ad restituendam doctrinae sacrae integritatem et ad debellandam superstitionis et barbariei tyrannidem, haberetque a virorum gravissimorum exemplis et praeceptis auctoritatem, ab utilitate perspicua et insigni commendationem ac fere necessitatem, conversis rebus parum abest; quin de eius dignitate conservanda nendum restituenda cogitandum videatur.

Etenim cum non modo illi, qui ad omnem impietatem et religionis contemtum sese contulerant, ad ornandam temeritatem suam specioso libertatis nomine abuterentur, sed etiam lascivia aliorum hoc sibi datum putaret, ut liberalioris, quam pulchre vocabant, disciplinae obtenu usi omnia defingerent, perverterent et nova ingerendo systemata contentionis materiali obiicerent; non illi tantum impiae licentiae nomen tulerunt, sed ipsius libertatis nomen longe lateque coepit gravi invidia ac propemodum infamia hac laborare, ut ad illud tanquam ad malum opem viri etiam docti et probi expavescerent illiusque usum longe a se cuperent amoliri. Neque enim facile est singulorum culpam segregare ab innocentia universorum ingeniumque humanum a natura admodum est proclive ad vitia, quae veniunt affectibus et cupiditatibus hominum cum rebus ipsis communicanda.

Atque ego minime negem frequentes dissidiorum occasiones semper audacia obtulisse ingenia, quae libertatem

DE LIBERTATE COGITANDI ETC. 217

cātēm usurparent: nec valde repugnem, saepius in his causis exoriri amicitiam libertatis di-
scerendae: hanc tamen, praesertim ubi tantum abest a
licentiae temeritate, quantum a servitūs stupore, in
meliorem quoque partem ausim commemorare. Ut ce-
tera taceam, quod semper in magna excellentis ingenii
virtute sit habita: quod ea mater iugularit corruptela-
rum errorumque tyrannidem, quod veritatem, imperi-
orum tarditate repressam, a tenuibus initiis foveat et
perficiat; magnae praesertim et certae studiis argumen-
tum existimem relinqui hoc, quod paci succurrat, quod
nihil ea facilius cum ipsa concordia in concordiam redi-
gi possit, quod ad ipsa amoris mutui vincula, quae a
libertate ingenii divelli ac lacerari criminantur homines
timidi et arrogantes, firmius adstringenda atque integre
conservanda nihil ea efficacius usurpari, nihil iustius ex-
cogitari posse intelligatur.

Haec itaque oratione tractare et Vobiscum, A. Hon-
nor. ~~communicare~~ constitui, invitatus non modo animi
mei impetu, qui libertatem sibi haud adimi in magnis
doctrinae qualiscunque emolumenis censet, sed multo
magis muneric mei, et temporum ratione. Nam ab eo
publica verba facienda sunt, qui et religionis sacratissi-
mae veritatem, pacis commendatricem et sociam, publice
profitetur, et eo tempore differo, quo velut in medio
constituti, cum libertatem fentiendi adserimus eaque
frui laetamar, hinc graves eiulatus adversus temerita-
tem et licentiam nonnullorum, qui turbare malunt
quam succurrere rebus christianis, cieri audimus, illinc
autem magno strepitu convocari partes dissonas ad uni-
onem promovendam artibus suis pacisque fructum spe-
randum nedum, percipiendum.

Quae cum ita sint, non alienum me arbitror neque a persona mea, et professione neque ab huius orationis consilio facturum, si, quantum vera et modesta sentiendi libertas animorum concordiam evehat, oratione brevi, nequam satis polita, demonstrem. Quid dum facio, ut me pro benignitate Vestra et diligentia placide audiatis, vehementer opto atque omni, qua possum, observantia peto.

Ea est verae libertatis natura, ut suopte impetu fratur animus, actionum humanarum rector et praeses, neque alienae potestati obnoxius contra sensum rectum honestamque voluntatem agere cogatur. Iam in causa religionis, vel veritatis, quae habeat cum notitiis cultibusque divinis coniunctionem, mens libertatis amans et conscientia, sive in rerum examine instituendo sive in argumentorum delectu, sive denique in iudicio de veritatis ipsius pondere ac gravitate forendo, sibi paret, sibi obedit, suum sibi suffragium vindicat et non tam auctoritates in disputando, quam rationum momenta querit.

Itaque primum minime acquiescit in veritate tradita et in veteribus subsistit, repudiatis, quae novitatis speciem habent. Non patitur se capi ingenium liberum studiis hominum, qui potestate iubent, quadam eruditionis et munerum suorum dignitate praecipitant, persuadent auctoritatibus, familia et societate trahunt, et citius, quam iudicii vis exacui possit ac usurpari, opinionum vinculis coustringunt.

Non profecto decet virum ingenuum, erectum nobili virium suarum sensu et agitatum, inertia servilis, ut cum ipse videre oculis, ingenio perscrutari possit veritatem, aliorum vocibus et decretis timidius sese submitat eumque temere credat desipere, qui ultra aliorum placi-

a sapere ausit. Grata, si quis alias, mente agnosco
 cellentium magistrorum labores, quibus tum priscis
 clesiae christiana temporibus tum post fragtam bar-
 riem, iub reformationis aurora, causam religionis re-
 tuere et illustrare tentarunt: verum non ego nec voce
 c animo subscriperim temerariis quorundam dictis,
 uidquid rem christianam ac theologiae disciplinam firmat,
 iacet, ornat, hoc omne adeo exhaustam esse, ut omnis ten-
 ndi meliora, ulteriusque penetrandi facultas sit pree-
 pta atque nihil fere supersit, quod magistrorum indu-
 ia, perspicientiae ac studiis adiungi posse videatur:
 vero est antiquam barbariem et tenuitatem commen-
 dare, aeternis carceribus cruciare acres animos et veri-
 tatis decus paucorum manibus committere. Etenim si
 itiquorum fides eruditio, prudentia et decretum omne
 obis iudicium circumcidat: si nihil tenue, nihil imperfe-
 um restet, quod vel emendatione egeat, vel novitez
 iusti mereretur, vel damnatum olim per disputatio-
 um servorem restitui possit: frustra nobis benignitas
 ipsius ingenii vim inserit, fas denique sit, deplorare
 itum sanctioris disciplinae, quae dum ceterae omnes
 siccias indies et praegnans incrementum capiunt, an-
 quis finibus continere sese cogatur atque, similis libe-
 ris nostra aetate civitatibus, dum vicinorum potentia
 insolentia undique progressus facit, infra moenium
 lim constitutorum limites, atque ne in his quidem il-
 lesa coercentur. Iure quidem laetamur, ubi veritas
 christiana novas provincias occupat coetusque purior
 amplificatur: multo autem mihi maiorem gaudendi ma-
 teriam studium virorum liberalium praebet, quod con-
 titutum post barbariem religionis sistema honesta
 atione perficit. In quo haud perfundeor omne argu-
 mea,

mentum praeripi potuisse a maioribus. Namque verum ab errore separare, certum ab ambiguo discernere, videre quoque loco, quid aliunde adlatum, quid domesticum eque veritatis thesauris depromtum sit, omnem denique rerum omnium vim et rationes ac salubritatem ita tenere et perspicere, ut nec meliora desiderari, nec proferri plura, nec nova aperiri possint et omnes veteris barbarie reliquiae penitus tollantur, non est unius e populo, ut ut acris et sagacissimi ingenii, nec annorum paucorum, qui si lucem posteris praeriperent, vereor, ut pristinam barbariem sanctissimae disciplinae iterum adiungere minentur.

Liberum itaque sit explorare magistrorum dicta, ad examen revocare decreta theologorum, non subsistere in usitatis abiectoque tardorum ingeniorum stupore, repudiare, quod displiceat, restituere, quod temere abiustum sit, et nova quadam via requirere, quod lateat. Sed illam libertatem admodum falluntur, qui sive per inscitiam, sive ver invidiam omnibus omnino legibus eximi statuunt. Id vero licentiae est, vinculis sese omnibus exuere, normam nullam agendi, praeter arbitrium et libidinem agnoscere, atque impune ad omnem proterviam provolare. Vera libertas submittit sese legibus et in religionis causa normam rationis et scripturarum sacrum pie agnoscit libenterque sequitur et caste observat. Qua sit, ut caveatur insolentia et periculum nonnullorum, qui tum obviam ire volunt superstitioni, servituti, formulis receptis et systematum imperiis, capita doctrinae sacrae nobis eruptum eunt locaque plana et perspicua aut abiiciunt, ne scilicet sui juris esse desinant, aut tentant ad pervertendam et sollicitandam doctrinam, atque veritati, cui auxilium se laturos jactitant, illudunt et infidias

DE LIBERTATE COGITANDI ETC.

fidiās struunt. Ingenuus contra animus totum sese tradet monitori et duci Deo, divinisque literis; ut ex iis fidei directoria sumat, et exploratam teneat veritatem eam, quam recte interpretando cognovit, non eam, quam aut faventem opinionibus suis extorquere potuit aut antiqua interpretum traditio definit. Non quidem committam, ut de horum laudibus aliquid decerpatur. Flouerint illi, sicut flouerunt, linguarum scientia praestanti et diligentia summa: adiunxerint ad eruditionis famam haud inanem ingenuum veri teneendi studium fidemque eximiam: explicuerint tanta cum dignitate atque consensu sententiam, ut soli sere scripturas sacras aetati suae et posteritati interpretari videantur. At si verum quaeritis, turpe est viro gravi in his disciplinae sacrae monumentis nihil per se ipsum videre, nihil arte sua evolvere, sed ad quamcunque fuerit interpretationem scholae seu sectae auctoritate quasi tempestate quadam delatus, ad eam tanquam ad saxum adhaerescere. Multa profecto illis, qui se magistros et quasi dictatores in explicandis oraculis divinis gerunt, ex suo cuique seculo et schola non sentientibus adhaeserunt: plura etiam sponte adsciverunt, quo magis interpretationes suas ad privata decreta accommodarent. Illosne putemus veras divinorum oraculorum sententias aut ipsos satis perspexisse, aut accurate fatis docuisse, qui in graecis forsitan literis excellentes, in hebreais ne mediocres quidem fuernut? quos non immunes a partium favore et refutandi adversarios studio, cuius rara virtus est numerare voces, utque delectus fiat, expendere, scripsisse constat? qui in summa artis suae perfectione et diligentiae constantia immensum campum, paulo ante traditionum et barbariei spinis oblitum purgare brevi tempore et restitue-

stituere etiam si voluisserent nequaquam potuerunt? quare quis dubitet honesta uti libertate, si quis opinionum vi subacta sanctiones et interpretamenta vulgaria sub fal-
cem mittat, nemini interpreti, quantumvis celebri, cre-
dat viamque ad ipsa veritatis adyta magis iudicis pate-
faciat?

Multo autem molestius praescriptis interpretationi-
bus iugum imponitur formulis subtilibus et spinosarum
quaestionum tricis, quas raro scimus in vectas consilio
pacifico, frequentius longe originem fervidis ingenii
debere, propositas, ut adversarios suos notarent atque a
societate Christiana reiicerent. Tam molesto, tam hu-
mano jugo, non servit libertas, ad normam legemque
rationis et verbi divini constituta. Haec simplicitatem
amat in religione illae corrumpunt: haec certis legibus
paret, illis arbitrium pro lege et humana vis pro com-
mendatione saepe fuit: in hac nihil frustra creditur, in
illis fingendi libidinem ingeniosam in promptu est animad-
vertere: in hac inter dissimiles formulas fidei unitas fer-
vari poterit: in illis superbum vincula iniiciendi et adstrin-
gendi studium undique cernere licet et felicis concordiae
dissolvenda pericula. Quomodo igitur animus ingenuus,
simplex, pius eiusmodi vanitatibus sese subiicit et for-
mularum innodationibus capiatur?

Adiungitur ad has virtutes praeclaras et necessarias
iusticia, ut, quod quis ipsem merito detrectavit iugum,
ad alienis humeris iniicere, nequaquam praesumat. Fru-
stra quidem iura nostra vindicamus, si derogamus alienis:
et aequam sit, quod tibi petis, id viciissim reliquis
concedere. Evidem pulchrum est Ciceronis dictum:
quo quis solertior et acrior, hoc docere solet iracundi-
us et, quod ipse celeriter ac cum voluptate quadam ar-
ripuit.

ripuit, videns id tarde percipi vel aegre admitti, fertur ad indignationem: at vero, si honeste via incedit, abstinet a violentiis, haud statuit auctoritatem novam, abrogata vetere, neque ubi rationum momenta pondusque rerum nihil efficiunt, edictis, convitiis, querelis, minis, ferro etiam et flammis consensum extorquere audet. Quam ob rem tantum abest, ut ego verae libertatis amantem violentia et asperitate malisque artibus, quae sunt certissimi licentiae characteres, uti concedam, ad commendandam decretorum suorum veritatem et salubritatem, ut potius, si his egeat defensoribus et adiumentis, in tantam libidinis suspicionem incurrat, quantum praelbet de placitorum, quae profert, certitudine dubitandi occasionem.

Ultimum verae libertatis decus ac nobilissimam dignitatem agnosco in imperio animi, domesticam servitatem refugientis et adversus cupiditatum libidinem vagam communiti. Minore saltim cum periculo ceditur auctoritatibus hominum et insanitur cum iis, qui utrumque rationibus reguntur, quam obtemperatur petulantibus decretis affectuum, qui ne rationum quidem specie aliqua blandiuntur, sed in praeceps ruunt et insolentius commoti iudicium cautum liberuique misera servitute subigunt. Nunquam concedendum est, ut, quod ab aliis caveas, a tuo pectore ne timeas quidem: atque, quod foris defenditur libertatis bonum, id tyrannis intus insurgentibus per inertiam relinquatur eripiendum. Oportet igitur, quicunque salubriter et sapienter uti libertate animi in causa religionis velint, primum animos ad modestiae et lenitatis tranquillitatem componere, ne contra potestatem humanam dimicando in longe atrociora incident discrimina, velut a tergo superveniente cupiditi-

cupiditatem exercitu. Quodsi fecus evenerit, utrum ventri et sensibus pareas, an hominibus, juxta habetur. In praecips agit superbia, ferocit ira, illudit novarum rerum amor, invidia iudicium praevertit, arrogancia ad foeda prolabitur; omnis denique cupiditas, vitium opne, ubi animum infedit perturbat. Harum quisquis vincula procul reiicere didicerit, his cedere nunquam, concedere nihil, is vera libertate insignis habetur. Ita solum sapientem libertate frui veteres philosophi docuerunt: quem cupido nulla possit a sapientiae et honestatis legibus reducere.

Huius tam sapientis, tam adstrictae legibus, tam moderatae libertatis summa dignitas et, praeter alia plura, insigne emolumentum sperari potest tam in praecavendis dissidiis et contentionibus, quam in promovenda pace beata et concordia, quae sunt nominis Christiani decora pulcherrima. Sive enim naturam, quam adhuc descripsimus, libertatis ingenii intueamur, sive, quae fidelissima in his causis magistra habetur, historiam status christiani evolvamus, in prompteſt, intelligere, quo modo, quo iure hanc praecipue laudem ingeniorum libertati vindicare liceat.

Equidem cum multas sciam causas posse proferri, cur litores exoriantur et dissidia vires sumant; tamen in praecipuis huius causis calamitatis aliorum tyrannidem ponendam esse arbitror, qua opprimere ingenia acria et ad traditionum servitutem adstringere tentatum fuit, Nihil enim minus alienae voluntati obtemperat, quam judicium humanum, neque ulla re irritatur facilius ad iracundiam, quam si quis eripere parta multa studiorum labore et veritatem imperare ausus fuerit. Nisi argumenta persuadeant animo, quid rectum, quid certum atque utile sit, jussu etiam, placita, reliquis rata, vel tenendi, quod stupidis ingenis

geniis probatur, vel abiiciendi temere, quod licentia novorum hominum suadet, exacerbatur. Hinc lites exardescunt, hinc turbarum classica audiuntur, hinc ad iras, ad convicia, ad dira certamina provolatur inter eos, quod sua non modo defendunt et commendant, verum etiam tantum de reliquorum opera, prudentiaque et pietate derogant, quantum sibi sapientiae ac religionis arrogare ausint, foris tentant, quod intus non potuerunt, atque pro auctoritate sua multo acrius, quam pro veritatis bonis, dimicant. Quodsi autem ad normam certam et inviolatam libertas judicat, eaque, quae per arbitrium, posthabita legum auctoritate, honestique ratione sciscuntur, minime venium ab ingenio libero: quid est, quo tueri se nomen libertatis queat, nisi hanc afferamus facultatem, ut possimus docere, esse decreta nostra ad illam rationis et sacrarum literarum fidem directa, iisdem rei Christianae decus et tranquillitatem, contineri ac servari. Et si illa est libertatis ingeniorum pars pulcherrima, promovere veritatem et oraculorum divinorum auctoritatem ad controversias transferre; fas est sperare, fore, ut saepe privatae hominum opinione cedant decretis divinis, traditio vetus antiquiore sacrarum scripturarum fide vincatur, animorum denique pertinacia rationum pondere fracta ad veritatem inflectatur. Sed in hoc nemmo tam stupidus rerumque expers erit, quin intelligat, quantum his studiis, hac diligentia promoveatur doctrinae conformatio aditusque ad constantem et duraturam animorum consensionem patefiat. Si quidem a lego divina ad normam arbitrii humani traducitur libertas, servitus existit, quam viles timidaeque mentes tolerant, ingenia acria etiam cum tumultu decutiunt: si per neglectum iudicii et comitatem abstinet a controversiis, ancora indu-

induciarum pérículum immittit. Verum si rationibus firmis commendare decreta sua et lectores sibi conciliare didicit, ratis legibus firmisque vinculis ad amicitiam componit.

Atque ego non ignoro, non posse ab opinionum diffensionibus ad unam omnes veritatem tenendam profitendamque perduci rationibus claris et perspicuis. Nec enim omnium eadem est veri inquirendi occasio, nec idem discernendi veri sensus, nec in dissimili ingenio par studium, similis perspicacia. Unde cum de aequabili omnium sententia in causis religionis fere desperamus, satis sit, turbas caveri lenitate et modestia, quam beatissimam pacis matrem non dubitemus salutare. Animus quidem, qui de suo opinatur abiecit, de alienis magnifice, non arrogat sibi, non derogat aliis, non corrigit ex ira, non corripit ex odio, parcit personarum famae et iuribus, veritatem moderate defendit, neque vult intra tentaculorum suae fines ornem ingeniorum exercitum compellere, is igitur animus modestus, mitis, constans nonne longissime abest a fonte diffidiorum? nonne disceptationes pacatae conticescere jubeant lites, quas vehementia clamorum hominum provocat? nonne admonitionis lenitas amorisque significatio facile in rectam viam deducit homines cordatos, qui acerbitate et invidia adversorum magis etiam alienantur vel a veritate, ut omnia tentent, quibus famae suae et sententiae consulantur vel ab ipsa Ecclesia. Sed hanc lenitatem, pacis sociam et promotricem, non sperabimus, nisi ab animo, qui et praeiudiciorum vincula et cupiditatis suae dominacionem abiecit.

Neque vana vel ambigua haec spes est fovenda
nenda etque a liberis ingenii concordiae, sed fatis et
conver-

conversionibus rei Christianae suffulta et confirmata. Quandoquidem ad historiarum fidem aut controveriarum fontes aut alimenta dissidiorum, quae rem Christianam infestarunt, exquiramus: tum demum lites acres et funestissima bella exarsere, postquam paucorum vel superbia, vel inscitia ac invidia ab unius episcopi doctoris ve alicuius auctoritate suspenderet veritatem evangelicam, formulas ex arbitrio et potestate praescriberet, nec interpretationibus veris finire lites, sed definitiones suas pro norma interpretationis vellet obtrudere. Ecur tot concilia coacta, tot instituta dissentientium colloquia, frequens conventuum deliberatio, tanta decretorum, canonum, anathematum multitudo, quod iure dolemus, eventu caruere, animosque, quos iungere debebant, magis dilacerarunt? Nempe imperare, non persuadere voluerunt: non sequi iudicia, sed praescribere: sub iugum mittere, quibuscum amice tractaturos et foedera inituros se promittebant; adimere iudicandi libertatem, dum loquendi potestatem concederent. In his liberalis doctrinae periculis mirum non est refugisse et audentius impugnasse acriterque odisse ingenia fervida artes malas et consilia violenta. Adeamus autem praecipuos magistros, qui concordiam cum libertate animorum feliciter excollerunt et, cum veritatis fese profiterentur doctores, inter opinionum et interpretationum varietatem ac judiciorum dissensum haud levem unitatem constanter tenuerunt. Huius rei vix ullum maius atque illustrius exemplum habet vel omnis vel recentior certe aetas, quam Lutheri et Melanchthonis. Hi viri fuere, qui et si in religione omnia scripturis divinis, nihil vel auctoritati vel arbitrio hominum tribuerent, essentque et summo loco constituti, et erectionis animi vigore excellentes, et communis

Germaniae plausu excepti, quae res servidis ingenii
valde inimicae esse solent, atque inter se non semel iudi-
cio, interpretatione, ac studiis discreparent, tamen pati-
enter tulerunt in rebus haud vilibus dissensiones; alter,
servidior etiam et arrogantior, non ausus est Melanchthonem,
etiam dissentientem, arguere: alter, quo erat pa-
catoe ingenio et ad pacem magis compositus, cum sae-
pe contra sentiret, societatem viri gravis adamavit; u-
terque, nisi honestas laederetur, reliquos a sua fide de-
flectere, haud invitus concessit. Hoc artificio credide-
rim eos gravissimis ansam diffidiis praecidisse: hoc tempera-
mento rixarum pericula evitasse: hac sapientia arctius
amicitiae foedus iniisse: a quo animo simul ac defectum
est, dirissima controversiarum calamitas supervenit. Post-
quam enim nescio quae invidia quive stupor omnia reli-
gionis capita ad unius Lutheri, repugnante magistri ex-
emplo et reluctantе, auctoritatem conformare juberet,
eundemque, qui abhoruissest servitutem humānam, velut
dominum confessionis publicae coleret: grave unitati
corporis Evangelici vulnus inflictum est, quod magis eti-
am exhibitis medicamentis hiare coepit. Ex eo tempore
in tot fere partes dilacerari coeperunt ecclesiae, quot
scholarum magistri floentes, quot ingeniorum five
cultores praeclari, five etiam monstra fuerunt. Iam il-
lae numero et honore diversae partes cum se mutuo fa-
tis infestarent, acerbiores studio concordiae promovendi
factae, turbis, proeliis, clamoribus, audacia et petu-
lantia omnia impleverunt, perverterunt. Neque id mi-
rum videbitur perito et exercitato rerum arbitro, si apud
animum reputaverit, quantum Lutheri artes tuen-
dae pacis a reliquorum moliminibus compingendi ani-
mos differant. **Lutherus capita religionis illustravit:**

illi subtilibus tricis impeditiorem ad veritatem aditum effecere: ille ingenio suo demonstravit antiquae superstitionis vanitatem; hi novos errores auctoritate, nomine, fama, Lutheri compescuere: illi sacrorum virorum fides pro norma et clypeo fuit; his sermones et judicia Lutheri patrumque sententiae. Tum vero pro pace altercationes excitatae sunt, dissidiōrum gliscens olim ignis inflammam exarsit et consilium concordiae, cum fere aut tyrannos aut servos promotores haberet, animos divisit, qui si libertati concessa jura sua fuissent, si in causis intricatis nihil iussu peractum, si nemo pressus formulis obscuris et definitionibus humanis, communi opera purgare veritatem et decus ecclesiae vehementer instaurare potuissent. Ecquos, ut ad nostra tempora deveniam, ecquos quaeso, dissidiorum et contentionum, quae hac aetate animis piis tristia, impietati tam laeta spectacula praebent, autores noscitis atque notatis? Accusent illi libidinem novorum hominum, ausus iuveniles, dicta insolentia, judiciorum acrimoniam: traditionibus suis et placitis, inter quae confuerunt, metuant, omnibus iis, qui contra hiscere audent, temerariorum et profanorum nomine traductis: hi - ne vero conticescant? revereantur clamores et iuvenilem, quam per contemptum vocant, petulantiam auctoritati et cupiditatibus submittant? Praescribantne illi velut in tribunali et jubeant: hi quid ad libertatem natos se et institutos sentiunt, timide serviant? illi arroganti severitate sua defendant: hi ne obstrepan quidem? Illis religio suadeat errores, quos putant, compescere: his veritatem, quam videre arbitrantur, incultam e manibus dimittere? Valeat, valeat illa concordia, quae nervos libertatis concidit et cum stupore, inficitia, barbarie foedera necit! Vigeat libertas, quae,

traditione depressa, ubi cupiditas absuerit, aliam foveat atque perficit tranquillitatem et rei Christianae dignitatem evehitur. Quemadmodum enim liberam civitatem regere et conservare maius est et decus et beneficium, quam fervorum familiam gubernare: ita in causa religionis auctoritas et concordia longe est excellentissima ac pulcherrima, quam metu extorquere non sit necesse, viris cordatis sponte ad eam confluentibus.

Atqui hi, qui illa opinionum servitute nec ipsi opprimuntur, nec alios tenent, jusque sibi concessum aequum aliis tribuunt, unice nati videntur ad religionis avertenda pericula, ad debellandas controversias, ad animorum denique consociationem pacificam concordiamque sarcendam, ubi rupta fuerit, atque ut invalescat, confirmandam. Eo igitur pro virium meorum tenuitate, munerasque dignitate dum contendere hactenus fuerim conatus, eodem ut cursu pergam, incitatis quoque conabor viribus persuasissimus, deberi hanc diligentiam religioni sanctissimae, quae a barbarie servitute genus humana ad libertatis usum honestum reduxit; deberi hanc modestiam populo christiano, cui sectarum studia infessissima semper fuere; deberi denique hoc exemplum moderationis judicando et libertatis sentiendo, Vobis, optimi Commititones, quibus in veritate verbi coelestis intuenda, perscrutanda, docenda comes et socius adiunctus sum.

